

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za stariju hrvatsku književnost

Zagreb, 8. svibnja 2015.

**AMBIVALENTNA SLIKA ŽENE U HRVATSKOJ
KNJIŽEVNOSTI 17. STOLJEĆA**

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS bodova

Mentorica:

dr. sc. Dolores Grmača

Studentica:

Ivona Ferić

Sadržaj:

1. Uvod	3
2. Funkcija spola u stvaranju polarizirane slike žene	6
2.1. Distinkcija spola i roda	6
2.2. Polarizirana slika žene u književnosti srednjeg vijeka i renesanse	8
2.3. Demonizacija ženskog bića u srednjem vijeku	11
2.4. Divinizacija ženskog bića u renesansno doba	15
3. Polarizirana slika žene u književnosti 17. stoljeća	19
3.1. Religiozne poeme	20
3.1.1. <i>Mandalijena pokornica</i>	20
3.1.2. <i>Uzdasi Mandalijene pokornice</i>	25
3.1.3. <i>Suze sina razmetnoga</i>	27
3.2. Epika	31
3.2.1. <i>Dubrovnik ponovljen</i>	31
3.2.2. <i>Osman</i>	38
3.3. Tragikomedija	46
3.3.1. <i>Pavlimir</i>	46
3.3.2. <i>Armida</i>	51
3.4. Dobra žena, zla žena ili nešto između?	53
3.4.1. Dmonske žene: žene zavodnice i žene vještice/čarobnice	53
3.4.2. Žene ratnice	55
3.4.3. Dobre žene	56
3.4.4. Shematski prikaz ženskih likova	58
4. U obranu žena	60
5. Zaključak	66
6. Literatura	70

1. Uvod

Razlog zašto sam izabrala ovu temu motiviran je ljubavlju prema starijoj hrvatskoj književnosti i posebnim interesom za problematiku ženskog položaja koja je prisutna od početka prvih ljudi i traje sve do danas. Polemike o moći muškaraca i žena u stvarnom životu te njihovi međusobno odnosi teme su koje zaokupljaju ljude od davnina. Tijekom povijesti mijenjala se svijest o tome kakve bi žene trebale biti, a ta je mjena vidljiva i u književnim djelima. U književnosti su kreirani različiti ženski likovi koji žene prikazuju kao dobre ratnice, svetice ili pak vještice, no nijedan od ženskih likova ne utječe mnogo na samu radnju djela. Muškarci su uglavnom pokretači vlastitih sudbina, samostalno odlučuju o budućem tijeku života i utječu na radnju. Ženskim je likovima dopušteno samostalno odlučivati, ali djelovanje koje bi utjecalo na rasplet radnje uglavnom im je uskraćeno.

Tijekom povijesti stvorene su predodžbe o tome kakva bi idealna žena trebala biti, kao i njezin antipod s preciznim karakteristikama što ih utjelovljuje lik zle žene. U književnim su djelima, kao i u stvarnom životu, postojale podjele na dobre i zle žene. Tako postoje razdoblja koja su putem književnosti imala tendenciju izraziti snažne ženomrzačke stavove, ali i razdoblja koja slave ljepotu i hrabrost ženskoga roda. Doba baroka u književnim djelima poznaje oba navedena stava. Uzroke ambivalentnog stava u 17. stoljeću treba tražiti u prethodnim književnim i kulturnim razdobljima kao što su doba srednjeg vijeka i renesanse koji će svakako rasvijetliti odgovore na mnoga pitanja.

Središte ovog diplomskog rada je hrvatska književnost 17. stoljeća te djela u kojima je ambivalentna slika žene izražena i kreirana interferiranjem negativnog srednjovjekovnog stava s izrazito pozitivnim renesansnim shvaćanjem ženskog bića.

U renesansnoj je književnosti ženski lik diviniziran i glorificiran pa sve više prostora zauzimaju koncepcije u kojoj je muškarac prikazan kao onaj koji ljubav prema ženi izjednačava s ljubavi prema Bogu. Uz razvitak renesansnog neoplatonizma supostoje i drugi koncepti ljubavne lirike u kojima se opisuje ljepota *gospoje*, senzualni odnos i uzvišenost ženskog bića. Unatoč izrazito pozitivnom šesnaeststoljetnom stavu prema ženama, paralelno se intenzivira jedan sasvim drugačiji odnos utemeljen na srednjovjekovnom mizoginom shvaćanju žene. Srednji je vijek žensko tijelo smatrao jednim od najvećih grijeha pa je žena kao biće smatrana grešnom i zlom.

Takav ambivalentan stav istražiti će se u religioznim poemama, Gundulićevu *Osmanu*, *Dubrovniku ponovljenom* Palmotića Dionorića te u Palmotićeve melodramama *Pavlimir* i *Armida*. Što se tiče religioznih poema, riječ će, naravno, biti o Gundulićevim *Suzama sina razmetnoga*, Bunićevoj *Mandalijeni pokornici* i Đurđevićevim *Uzdasima Mandalijene pokornice*. Po uzoru na srednjovjekovnu tradiciju Gundulić u poemi opisuje zao i pohotan ženski lik čija je uloga upropastiti dušu muškarca. Na prvi pogled doima se kako je tematika Bunićeve i Đurđevićeve poeme slična Gundulićevoj jer opisuju ženu čija se pohotna narav uspoređuje s bludnicom. Razlika je u tome što je Mandalijena, za razliku od Gundulićeve žene iz *Suza*, pokajana pa samim time i spašena. Novija feministička istraživanja ukazuju na drugačiju biblijsku pozadinu lika Marije Magdalene od onoga kakav prevladava u popularnim prikazima, što će u ovom radu također biti objašnjeno.

Nakon detektiranog srednjovjekovnog mizoginog utjecaja na religiozne poeme 17. stoljeća, u radu će biti analizirani ženski likovi iz epova *Osman* i *Dubrovnik ponovljen*. U širokoj paleti ženskih likova koji su zastupljeni u navedenim epovima, kako će analiza pokazati, uočava se polarizirana slika dobrih i zlih, pasivnih i odvažnih, hrabrih i uplašanih žena na čiju su sliku podjednako utjecali koncepti srednjeg vijeka i renesanse.

Naposljetku obratit će se pozornost na Palmotićeve melodrame, odnosno na *Pavlimira* i *Armidu*. Melodrama je nastala u Italiji gdje se nazivala i glazbenom pripovijesću, glazbenom dramom ili tragikomedijom. U nas je najvažniji autor melodrama Junije Palmotić, a motivi su u njima klasični, renesansni i domaći.¹ U navedenim je djelima riječ o ženskim likovima koji utjelovljuju krajnje dobro ili zlo pri čemu je ponovo vidljiva ambivalentna slika žene proizašla iz prethodnih književnih razdoblja. Među dramama koje se bave sudbinom ženskih likova izabrala sam dvije, *Pavlimira* i *Armidu*, o kojima će u nastavku biti riječi. Palmotićeve drame s naglašenom rodoljubnom koncepcijom poput *Pavlimira*, *Danice*, *Captislave* i *Bisernice* romantičko-vitešku tematiku pretvaraju u domaću temu smještenu na dubrovačko i *slovin*sko tlo. No tragikomedija *Pavlimir* poseban je slučaj jer tema i sadržaj nisu preuzeti iz literature vlastite naobrazbe, nego iz hrvatske kronike *Ljetopis popa Duknjanina*.² *Pavlimir* i njegovi vitezovi osnivaju grad Dubrovnik nakon brojnih nedaća i zla što ih zadesi. Palmotićeve *Pavlimir* slavi Dubrovnik, katoličku vjeru, ideju slobode i zajedništva, pri čemu kršćanski svjetonazor i *slovin*stvo upućuju na katoličku obnovu i epohu baroka. U Palmotićeve

¹ P. P. [Pavao Pavličić]. "Melodrama", u: *Hrvatska književna enciklopedija* 3, ur. Velimir Visković. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2011, str. 60-61.

² Rafo Bogišić, "Junije Palmotić", u: Junije Palmotić, *Izabrana djela*, prir. Rafo Bogišić, Zagreb 1995, str. 18-19.

melodramama veliku ulogu ima i tema ljubavi. Najčešće je riječ o ženi uz koju se ljubav vezuje. U Palmotićeve dramama ženski lik nije samo centar oko kojeg se radnja odvija, već je subjekt jedne sudbine.³ Takvi su primjeri vidljivi u djelima *Atalanta*, *Elena* i *Armida*. Drama *Armida* zanimljiva je zbog lika čarobnice koja je na kraju napuštena i ostavljena. Njezina fatalna pojava i nesretna ljubav čine ju drugačijom od likova Atalante ili Elene. *Armida* pokušava uloviti svog muškarca dok Atalantu i Elenu love muškarci, stoga mi se taj lik učinio zanimljivijim za analizu u ovome radu.

Valja odvojiti ženske likove iz književnih djela od pravih živućih žena onoga doba jer postoji jasan raskorak između književnoga i stvarnoga. Kako bi se razjasnila sedamnaestostoljetna koncepcija i svijest o ženskom biću, u rad će biti uključena Ivaniševićeva *Kita cvitja razlikova* i Armolušićeva *Slava ženska*, posebno zanimljivi primjeri razmišljanja ondašnjih ljudi.

U radu će biti objašnjene povijesne, antropološke i socijalne zanimljivosti koje bacaju nešto jasnije svjetlo na život i pogled na žene onoga doba. Svi navedeni primjeri iz književnosti svjedoče o artificijelnoj slici žene koja je posebice zanimljiva u knjiženosti do prosvjetiteljstva, premda su tako koncipirane predodžbe u nekom obliku prepoznatljive i žive sve do suvremenoga doba. U tom smislu nije nevažno rasvijetliti u kojoj mjeri pojedini statovi mogu obilježiti budućnost, počevši od srednjovjekovne mizogine tradicije, pa do neoplatonističke koncepcije i divinizacije ženskoga lika. Ovaj rad pokušava donijeti što jasniji prikaz razvoja i nastanka polarizirane slike žene u književnosti uz povijesne i socijalne zanimljivosti od doba srednjeg vijeka pa sve do početka 18. stoljeća.

---

³ Isto, str. 23.

2. Funkcija spola u stvaranju polarizirane slike žene

U nastavku će biti objašnjene razlike između spola i roda prema Judith Butler te kako je ta distinkcija kroz povijest utjecala na smjer stvaranja predodžbi o ženama. Razjasnit će se uloga različitog načina odgoja, zašto su žene određivane u opreci s muškarcem te zašto se tjelesnost pripisuje ženama, a razum muškarcima. Različiti vremenski periodi u povijesti čovječanstva iznjedrili su različite koncepcije koje su utjecale na stvaranje polarizirane slike žena, a veliku ulogu u tome ima i često istaknuta razlika između spolova.

2. 1. Distinkcija spola i roda

Za razumijevanje problematike koja će u ovome radu biti tematizirana za početak je potrebno osvijestiti razliku između roda i spola. Kao što je opće poznato, spol i spolnost biološki su određeni i utemeljeni na biološkoj različitosti između muškarca i žene. Rod i rodni identitet određeni su društvenim odnosima i kulturološkim ulogama muškaraca i žena u nekom društvu. Ovakvo je jednostavno objašnjenje ponudila nefeministička praksa koja *žensko* smatra izrazom biološkog esencijalizma (kulturalni rod kao izraz biološkog spola). Sasvim drugačiju predodžbu roda i spola donosi Judith Butler u svojoj knjizi *Nevolje s rodom: feminizam i subverzija identiteta* (1990). Glavne ideje koje se pojašnjavaju kroz knjigu su žene kao subjekt feminizma, rod nije isto što i spol, žene ne definira pojam ženstvenost (*womenness*), zašto se rodne uloge zadržavaju, itd. Za početak valja utvrditi kako feministička kritika pretpostavlja neki postojeći identitet koji se može pojmiti preko kategorije žena, što znači da ona sama tvori subjekt koji želi politički predstavljati i tada govorimo o ženama kao subjektu feminizma. Subjekt feminizma upućuje na kategoriju *žena* dok pojam žena označava neki zajednički identitet. Ovdje feminizam nailazi na politički problem zbog toga što ako i jest žena, to zacijelo nije sve što jest. Rasa, klasa, etnicitet, položaj u društvu, karijera i okruženje gdje živimo itekako utječu na izgradnju samoga identiteta žene i sukladno toj teoriji svaka je žena drugačija. Važno je osvijestiti kako žene ne definira pojam ženstvenost (*womenness*).⁴ Feministice upozoravaju kako moramo razlikovati spol od roda. Spol je binaran, ili muški ili ženski (iako će i to kasnije postati upitno), dok rod nije posljedica spola niti je čvrst kao spol,

---

⁴ Judith Butler. *Nevolje s rodom: feminizam i subverzija identiteta*. Zagreb: Ženska infoteka. 2000, str. 17-19.

ali je na neki način ovisan o njemu; možemo ga definirati kao višestruku interpretaciju spola.⁵ Rod je diskurzivno/kulturalno sredstvo kojim se “spolna priroda” ili “prirodni spol” proizvode i uspostavljaju kao “preddiskurzivni”, prethodeći kulturi, kao politički neutralna površina na koju kultura djeluje. Rodne se uloge zadržavaju zato što se kontinuirano izvode. Tako su male bebe rođene jednake (što se roda tiče), ali kroz interakciju u društvu usvajaju svoje rodne uloge, znači da nas od malena uče kako se treba ponašati u društvu. Dječaci i djevojčice odgajani su po različitim principima, ono što je za jednu skupinu prihvatljivo, za drugu nije što dovodi do različita očekivanja. Simone de Beauvoir objašnjava kako je jedino ženski rod obilježen, dok su univerzalna osoba i muški rod jedno. Žene se određuju u opreci s muškarcima, one se definiraju kao *Drugo*.

Luce Irigaray pak smatra da je jezik falogocentričan, a žene su spol koji se ne može misliti, predstavljaju jezičnu odsutnost i neprozirnost. Simone de Beauvoir i M. Wittig smatraju da ženski spol jest obilježen, a muški nije (jezično gledano). Wittig se slaže da moć jezika podređuje i isključuje žene, ali isto tako smatra da se to može promijeniti. I muška i ženska homoseksualnost pružaju priliku bilo za ukidanje ili za širenje kategorije spola.⁶

U drugome poglavlju knjige antropologinje Marilyn Strathern i Carol MacCormack pokazale su da diskurs priroda/kultura prikazuje prirodu kao žensko te se ona uvijek podređuje kulturi koja se prikazuje kao muška, aktivna i apstraktna.⁷ To je još jedan primjer kako se razum i um poistovjećuju s muškoću i djelovanjem, dok se tijelo i priroda smatraju činjenicom ženskoga. To se naziva mizoginističkom dijalektikom i svakako će u daljnjem radu biti primjera iz književnosti u kojima se ženski rod veže uz tjelesnost, a muškarac uz razum.

U knjizi *Nevolje s rodom* zanimljivo je i obrazloženje uloge nevjeste. One su dar i predmet razmjene, a ispunjavale su simboličku ili ritualističku svrhu učvršćenja unutarnjih veza, kolektivnog identiteta te su povezivale dvije zajednice ili dva klana. Nevjesta funkcionira kao relacijski termin među skupinama muškaraca, ona nema identitet i osigurava reprodukciju imena.⁸ Takav je stav muškaraca vidljiv prema ranonovovjekovnim ženama o čemu svjedoče zapisi Slavice Stojan i Zdenke Janeković Römer o čijim će istraživanjima također biti riječi. Naposljetku Butler, na pozadini Foucaulta, spol smatra kulturalno-

---

⁵ Isto, str. 21.

⁶ Isto, str. 23-46.

⁷ Isto, str. 49.

⁸ Isto, str. 50.

diskurzivnim konstruktom, ne podržavajući predoslovnu tezu o kulturom nametnutoj morfologiji koja imenuje dijelove tijela kojih možda i nema.

U intervjuu⁹ Butler objašnjava kako svaki čovjek na neki način u svome životu glumi i time preuzima ulogu. Naša je gluma krucijalna za spol koji jesmo i koji predstavljamo. Ljudi glume, hodaju, ponašaju se na način uobičajen muškarcima ili ženama. Izriče kako spol ne postoji od početka, njega uspostavljamo glumom, odnosno ponašanjem. Slaže se da je spol kulturno formiran, ali valja se oduprijeti nasilju koje društvo proizvodi nad osobama čija se slika ponašanja ne uklapa u već postavljenu sliku “idealnih” spolova. Može se pretpostaviti da je idealna slika ženskoga spola slabost, mirnoća, podložnost i vjernost. Svako ponašanje izvan društveno zadanih okvira (drugačiji način hoda, dubok glas, ratobornost, agresija, zauzimanje stava) okarakterizirat će ju kao maskulinu, lošu ili zlu.

2. 2. Polarizirana slika žene u književnosti srednjeg vijeka i renesanse

Da su žene još od davnina okarakterizirane kao loše, zle i kao opreka muškarcu, najbolje prikazuje poznati religijski motiv izгона čovjeka iz raja čiji je glavni krivac, očekivano, žena. Knjiga Postanka započinje mitom o dvoje ljudi, Adamu i Evi, koji žive u Edenu, zemaljskom raju. Adam i Eva prognani su iz zemaljskog raja zbog grijeha koji je Adam počinio na nagovor svoje žene. Eva je ubrala zabranjeni plod s drveta te ga ponudila Adamu čime su prekršili Božji zakon i počinili velik grijeh.

Time se utire povijesno trnovit put žene u zapadnoj i judeo-kršćanskoj tradiciji. Njen položaj u društvu, obitelji i vjerskoj zajednici zapečaćen je tom predajom. Ona je ta koja je bila zavedena, a ne muškarac (1 Tim 2,14); ona postaje “slabijim spolom” po spoznaji (1 Pet 3,7); žena ima primati pouku “u tišini” (1 Tim 2,11) ili pitati muža (1 Kor 14,35).¹⁰

Zapadnoeuropska je teologija od samog početka povezivala žene s grijehom i time postavila podlogu razvoju mizoginije. Upravo ta mržnja ili animozitet prema ženama vidljiv je u srednjovjekovnim djelima u kojima nastaje lik demonske žene ili žene zavodnice koja sklapa pakt s vragom i paklenim silama te veže muškarca ne bi li mu oduzela dušu.

---

⁹ Judith Butler: *Your Behaviour Creates Your Gender* <https://www.youtube.com/watch?v=Bo7o2LYATDc> (posjet: 9. 5. 2015.)

¹⁰ Danijel Berković. “Od mizoginije do kulta: Etiološko čitanje Postanka 3”, u: *Kairos: Evanđeoski teološki časopis*, sv. 3, br. 2, 2009, str. 306.

Mizoginija je često prisutna u doba srednjeg vijeka kada su brojni svećenici i učenjaci, izloženi tjelesnim kušnjama, vrlo negativno pisali o ženama. “Neduzni” muškarci, protivno svojoj volji, zavedeni ženama, dodjeljuju im rodnu ulogu zavodnice koja, zajedno s vragom, vreba muškarce. Lik demonske žene i žene zavodnice nije nestao sa srednjim vijekom već se ponovno javlja u djelima hrvatske književnosti 17. stoljeća o kojima će u nastavku biti riječ.

Berković mizoginiji suprotstavlja kult plodnosti koji je vrlo izražen u biblijskim pričama pa time još jednom religija ženama nameće dodatnu ulogu, duboko vezanu za sami spol, ulogu roditelje.

Sada se dakle, suprotno mizoginjskom ženomrstvu, susrećemo sa sasvim radikalno drugačijim stavom u odnosu prema ženi, a to je kult obožavanja žene. U osnovi ovaj kult proizlazi iz povijesti religija, utemeljen je u kultu plodnosti, a pokazuje izrazito sinkretističke elemente.¹¹

I do danas je to zadržano u liku Bogorodice, a naziva se još i Marijinim kultom. Postoje mnogi zbornici s pripovijetkama o Bogorodici jer je ona, u srednjem vijeku, lik koji zauzima posebno mjesto i ne može se mjeriti s drugim ženskim likovima. Marijina su čudesa zapadnoeuropskog porijekla, prelazila iz jedne zemlje u drugu, a Marija se u njima “pojavljuje kao hrabri vitez”, ali u slijedu s platonističkom estetikom prikazana je kao idealna gospa, ujedinjujući u sebi senzualnost s idealizacijom i misticizmom srednjovjekovnog vjerskog duha.¹² Kult plodnosti izrazito je zanimljiv jer će se i u kasnijoj renesansnoj i baroknoj književnosti štovati vjerne, prekrasne žene, one koje su biološki sposobne rađati i one koje stoje uz svoje muževe i djecu bez obzira na njihov društveni položaj. U članku *Feministička teologija* Anna-Maria Grünfelder navodi kako žene mogu biti, crno-bijelom tehnikom, podijeljene kao *demonizirane* ili *idealizirane*¹³ što je inače karakteristika teološkog konteksta. Grünfelder navodi kako je Evin grijeh postao kolektivnom krivicom žena te se Evinom liku suprotstavlja Marijin lik.

U očima crkvenih predstavnika Marija je uzor, primjer svim ženama: ali ne samo feministkinje nego i druge žene zamjeraju takvom primjeru da ga one, u konkretnoj stvarnosti, ne mogu slijediti.¹⁴

---

¹¹ Danije Berković, nav. dj., str. 312.

¹² Dunja Fališevac. *Hrvatska srednjovjekovna proza*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber. 1980, str. 60.

¹³ Anna-Maria Grünfelder. “Feministička teologija ili 'smrt patrijarhalnoga Boga'”, *Bogoslovska smotra*, sv. 58, br. 1, 1988, str. 48.

¹⁴ Isto, str. 49.

Po uzoru na Marijin lik nastali su maksimalno dotjerani i divinizirani ženski likovi u 16. stoljeću, ujedno kreirani i po uzoru na petrarkističku liriku, a vjerne i prekrasne žene, poput Margarite (*Pavlimir*) i Jelinde (*Dubrovnik ponovljen*), nisu rijetkost u književnosti 17. stoljeća.

Anto Mišić u članku *Žena u spisima ranokršćanskih pisaca*¹⁵ navodi tri osnovna pozitivna tipa ranonovovjekovne žene. To su djeвица, majka i udovica. Očito je da se ženama, ako se žele smatrati pozitivnim bićima, od ranih stoljeća u tradiciji Crkve dodjeljuje uloga koja zahtijeva čistoću duha i tijela te se bez ovih odrednica ne smatraju potpunim bićima. Njihov je životni smisao vidljiv isključivo kroz ulogu majke, za što moraju biti plodne, a ako to nisu, onda je najbolje da služe Crkvi i Bogu. Služenje Crkvi bilo je predodređeno za udovice i đakonise. Njihove zadaće nisu bile iste. Mišić ističe kako su udovice pomagale bolesnike odlazeći u njihove domove pa je njihova organizacija dovela do današnjih redovničkih zajednica. Đakonise su se, u prvoj Crkvi, nazivale suradnicama biskupa. O đakonisama detaljnije pišu Georges Duby i Michelle Perrot navodeći kako su pomagale muškarcima u crkvenim obredima, pa bi pri krštenju one pomagale i podučavale ženske kandidatkinje. Đakonise su posjećivale i liječile isključivo žene, pripadale su kleru, a s vremenom su dobile i status glasnika. Duby i Perrot, zbog služenja Kristu, Martu i Mariju Magdalenu smatraju đakonisama.¹⁶

Djevice, udovice, crkvene službenice slavljene su još dugo nakon prvih crkvenih početaka, dok su bludnice osuđene na mržnju i prijezir.

Zadatak je žene da se dopada, da bude muškarcu korisna, da ga tješi, njeguje i liječi mu bolesti, da rađa i odgaja njihovo potomstvo i da tugu za umrlom djecom utapa u novim trudnoćama i porodima.¹⁷

Tako je Slavica Stojan opisala tadašnji mentalitet u svojoj knjizi *Vjerenice i nevjernice*, gdje nadalje vrlo detaljno i zanimljivo objašnjava način života ondašnjih djevojaka. Slavio se ideal djevičanstva koji je duboko vezan uz Marijin kult, pa su tako mnogi pisci slavili čistoću mladih djevojaka. I u ono doba pojavljivali su se slučajevi silovanja djevojčica i djevojaka koje, nažalost, pred zakonom nisu tretirane kao žrtve, već kao krivci zbog nezakonitog seksualnog čina. Slavica Stojan navodi kako se isticala ženska moralna slabost da popusti grijehu kao glavni razlog silovanja. Žene majke i udovice bile su najsigurnije jer je društvo na taj način bilo normirano, a one koje su ostale same, nerijetko su nazivane kurvama ili

---

¹⁵ Anto Mišić. "Žena u spisima ranokršćanskih pisaca", u: *Obnovljeni život*, sv. 45, br. 6, 1990, str. 495-510.

¹⁶ Georges Duby, *A History of Women in the West. 1: From Ancient Goddesses to Christian Saints*. London: The Belknap Press of Harvard University Press. 1992, str. 432.

¹⁷ Slavica Stojan, *Vjerenice i nevjernice: Žene u svakodnevicu Dubrovnika (1600–1815)*, Zagreb-Dubrovnik: Prometej. 2003, str. 13-14.

vješticama, stoga im je jedini izlazak bio odlazak u samostan. Zanimljivo je kako je zločine poput silovanja, preljuba, sakaćenja mladih djevojaka, napuštanje trudnih žena te odbijanje ženidbe zbog nedovoljnog miraza, što su ih počinili muškarci, društvo uspjelo okrenuti u muškarčevu korist i pripisati grijehu ženskoga roda. Žene su često prozivane *vješticama* i *mađionicama*. Tako se ženski lik vještice pojavljuje u Gundulićevom *Osmanu* koja je u potpunosti demonizirana. Slavica Stojan navodi kako je “demonizaciju ženske snage u vještičju figuru uvjetovalo vjerovanje o ženskoj podložnosti zlu.”¹⁸

Glavne teme ranog novog vijeka su strah od tijela i čuvanje čistoće. Zamjerke nastale zbog spolnih prijestupa opisane su u mnogim djelima različite žanrovske pripadnosti, o čemu detaljnije piše Milovan Tatarin u članku *Uskraćeni užitak*.¹⁹ Stoga nije nevjerojatno što su Gundulić, Bunić i Đurđević u svojim religioznim poemama stvorili likove pokajane bludnice i demonske žene koje kroz život vodi pohota jer se u barokno vrijeme “pohota neprestano uspinjala na ljestvici sedam smrtnih grijeha (...).”²⁰ Posve je jasno kako je praksa demonizacije žena opstala i po vremenskom završetku srednjega vijeka.

Ovim religiozno-povijesnim presjekom ukratko je opisan ranonovovjekovni položaj žena koji se donekle popravio u zapadnim zemljama u idućih nekoliko stoljeća, a utjecaj religije svakako je produbio ambivalentan odnos prema ženama. Uzroke ambivalentnog stava u 17. stoljeću treba tražiti u prethodnim književnim i kulturnim razdobljima kao što su doba srednjeg vijeka i renesanse koji će svakako rasvijetliti odgovore na mnoga pitanja.

2. 3. Demonizacija ženskog bića u srednjem vijeku

Srednjovjekovna je žena bila određena prema svojoj ulozi u obitelji. Tretirana je ovisno o tome je li majka, udovica, djeвица ili sama. Odnos žene prema muškarcu određuje njezin status, a najbolje su one žene koje odabiru život u djevičanstvu i čistoći. Jedina prihvatljiva uloga uz djevičanstvo jest majčinstvo stoga je morala biti i plodna. Nije bilo mjesta na kojem bi se žena mogla školovati ili samostalno raditi. U srednjem je vijeku velikim dijelom Crkva

---

¹⁸ Isto, str. 193.

¹⁹ Milovan Tatarin. “Uskraćeni užitak: o spolnim zabranama u hrvatskoj srednjovjekovnoj i ranonovovjekovnoj književnoj kulturi”, u: *Povijest hrvatskoga jezika: Književne prakse sedamdesetih. Zbornik radova 38. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: Filozofski fakultet. 2010, str. 223-255.

²⁰ Slavica Stojan, nav. dj., str. 217.

određivala pravila života sve do Tridentskog koncila (1545-1563) kada je smanjeno njezino uplitanje u svjetovne vlasti. Tako je do 16. stoljeća opasnost sklapanja tajnih brakova ležala u gubitku svih dobara koje po pravu pripadaju ženi, a opasna prijetnja zatvora na godinu dana prijetila je i muškarcima.²¹ Zdenka Janeković Römer navodi kako ženama nipošto nije dopušten preljub, a udovice bi nakon smrti muža morale ostati same. Zanimljiv je i uvjet za prijem u tadašnju dubrovačku bolnicu. Da bi pacijent bio primljen, morao je biti ili izlječiv ili muškoga spola.²² Opet se otvara mjesto za pitanje zašto je ženski spol toliko izdvojen, a ženski rod toliko kulturno i društveno marginaliziran.

Uz sve tadašnje prilike koje nisu išle u korist ženama, pojavljuju se i mnogi srednjovjekovni zapisi koji svjedoče o ženomrzačkim namjerama, pa tada govorimo o već spomenutom pojmu mizoginije. Kao reprezentativan primjer poslužit će pjesma *Ženska ljubav* koja se nalazi u moralističkom djelu *Cvet svake mudrosti* kao njegova četvrta glava. Djelo je sačuvano u *Tkonskom zborniku* nastalom na početku 16. stoljeća, ali sama pjesma datira još iz 14. stoljeća. Pjesma je namijenjena svima, a posebno redovnicima, promovirajući celibat, te vrlo izravno nagovara redovnike na asketizam. Prvi stihovi pjesme upozoravaju: *Čuj se vsaki moćno žene / kako ljute zale zmije, / navlastito redovnici / ki ste božji službenici (Ženska ljubav, 7-10).*²³ Nadalje upozorava muškarce ako ne žele zlo, neka ništa sa ženama ne čine. U pjesmi se nabrajaju snažni muškarci koji su stradali jer su pokazali slabost prema ženi. Zbog nje i njezine ljepote čovjek zaboravi na Boga i na samoga sebe, a što god činio za nju neće biti dovoljno dobro. Žena se uspoređuje s ognjem koji uvijek treba drva za ogrjev, s paklom, zemljom i studencem bez dna. Anonimni je svećenik često upotrebljavao animalne metafore opisujući ženu kao zlu zmiju, gladnu vučicu i gorsku zvijer. Pjesma nudi savjete kako bi se muškarac lakše obranio od žene: savjetuje mu da ju ne gleda, da s njom ne govori i da ju ne dira jer sva učinjena zla ovoga svijeta i prolivena krv dogodila su se upravo zbog ženskoga roda. Zbog žena padali su gradovi, zbog žena muškarci ostaju bez duše: *Kada ona s tila pride / tada duša van izide.* Nema bana ni kralja koji bi se mogli oduprijeti zloj ženskoj naravi, stoga je najbolje ljubiti Gospodina Isusa kako bi jednog dana zaslužili spasenje i vječni život. Kad je riječ o kritici žena općenito, u ovoj se pjesmi ipak ne misli na sve žene, nego na

---

²¹ Zdenka Janeković Römer. *Nasilje zakona: Gradska vlast i privatni život kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom Dubrovniku, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 2003, str. 16.

²² Isto, str. 32.

²³ *Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo: pjesme, plačevi i prikazanja na starohrvatskom jeziku*, prir. Amir Kapetanović, Dragica Malić, Kristina Štrkalj Despot. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 2010, str. 338.

određenu skupinu žena, kako primjećuje Lahorka Plejić Poje,²⁴ što je jasno iz stihova: *A ovo su zli prilici / mladoj ženi i divici* (39-40). U analizi pjesme *Ženska ljubav* žensko je tijelo opisano kao mamac i zamka, ono uzrokuje gubitak identiteta, žena je uvijek zahtjevna i nezadovoljna što oprimjeruje usporedbom kako je studenac bez dna, uz to je pohotna i kao đavolje oružje ima moć nad muškarčevim osjetilima. Slične predodžbe o demoniziranom liku žene prepoznaju se u religioznoj poemi *Suze sina razmetnoga* gdje žena poput demona uništava sve što dotakne, a njezin primamljiv izgled i tijelo tjeraju muškarca na grijeh. Razmetni sin troši svoje bogatstvo i okreće leđa Bogu zbog đavolje sile koja pokreće zlu ženu.

S druge strane zanimljiva je pjesma *Anka satira* Marka Marulića u kojoj se ne kritiziraju žene, nego muškarci. Pjesma je uglavnom napisana u dijaloškome obliku u kojima se izmjenjuju replike stare babe Rade i djevojke Anke. Baba Rada nagovara Anku da se uda, Anka traži savjet u odabiru muža, a starica odgovara poduljim monologom, čiji je sadržaj nizanje opisa desetak tipova muškaraca. U svakom se opisu prvo navodi neka pozitivna ili podnošljiva osobina, a potom se ta pozitivna strana umanjuje navođenjem *falinge* koja ide uz nju.²⁵ Od muških mana prikazuje se muška oholost, sklonost porocima, brbljavost, ali i siromaštvo skriveno pod krinkom učenosti.²⁶ Osobine muškaraca opisane su uz elemente humora i komike te se ne doimaju tako negativnima kao osobine žena iz mizogine pjesme *Ženska ljubav*. Usporedivši te dvije pjesme, Dubravka Bogutovac zaključuje kako su obje pjesme didaktičkog usmjerenja te pokušavaju obraniti kreposni život redovničkog života. No postoje bitne razlike. Razlika je što srednjovjekovni satiričar moralizatorski oblikuje svoj monolog, a Marulić na satirički način uvodi dva lika u dijalog. Srednjovjekovni satirički kazivač pjesme govori u ime svih i za sve muškarce, dok u Marulićevoj satiri nailazimo na individualizirane likove koji na komičan način komentiraju muškarce i njihove osobine. U srednjovjekovnoj pjesmi nema naznaka komici.

Uočljiva je i različitost svjetonazora iz kojih progovaraju ova dva pjesnika, unatoč srodnosti teme i namjere: srednjovjekovnu pjesmu karakterizira jednostranost promatranja predmeta i inzistiranje na tobožnjoj univerzalnosti sudova koji se o predmetu donose.²⁷

---

²⁴ Lahorka Plejić Poje. "Mizoginija, mizandrija, satira: bilješke uz tri pjesme iz starije hrvatske književnosti", *Nova Croatica*, sv. 2, br. 2, 2008, str. 30-31.

²⁵ Isto, str. 34.

²⁶ Dubravka Bogutovac. "Katalog u zrcalu: srednjovjekovna mizogina pjesma *Ženska ljubav* i *Anka satira* Marka Marulića", u: *Colloquia Maruliana*, sv. 18, 2009, str. 214.

²⁷ Isto, str. 217.

U *Anki satiri* ne možemo reći da se radi o iznošenju univerzalnih sudova jer baba Rade govori o određenim tipovima muškaraca čime je izbjegnuta generalizacija pojedinaca kao što je slučaj u mizoginoj pjesmi *Ženska ljubav*. Ženama se pridodaje negativna osobina utemeljena na atraktivnom mladenačkom izgledu koji je sam po sebi najveći grijeh “dok muškarci nisu podvrgnuti isključivo negativnu vrednovanju, a osobito se ne podrazumijeva njihova 'ontološka' problematičnost. U njezinu crtanju muškaraca nema esencijalizma. Osim toga, baba Rada se ne poziva ni na kakve autoritete, nego skromno kaže Anki da samo prenosi ono što je sama vidjela.”²⁸

Valja istaknuti kako je autor ovoga teksta muškarac koji kreira dijalog između dvije žene, a sve u svrhu osvjetljavanja samostanskog života, pri čemu apelira na djevojačku čistoću, skromnost i čednost koja nedostaje ženama iz navedene srednjovjekovne pjesme. Dojam pjesme je ambivalentan. U kontekstu patrijarhalne kulture Marulić piše ženama, piše o ženama, hvali žene, brine se o njihovoj duhovnosti. S druge strane brigom za žene promiče se različitost žena od muškarca, odnosno ženska podložnost.²⁹ Mora se osvijestiti činjenica kako u srednjem vijeku nije bilo zamislivo slobodno kretanje žena visokog staleža po glavnome trgu ili ulicama bez pratnje muškaraca. Razlog tome su česti napadi kojima su žene bile izložene, ali i klevete koje bi ih slijedile i dovele u pitanje njihovu čestitost i moral. Zdenka Janeković Römer u knjizi *Maruša ili suđenje ljubavi* među brojnim problemima spominje pitanje necjelovitosti žena. Žene nisu poimane kao cjelovita bića, nego se promatraju prema ulogama, pa tako mogu biti djevice, udane žene, udovice ili zle žene. Žena se smatrala nesavršenim čovjekom, a muškarac je taj koji njome smije i zna upravljati dok je njoj jedino preostalo šutjeti. S obzirom na to da ljubav tada nije bila pretpostavka braka, žene su vrlo često kažnjavane i batinama.³⁰ Prvi ženski glasovi u obranu žena javit će se u renesansi dok će se veći broj žena na kulturnoj sceni pojaviti ipak nešto kasnije.

Žanrovski raznolika srednjovjekovna djela stvorila su ženu kao apstrakciju koja simbolizira krajnje dobro (Bogorodica, mučenice i svete) ili pak krajnje zlo (demonški lik žene) što se, s naglaskom na zle ženske likove, preslikalo na religiozne poeme 17. stoljeća. Izostanak psihološkog uvida i emocionalnog habitusa žena te plošna razrada srednjovjekovnih ženskih likova djelomično će se zadržati kroz renesansu dok će djela 17. stoljeća pronaći prostor analizi ženskog karaktera i osobnosti o čemu će u nastavku biti riječ.

---

²⁸ Lahorka Plejić Poje, nav. dj., str. 38.

²⁹ Isto, str. 40.

³⁰ Zdenka Janeković Römer. *Maruša ili suđenje ljubavi*. Zagreb: Algoritam. 2007.

2. 4. Divinizacija ženskoga bića u renesansno doba

Zakupiranost individualizacijom i sekularizacija umjetnosti koja se pojavljuje u renesansno doba prava su suprotnost srednjovjekovnoj religioznoj i didaktičnoj književnosti. Je li promjena kulture potaknula promjene u književnim djelima, kako se odrazila na žene i oblikovanje ženskih likova u književnosti razjasnit će se pomoću sljedećih primjera.

U ovom je kontekstu važno spomenuti razvoj ljubavne lirike u drugoj polovici 13. stoljeća koja svoj početak bilježi na sjeveru Italije, točnije Toscani. Ta se pjesnička škola naziva terminom *dolce stil nuovo*. Njihov stil građen je na neoplatoničkoj podlozi što podrazumijeva kako je ljepota žene božanskoga podrijetla i izraz Božje milosti, pa muškarac koji prema njoj osjeti ljubav zapravo osjeća ljubav prema Bogu. Ispovjedno-narativnu notu o ljubavi prema lijepoj ženi ostvario je i Francesco Petrarca u svom slavnom *Kanconijeru* koji je podijeljen na dva dijela. U prvom dijelu kazivač govori o Laurinoj ljepoti i zaljubljuvanju u nju, a drugi dio sadrži pjesme posvećene mrtvoj Lauri kada kazivač odluči kročiti putem nebeskog spasenja. Glavni motivi ovoga djela su zaljubljuvanje, fizička i duhovna ljepota Gospoje, ljubavna patnja i sreća, smrt Gospoje i kršćanski duh te prolaznost ovozemaljskog svijeta. Poseban je naglasak na kazivačevoj ljubavnoj patnji čiju će tematiku kasnije preuzeti mnogi pisci, uz formalne sastavnice kojima je zbirka pisana, pa će se takvo pjesništvo nazvati *petrarkističkim*. Tomislav Bogdan u članku *Pluralnost hrvatske ljubavne lirike 15. i 16. stoljeća* objašnjava kako tadašnja ljubavna lirika nije homogena i kako nisu svi renesansni ljubavni pjesnici petrarkisti. Uz petrarkizam, supostoje i neoplatonistički i hedonistički ljubavni diskurz koji se međusobno uvelike razlikuju. Osobine petrarkističkog diskurza su neostvaren muško-ženski ljubavni odnos zbog ženske nenaklonosti prema muškarcu, muškarčevi proturječni osjećaji i bolan doživljaj ljubavi te zaljubljenikovo priželjkivanje i ustrajanje u ljubavnoj patnji.³¹ I u hrvatskoj književnosti postoje nasljednici petrarkističkog pjesništva koji antitetično grade svoja emocionalna stanja uzrokovana pojavom lijepo žene što svakako karakterizira Petrarkinu ljubavnu liriku. Ni pjesništvo 17. stoljeća nije ostalo imuno na Petrarkinu poeziju u kojoj se slavi ženina ljepota. Tomislav Bogdan u članku objašnjava bogatstvo hrvatske ljubavne lirike renesansnog doba, pa donosi konkretne osobine ostalih ljubavnih diskurza. Hedonistički je diskurz podrazumijevao senzualiziranje ljubavnog odnosa, odnosno njegovu konzumaciju što je u petrarkizmu nezamislivo. U neoplatonizmu je pak

---

³¹ Tomislav Bogdan. "Pluralnost hrvatske ljubavne lirike 15. i 16. stoljeća", u: *Čovjek, prostor, vrijeme*, ur. Živa Benčić, Dunja Fališevac. Zagreb: Disput. 2006, str. 58.

ženska ljepota posljedica božanske emanacije, a zemaljska ljubav put prema božanstvu. Granica između petrarkizma i neoplatonizma teško je uočljiva.³² O neoplatonističkoj će koncepciji u nastavku analize detaljnije biti riječi.

Najveći prodor renesansnog svjetonazora sa zapada bilježi se u Dubrovniku o čemu svjedoči Dubrovčanin Nikola Gučetić u svojoj posveti *Dijaloga o ljepoti* u kojem neobično mnogo hvali žene općenito. Žensko je biće sagledano kompleksno, sa svim svojim moralnim, intelektualnim i duhovnim sposobnostima. Nikola Gučetić u djelu *Dijalog o ljepoti* iznosi kako su žene sposobnije od muškaraca jer svaka spoznaja dolazi od osjetila. Žene imaju umjerenija osjetila, pa je i njihov intelekt bolji od muškarčeva. Fizička snaga muškarca iskorištena je za ugnjetavanje žena, pa su one svedene na ropske poslove.³³

U *Dijalozima* Gučetić posvećeno upotrebljava popularnu renesansnu tematiku ljepote i ljubavi za ispunjenje trajnog izazova – pomirenja neoplatonizma, renesansnog poimanja čovjeka i kršćanskih strujanja. Misaona isprepletenost predstavljena u *Dijalozima* odraz je posebnosti onovremenih filozofskih i književnih orijentacija i zrcali nazor na svijet tog dinamičnog odsječka ljudske povijesti.³⁴

O ljepoti i ljubavi raspravljaju dvije žene, Maruša i Cvijeta, uzvisujući čistu i odanu ljubav te plemenitost duše. Zahvaljuju Bogu što ih je poslao na zemlju, a sami razgovor o ljubavi tko bi mogao bolje dočarati doli dvije žene.

No, Gučetićevo tematiziranje žene već na primjeru njegovih *Dijaloga* i *Upravljanja obitelji* stoji u raskoraku između idealnog i stvarnog, književnog i življenog. I ova njegova djela svjedoče renesansu u punome zamahu i slijede literarni model utemeljen u petrarkističkoj lirici s tendencijom poučnog pripovijedanja o umijeću časnog življenja. Čast, toliko željena i važna, pojavljuje se i kao osnovno obilježje renesansne žene, jednako se ističući u promišljanjima spekulativne, kao i sasvim praktične naravi.³⁵

Može se reći kako je Gučetićevo ekvivalent u 17. stoljeću Jakov Armolušić koji svojim djelom *Slava ženska* staje u obranu svih žena kao bića ravnopravnih muškarcu.

Svoje obrane u korist ženskoga spola u 16. stoljeću iznosi Mara Gučetić, žena spomenutog Nikole Gučetića, kao prvi spomen ženskoga glasa u hrvatskoj kulturi, tvrdeći

---

³² Isto, str. 61.

³³ Dunja Fališevac. "Muško pismo Šibenčanina Jakova Armolušića: *Slava ženska*", u: *Smiješno i ozbiljno u staroj hrvatskoj književnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada. 1995, str. 90.

³⁴ Ivana Zagorac. "Nikola Vitov Gučetić: o ljepoti, ljubavi i ženama, *Filozofska istraživanja*", sv. 27, br. 3, 2007, str. 614.

³⁵ Isto, str. 615.

kako su žene intelektualno i osvajački superiornije od muškaraca. Ona navodi mnoge učene, hrabre i odvažne žene koje su tijekom povijesti pokazale da su sposobnije od muškaraca. Spominje Pitagorinu sestru Teokleju za koju tvrdi da joj je brat bio učenikom. Grkinje Laksterma i Aksioteja, poznate po pamćenju, bile su Platonove učenice. Iz Boccacciova je opusa spomenula slavne Rimljanke, a progovara i o Amazonkama koje su se proslavile na bojnopolju, pa time negira fizičku superiornost muškaraca nad ženama. Mara Gučetić na kraju svoje posvete osobito slavi Margaritu Menčetić koja je bila sklona znanosti.³⁶

U razvijenom Dubrovniku od sredine 16. stoljeća javljaju se prve dubrovačke pjesnikinje. To su Julija i Nada Bunić te Cvijeta Zuzorić. Nažalost, o njihovom se pjesničkom radu ne može puno reći jer se od njega sačuvalo jako malo, a ono što se sačuvalo do danas nije proučeno.³⁷ Iz 16. stoljeća aktualan je i prvi ženski mit vezan uz Cvijetu Zuzorić o čijoj se ljepoti i učenosti naveliko pisalo. Fascinirala je svojom ljepotom, duhom, obrazovanjem stečenim u Italiji te slobodnim i sigurnim vladanjem. Uz mnoge prijatelje, često ju se povezuje i s Marom Gundulić, Gučetićevo ženom, a njihova ljubav i međusobno poštovanje jasno su vidljivi u *Dijalogu o ljubavi*.³⁸ Srednjovjekovni mizogini diskurs tijekom 14. i 15. stoljeća počinju zamjenjivati pitanja o položaju žene u društvu.

U središte zanimanja prodiru teme ljubavi i ženske ljepote u svjetlu neoplatonističke misli koje svoju trajnu inspiraciju pronalaze u petrarkističkom naslijeđu razrješavanja konflikta srednjovjekovnog asketizma i ekspresije individualnosti.³⁹

Novi renesansi pogled na život, stvaranje ženskih “mitova”, uvođenje žena u književnost 16. stoljeća, njihova divinizacija i glorifikacija rezultirala su brojnim promjenama stavova koji će u nadolazećem 17. stoljeću zaoštriti ambivalentnu sliku žene do krajnjih granica. S jedne strane ponovo se aktualizira srednjovjekovni negativni stav, dok s druge strane nalazimo muška i ženska imena koja staju u obranu ženskoga roda. Ovakva će oprečna razmišljanja iznjedriti polemike o kojima svjedoče ženomrzačka *Kita cvitja razlikova* Ivana Ivaniševića i obrambena *Slava ženska* Jakova Armolušića. Ta djela opisuju stavove dvojice muškaraca 17. stoljeća iz kojih je jasno vidljiv srednjovjekovni utjecaj na Ivaniševićevo

---

³⁶ Dunja Fališevac. “Muško pismo Šibenčanina Jakova Armolušića: *Slava ženska*”. 1995, str. 90-91.

³⁷ Zdenka Marković. *Pjesnikinje starog Dubrovnika: od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: JAZU, Odjel za suvremenu književnost. 1970, str. 47.

³⁸ Isto, str. 72-73.

³⁹ Ivana Zagorac, nav. dj., str. 616.

shvaćanje stvari te slobodniji renesansni utjecaj na Armolušićevu *Slavu žensku* o čemu će u nastavku rada biti više riječi.

Iako je renesansno doba zabilježilo veliku promjenu u svjetonazoru čovjeka, te se napokon pojavljuju prvi ženski glasovi koji su poput Mare Gučetić, pjesnikinje Julije Bunić i Cvijete Zuzorić dovoljno obrazovani i učeni da bi sudjelovali u književnom životu, stvarna slika nije tako svijetla zato što se samo nekolicina privilegiranih žena mogla uključiti u život svakodnevice. Ostale su žene bile izložene neutemeljenim napadima društva koje je marginaliziralo svaku samostalnu ženu. *Figlia inupta*⁴⁰ ili metafora suhog drva odnosila se na ostarjele djevice koje su vrlo često prozivane i vješticama. Tek se krajem 18. stoljeća neudana kći mogla zadržati u domu obitelji dok ih je prijašnja praksa natjerala na odlazak u samostane. Djevojke inferiorne klase morale su paziti na svaki korak i odluku, te im je uskraćena sloboda govora, mišljenja, slobodnog kretanja, stoga su bili potrebni učeni ljudi kako bi stali u njihovu obranu. Ipak, šesnaestostoljetna je lirika uvela nove poglede i promijenila negativan emocionalni stav prema ženama. One su i dalje opjevavane kao grešne i bludne, ali ipak u manjoj mjeri nego li je to bio slučaj u doba srednjeg vijeka. Taj je pozitivan pomak iz stvarnog života uočljiv i u djelima 17. stoljeća čiji autori nisu izgubili interes za pisanjem o ženama. U književnosti 17. stoljeća dolazi do zaoštavanja granica između žena koje “imaju vrijednost” i onih koje to nemaju. Tako nastaje čitav katalog poželjnih ženskih likova poput Margarite, Krunoslave ili Sokolice naspram Fakre, Armide, Sniježnice i žene iz poeme *Suze sina razmetnoga* koje su osuđivane i prezirane. Poželjnom se ženom smatra i Jelinda iz epa *Dubrovnik ponovljen*, ali ona je bila stvarna žena pod imenom Jelena koja je u književnosti zaživjela u spomenutom liku.

U 17. stoljeću u hrvatskoj kulturnoj sredini stvorili su se uvjeti koji omogućuju ženi sudjelovanje u muškom svijetu kulture. Briga o hrvatskom jeziku i izgradnja jedinstvenog književnog jezika uvjetovani su težnjom da se knjizi privuče i ženska publika, koja u pravilu nije poznavala druge jezike, osim hrvatskoga.⁴¹ Sedamnaesto je stoljeće obilježeno stvaranjem čitalačke ženske publike.

---

⁴⁰ Slavica Stojan, nav. dj., str. 41.

⁴¹ Dunja Fališevac. “Muško pismo Šibenčanina Jakova Armolušića: *Slava ženska*”. 1995, str. 92.

3. Polarizirana slika žene u književnosti 17. stoljeća

Godine 1545. sazvan je Tridentski koncil koji će trajati dvadeset godina. Glavni izvršitelji bili su isusovci, a glavni im je cilj bio obraniti se od islama i Turaka, ujediniti sve katolike te učvrstiti crkveni svjetonazor u svakodnevnom životu.⁴² Relacija koja se uspostavljala između Crkve i građana bazirala se na propagiranju vjerništva, a tuđinska je vlast u različitim dijelovima Hrvatske destimulativno utjecala na njezin razvoj.⁴³ Čitala se literatura nabožnog karaktera te se jačao duh slovinstva. Upravo su djela poput *Pavlimira* ili *Osmana* zaokupljena “mjesnim prilikama i stabilnošću grada – republike.”⁴⁴ U 17. stoljeću jača slovinstvo, nastaju novi žanrovi, mijenja se pjesnički izraz, pjesnička mašta buja, ali u nekih pisaca vidljiva je tendencija za izražavanjem sekularne povijesne misli koja će svjetonazor 17. stoljeća približiti svjetonazoru koji tek slijedi, prosvjetiteljstvu. Tako se obrađuju važni povijesni događaji za užu zajednicu, povijesne teme koje nisu toliko vremenski udaljene od vremena u kojima nastaju i koje su važne običnim ljudima. “Povijesni događaji prikazuju se kao relativno samostalna i o božanskim principima neovisna ljudska događanja.”⁴⁵ I književnost renesansnog doba okretala se čovjeku, međutim, u književnosti 17. stoljeća više saznajemo o emocionalnom habitusu muških i ženskih likova negoli je to slučaj u prethodnim razdobljima. Barokna ambivalentna slika žene razvila se s jedne strane pod utjecajem književnosti 16. stoljeća koja je iznjedrila sliku žene kao renesansne ljepotice te s druge strane pod utjecajem srednjovjekovnih mizoginih djela u kojima je oblikovana koncepcija demonske i grešne žene. U različitim vrstama baroknih žanrova zastupljena je polarizirana slika žene, pa tako u povijesno-viteškoj epici nalazimo žene ratnice, u religioznim poemama demonske žene i žene zavodnice, a u tragikomedijama čarobnice i vjerne žene. Djela u kojima će se pokušati oprimjeriti takva polarizirano konstruirana slika ženskih likova su Gundulićev ep *Osman* i religiozna poema *Suze sina razmetnoga*, Dionorićev ep *Dubrovnik ponovljen*, Bunićeva religiozna poema *Mandalijena pokornica*, Đurđevići *Uzdasi Mandalijene pokornice* te Palmotićeve tragikomedije *Pavlimir i Armida*.

Radi lakše preglednosti i razumijevanja izabrana su djela žanrovski podijeljena, a unutar te podjele ženski su likovi detaljno obrađeni.

---

⁴² Slobodan Prosperov Novak. *Povijest hrvatske književnosti*, sv 3. Split: Marjan tisak. 2004.

⁴³ Zoran Kravar, “Svjetonazori i ideje”, u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost. Sv. 3: Barok i prosvjetiteljstvo (XVII-XVIII. stoljeće)*, ur. Ivan Golub. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, AGM, Školska knjiga. 2003, str. 117-118.

⁴⁴ Isto, str. 121.

⁴⁵ Dunja Fališevac, “Epika”, u: *Hrvatska i Europa*, nav. dj., str. 504.

3. 1. Religiozne poeme

Poema je spjev srednje dužine u kojem dominira lirski način kazivanja. Nema puno likova i radnja je slabo razvedena, nema čvrsta pravila pa je donekle fluidna. Tri su temeljna obilježja poeme: monološki karakter, retrospektivna metoda izlaganja i lirska intonacija kazivanja. Poruka koju šalju religiozne poeme je jasna, a to je da kajanje i pokora vode do oprosta.⁴⁶ Iz doba baroka hrvatskoj su književnosti poznate religiozne poeme nastale pod utjecajem katoličke obnove. U radu će biti riječ o religioznim poemama *Mandalijena pokornica*, *Suze sina razmetnoga* i *Uzdasi Mandalijene pokornice*.

3. 1. 1. *Mandalijena pokornica*

Ivan Bunić Vučić pod utjecajem katoličke obnove piše duhovnu liriku i jednu religioznu poemu *Mandalijena pokornica*. Ova poema, napisana osmercem u tri cviljenja, opjevava grijeh i pokajanje Marije Magdalene čiji je grešan život svjetovno prikazan, a sama poema ima alegorijski smisao koji sadrži poruku preobraćenja grešne žene i veličine Božjeg milosrđa. Osnovna su tema ljubav Krista prema Mandalijeni i obrnuto, a pokajanje i Božje milosrđe pokretačka sila i pravilo ovoga svijeta.⁴⁷ Na samom početku religiozne poeme Bunić poziva smrtnike da se čitajući ovo djelo *izliječe* i zasluže Božji oprost. Mandalijena je prikazana kao grešna žena koja je svoju ljepotu koristila u bludničke svrhe što je vidljivo iz sljedećih stihova:

Nu neharna višnjem Bogu,
ki obilno zgar s nebesi
darova joj ljepos mnogu
i plemstvom je tako uresi,

sve svo'e želje postavila
bijaše ko će zamamiti
koga mlaca sebi mila
i za roba zaplijeniti.
(I, str. 148).

---

⁴⁶ P. P. [Pavao Pavličić]. "Poema", u: *Hrvatska književna enciklopedija* 3, str. 392-393.

⁴⁷ Dunja Fališevac, "Dživo Bunić Vučić", u: Dživo Bunić Vučić, *Djela*, prir. Dunja Fališevac, Zagreb 1995, str. 20.

Mandalijena je okarakterizirana kao žena čija je vrijednost ekvivalentno rasla sa što većim brojem priskrbljenih ljubavnika. Voljela se uređivati i izgledati privlačno, pa je time svu pozornost usmjeravala na svoj tjelesni izgled:

Nje izbrane dvorkinjice,
za ispunit njoj taštine,
izbiraju sve cvjetice
i spravljaju sve hitrine.

Sviona odjeća, ku naveze
zlato, biser i drag kami,
njoj mlađahnoj donese se
s mnozijem družijem napravami.

Bijeli velak i koprena
nje snježane prsi odiva,
tako 'e hitro istrižena
da ih kaže, a ne skriva.
(I, str. 149)

U knjizi *Bludnica i svetica* Milovan Tatarin navodi kako je tjelesnost izvor grijeha, a doba srednjeg vijeka posebno zagovara prijezir prema ženskom tijelu kao izvoru zla ili đavolske prijetnje. “Prostitutka koja ne skriva svoju pohotnu prirodu utjelovljenje je te koncepcije”.⁴⁸ Ova barokna poema jasno preuzima srednjovjekovni mizogini stav prema ženama i ženskom tijelu kao izvoru demonskih sila koje vrebaju muškarce. Nadalje, Mandalijena je u poemi opisana kao varljiva, nečasna, bludna te je uspoređena s animalnom metaforom lava koji vrebava svoj plijen. Lik pokajanih žena datira naime duboko u srednji vijek i svaka od njih ima vrlo slične atribute. Mnoge su pokajane žene molile u znak vjere, ali uz molitvu su nerijetko prolijevale iskrene suze čemu svjedoče stihovi: *Suzami se sva oblila / djevojčica prigizdava, / pače 'e oči obratila / da su rijeke Sava i Drava. / Danu suze grozne odviše, / ke se biser svijem činjahu...* (I, str. 152-153).

Milovan Tatarin navodi kako su suze “izvanjski znak kajanja”, ali da nisu dovoljne za potpuno iskupljenje grijeha.⁴⁹ Mandalijenino bludno ponašanje, uređivanje i kićenje određenih dijelova tijela te ukrašavanje kose cvijećem nije moglo biti iskupljeno samo suzama, stoga je moralo doći do “mortificiranja tijela.”⁵⁰ Sada se govori o uskraćivanju onoga s čime je grešnica prethodno pretjerivala, stoga se odriče svojeg nakita i svoje ljepote ne bi li se pred Bogom *ogolila*:

---

⁴⁸ Milovan Tatarin. *Bludnica i svetica: starohrvatska legenda o Mariji Egipćanki*. Zagreb: Naklada Ljevak. 2003, str. 6.

⁴⁹ Isto, str. 60.

⁵⁰ Isto.

Naprave je sve razvrgla
pokajana pokornica,
s grla obli biser vrgla,
digla s glave sva cvjetica.

S uha smače ušerezi,
a verigu zlatnu s vrata,
i drag kami s kijem se uresi,
ki je bisera draži i zlata.
(I, str. 153)

Mandalijena se pokušava riješiti svega što je bila, no umjesto da tako polugola i uneređena postaje ružnija, ona biva ljepšom. Stihovima: *Krv od lica, suze od oči, / pram od kosi vidjet jesu, / ko s koraljem od istoči / zlato i biser kad povezu* (I, str. 153). Vidljivo je njezino tjelesno propadanje, ali je ipak uspoređena s koraljem i zlatom, baš kao ljepotice kakve pronalazimo u renesansnim pjesmama čija je ljepota izravna poveznica s Bogom. Tako je Mandalijenin novi izgled i želja za sjedinjenjem s Bogom izravan put do božanstva što se jasno povezuje s neoplatonističkim shvaćanjima. U tom trenutku Mandalijenin lik doživljava preobraćenje, oprašta se sa starim životom, istinski se kaje te se obraća Bogu želeći samoj sebi promjenu: *Dvor s pustinjom promijeniću, / jestojska mi biće trava, / odar zemlju učiniću, / ševar mi će bit naprava* (I, str. 155). Mjesto pustinje vuče tradiciju iz monaštva, pa kako Tatarin navodi, u njoj nema mjesta kušnji, ona je mjesto samoće i ondje čovjek može primiti poruke Svevišnjeg. Pustinja postaje literarni topos koji predstavlja nešto što je suprotno dotadašnjem načinu života.⁵¹

Iz djela je vidljiva jačina Mandalijenina duha i čežnja za promjenom prijašnjeg života, pa time iz lika žene grešnice prelazi u lik pokajane prostitutke. Dubrovački pjesnici 17. stoljeća, unatoč utjecaju katoličke obnove kojom se reaktivirala srednjovjekovna religiozna koncepcija, u svojim religioznim poemama upotrebljavaju petrarkistički diskurz. U ovome ga slučaju rabe “za izricanje ljubavi pokajanih grešnika prema Kristu.”⁵² Mandalijena je u trenutku zaljublivanja u Krista tim instrumentarijem opisana: *Vidi da 'e problidjela / kakono snijeg od planina, / ali rusa kako bijela / ali cvijetak od čemina* (II, str. 159). Ovime je petrarkistički diskurz estetički postao neupitan, a upotrebljavao se i u senzualističke svrhe koje su bile na usluzi religioznim poemama jer su uspješno kršćanski usmjerene.

U nastavku poeme Bunić Mandalijenu opisuje kao radikalno preobraćenu ženu čije tijelo više nije prioritet u njezinom životu. Njezino se preobraćenje jasno može povezati sa

---

⁵¹ Isto, str. 56.

⁵² Dunja Fališevac. “Književno opremanje stana: barokni petrarkizam u dubrovačkoj književnosti”, u: *Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad*. Zagreb: Naklada Ljevak. 2007, str. 173.

srednjovjekovnom koncepcijom koja ljudsko tijelo smatra prolaznim i nevažnim. Ono je privremeno boravište vječne duše i suđeno mu je da trpi u mukama. Srednjovjekovni kršćanski pogled koji podrazumijeva mučenje i kažnjavanje tijela u svrhu pokore i izražavanja ljubavi prema Bogu uvelike se razlikuje od onog pogleda koji od početka svojega života ima Mandalijena. U skladu s takvim shvaćanjima, tijelo ne smije biti u službi užitka, ono je u službi kažnjavanja kao znak ljubavi čovjeka prema Bogu. Ako se k tome radi o ženskom tijelu, koje je od samog početka tumačeno kao demonsko, onda još više iziskuje čin žrtvovanja. U mnogim srednjovjekovnim legendama pokajane žene na dulje vrijeme odlaze daleko od ljudi, žive u samoći, ne bi li okajale svoje grijeha i time se približile Bogu. Bunićeva Mandalijena činom pranja Isusovih nogu ukazuje na veliku ljubav prema Gospodinu te biva spašena od vječnoga pakla:

Onoga trenutka kad je Marija Magdalena oprala Kristove noge i obrisala ih svojom kosom, a on njoj oprostio prijašnji način života, postalo je jasno da Bog nije stvorio čovjeka da bi ga uništio, već naprotiv, da bi mu omogućio da se kajanjem i pokorom iskupi.⁵³

Može se zaključiti kako je primjer pokajanih prostitutki kroz ranonovovjekovnu književnost primjer Božje dobrote i milosti. Georges Duby u svome članku također spominje identitet *spašene* žene referirajući se na lik Marije Magdalene. Ona je nositeljica značajne uloge, pa osim izlječenja i ozdravljenja od zla, prva je osoba koja svjedoči uskrsnuću Isusa Krista. U liku vrtlara Isus se po prvi puta ukazao upravo ženi, Mariji Magdaleni. Sjećanje na tu posebnu i časnu ulogu, koja joj je dodijeljena, slavi se u molitvama i propovijedima.⁵⁴

U ovoj baroknoj poemi, kao i u mnogim srednjovjekovnim legendama, uspostavlja se distinkcija između dobra i zla, muškarca i žene. Žena, koja vodi grešan život, nije dorasla pobožnom muškarcu i muškarac je jedini koji ju može izvesti na pravi put. U ovom je slučaju Krist onaj koji zna što je dobro, a Mandalijena ga slijedi ne bi li uz njegovu pomoć nadišla ovozemaljska zla, kojima očito jedino žene ne odolijevaju. I u ostalim srednjovjekovnim legendama riječ je o ženama bludnicama koje na pravi put vodi Bog ili neki drugi muškarac: Zosim, Nono, Pafnucij, Abram.⁵⁵

Sa srednjovjekovnog stajališta žena je sklona bludu, njezino je tijelo demonskog podrijetla, ima sposobnost zavaravanja muškarca i takve žene nazivaju se bludnicama. Srednji je vijek vidio sve negativnosti upravo u ženskom spolu, a takav se stav prenosi i na književna

---

⁵³ Milovan Tatarin, *Bludnica i svetica*, str. 92.

⁵⁴ Georges Duby, nav. dj., str. 420-421.

⁵⁵ Milovan Tatarin, nav. dj., str. 138.

djela 17. stoljeća. “Mandalijena predstavlja nevjestu-dušu koja teži sjedinjenju s Kristom”⁵⁶ što je utemeljeno u neoplatonističkim koncepcijama. Time je biblijska pokornica, Marija Magdalena, postala simbolom žene bliske Bogu. U religioznoj poemi, uz prisutnost srednjovjekovnih mizoginih pogleda i renesansne neoplatonističke koncepcije, zastupljen je barokni ornatus (jake metafore, figure dikcije) te antiteze između tjelesnog i duhovnog, ovozemaljskog i nebeskog, što čini temelj građe baroknih religioznih žanrova u hrvatskoj književnosti.⁵⁷ Poruka je jasna: ženi je pružena mogućnost spasenja vlastite duše jedino ako ostavi iza sebe bilo kakvo zemaljsko uživanje i prihvati kreposan način života.

Očigledno je kako Ivan Bunić Vučić Mariju Magdalenu prikazuje kao ženu grešnicu. Iz iznad navedenih stihova vidljiva je tendencija u prikazu Marije Magdalene kao bludne žene koja svojom tjelesnom ljepotom zavodi mladiće. Usporedi li se ovaj Bunićev tekst s evanđeljima, pronaći će se mnoga nerazumijevanja i pitanja tko je uopće bila Marija Magdalena ili tzv. Marija iz Magdale. U evanđeljima ne piše mnogo, ali ono što je sigurno jest da je bila jedna od žena koje su slijedile Isusa i dvorile ga svojim dobrima (Lk 8, 2). U Isusovoj su se službi nalazila *dvanaestorica i neke žene koje bijahu izliječene od zlih duhova i bolesti: Marija zvana Magdalena, iz koje bijaše izagnao sedam đavola; zatim Ivana, žena Herodova upravitelja Huze; Suzana i mnoge druge* (Mt 11, 16-19). U sinoptičkim evanđeljima se spominje kao prva iz skupine žena koje su promatrale razapinjanje Isusa (Mk 15, 40-41) i koje su sjedile pored grobnice (Mt 27, 61) kada su polagali Isusa u grob (Mk 15, 47). Na dvama je mjestima spomenuto kako je iz nje istjerano sedam zloduha. Prvi puta kad ju se predstavlja Isusovom službenicom, a drugi put nakon što se uskrsnuli *Krist ukaza (se) najprije Mariji Magdaleni iz koje bijaše istjerao sedam zloduha* (Mt 28, 9-10; Iv 20, 11-18).

U evanđeljima se doista spominje žena preljubnica koju farizeji zateknu u preljubu, no nigdje nije napisano o kojoj je ženi riječ i kako joj je ime. Marija Magdalena često se pogrešno povezuje s bezimenom raskajanom grešnicom koja je počinila blud. Suvremene feminističke teologinje upozoravaju da je u kršćanskoj tradiciji već od ranoga srednjega vijeka Marija Magdalena poistovjećena s bezimenom bludnicom i s Marijom, Martinom i Lazarevom sestrom, premda u evanđeljima nema riječi o njezinoj bludnosti. *Legenda aurea* (*Zlatna legenda*, 13. st.) – najpoznatija hagiografska zbirka na Zapadu koja je presudno utjecala na mnoga umjetnička djela – na neobičan način spaja te tri žene u jednu. Marija je bila plemenitog roda i ime je dobila po obiteljskom dvorcu Magdalum, po smrti roditelja

---

⁵⁶ D. F. [Dunja Fališevac]. “Mandalijena pokornica”, u: *Leksikon hrvatske književnosti: Djela*, ur. D. Detoni-Dujmić et al. Zagreb: Školska knjiga. 2008, str. 440.

⁵⁷ Isto.

posjedi su podijeljeni djeci, pa su Marta i Lazar dobili svoje posjede, a Marija spomenuti dvorac Magdalum. Marija se potom odala grešnom životu i postala sramota za cijelu obitelj, nakon čega se preobratala i postala Isusova učenica. Tako je bezimena grešnica postala Marija Magdalena, sestra Marte i Lazara.

Rana je Crkva vjerovala kako se radi o trima ženama koje su slijedile Isusa, ali s vremenom je zapadna Crkva te tri žene poistovjetila s jednom pa se Magdaleni pripisuju iskrivljene osobine. U tradiciji istočnih crkvi nazivaju je *isapostolos* (jednaka apostolima), a Crkva na zapadu *apostola apostolorum* (apostol apostola). Upravo zbog tendencija kasnije Crkve koja ju je prikazivala velikom grešnicom, uslijedila su brojna umjetnička djela, među njima i barokne religiozne poeme, koje oslikavaju pripisanu joj bludnu i raskalašenu narav.

3. 1. 2. *Uzdasi Mandalijene pokornice*

Uzdasi Mandalijene pokornice duhovni su plač Ignjata Đurđevića u kojem su reproducirana vrstovna obilježja baroknog plača kakva je normirao Gundulić u *Suzama sina razmetnoga*. Kao i u Bunićevoj *Mandalijeni pokornici*, ključnu ulogu ima Marija Magdalena u čijem su liku spojene, kako je gore obrazloženo, tri ženske osobe iz Novoga zavjeta, s tim da je ovdje prepoznatljiv utjecaj i legende o Mariji Egipćanki, obraćenoj bludnici. Đurđević prikazuje njezin pustinjački način života, njezino fizičko propadanje i promišljanje o grijesima. Njegovo je djelo opsegom veće od baroknih poema Gundulića i Bunića pa su pjevanja opširnija.⁵⁸

Đurđević se naslanja na predaju o tome da je Magdalena otišla iz Judeje u Galiju, a u poemi opisuje mjesto njezina pustinjačkog života i kratko izlaže priču o životu nakon obraćenja. Za razliku od Bunićeve *Mandalijene*, Đurđevićeva je opisana u progonstvu i samoći. Milovan Tatarin u knjizi *Bludnica i svetica* donosi legendu o Mariji Egipćanki koja je četrdeset sedam godina proboravila u pustinji te se borila s napastima i sjećanjima na prošli život. Kažnjavala je svoje tijelo, mnogo je plakala i molila se Bogorodici. Hranila se okamenjenim kruhom, travom, trpjela hladnoću i vrućinu te je cijelo vrijeme živjela u samoći.⁵⁹ Sličnosti s Đurđevićevom *Mandalijenom* su svakako vidljive. I njezina je *Mandalijena* živjela u progonstvu, protjerana u strano utočište:

---

⁵⁸ Z. K. [Zoran Kravar]. “Uzdasi Mandalijene pokornice”, u: *Leksikon hrvatske književnosti: Djela*, str. 923.

⁵⁹ Milovan Tatarin, *Svetica i bludnica*, str. 12.

Mrkla spila ah ko u sebi
nju primeći osta rada,
mneć da je ona sunce s nebi,
ke ne viđe vik dotada.
(I, str. 266)

Živeći u mračnoj spilji, u *poniženoj* odjeći, uz bolest i pokoru, mnogo je plakala. Poput Marije Egipćanke kažnjavala je svoje tijelo pa se udarala bičem, jela gorko zelje i trpjela glad i zimu. Pustinja Marije Egipćanke ekvivalent je spilji Marije Magdalene. Milovan Tatarin navodi kako se čovjek jedino u samotnjačkom okruženju mogao posvetiti svojim mislima i borbi protiv prijašnjih grijeha. Pust pejzaž odraz je duhovnog stanja pokajnika, a čovjekov je život neprestana borba protiv napasti.⁶⁰ Upravo je u tome sadržana misao kršćanskog srednjovjekovlja.

Osim same poeme, zanimljive su posveta i proslav koji mu prethode. Djelo je posvećeno Vicencu Zmajeviću, zadarskom arhibiskupu i apostolskom namjesniku koji, kako se navodi u posveti, štuje lik Marije Magdalene. Đurđević u posveti Mariju Magdalenu naziva *sveticom*, koja je zbog svoje goruće vjere dostojna biti Isusovom učenicom i koju je sam sv. Jeronim opisao kao *apostolorum apostola* (apostol apostola).⁶¹ Ovime je odana počast liku Marije Magdalene. U proslavu *Štiocu* Đurđević čitatelja obavještava o nekoliko problema.⁶² Prvo objašnjava pravila ortografije i pravopisa kojima se vodio, a potom opravdava zašto i na koji način piše o Mandalijeni. Navodi kako svatko tko se iskreno pokaje može uspješno odagnati grijeh, a najzanimljiviji su razlozi zbog kojih brani Mandalijenu i njezine riječi u poemi. Đurđević otkriva da su njegovoj Mandalijeni upućivane zamjerke zbog učenog i lijepog izražavanja jedne bludnice:

Bi i još tko reče da Mandalijena neprilično besjedi, pokli duboko bogoslovstvo aliti teolodžija,
koja se pod meštrom uči, malo se nahodi u ženah, premda prisvetijeh.

Očito je bilo nevjerojatno da žena uopće može upotrebljavati učene riječi kakve upotrebljava njegova Mandalijena, pa Đurđević ima potrebnu braniti govor lika žene:

Snebivam se na taj govor, er Mandalijeni, koja Isukrsta istoga za učitelja u bogoslovstvu imala je, ako itkomu, podoba se na učiteljsku bogoslovno besjediti.

Djelo je bogato baroknim ornatusom, pa su Mandalijenina promišljanja o grijesima, mističnim iskustvima, ovostranosti i onostranosti puna metaforike, figura gomilanja i ponavljanja te antitetike. S obzirom na to da je Đurđević posjedovao bogato teološko znanje,

---

⁶⁰ Isto, str. 56.

⁶¹ Ignjat Đurđević, "Posveta", u: *Uzdasi Mandalijene pokornice*. PSHK, Zagreb: Matica hrvatska. 1971, str. 257.

⁶² Ignjat Đurđević, "Štiocu", u: isto, str. 259-262.

spjev je time obilježen kroz monolog lika Mandalijene, što mu je bilo prigovoreno.⁶³ Problem leži u Mandalijeninu načinu izražavanja i u tome što je njezin iskaz, za ženski rod, neuobičajeno učen. Đurđević svoju Mandalijenu branu tvrdnjom da je ona Isusova učenica i da je mogla naučiti sva znanja koja se očituju iz njezinih monologa. Na kraju proslova Đurđević spominje neke pjesme koje je pridružio *Uzdasima* te moli čitatelja za dobrotu i razum da sve ono što je protiv žena pisao shvati kao pjesničko preuveličavanje i pretjerivanje, a ne kao istinu. Posljednje su riječi proslova pune razumijevanja i shvaćanja, vrlo liberalno pozivaju na osvješćivanje pjesničke slobode i pretjerivanja svojstvenoga arificijelnom svijetu teksta. Đurđević navodi kako cijeni žene, njihovu vrijednost i krepost, čime poprima ulogu hvalitelja ženskih vrlina i ženskoga bića općenito. Milovan Tatarin u članku *Uskraćeni užitak* također navodi kako su mizogini tragovi u Đurđevića plod literarnih konvencija, a ne izraz njegove osobne mizoginije.⁶⁴

3. 1. 3. *Suze sina razmetnoga*

Religiozna poema Ivana Gundulića komponirana je u tri dijela koji nose podnaslove: *Sagrješenje, Spoznanje i Skrušenje*. Čovjek 17. stoljeća ponovo se okreće vjeri pa je i tema preuzeta iz Evanđelja po Luki, a opisuje razmetnoga sina koji se nakon grešnog života vraća kući moleći oca za oprost. “U duhu barokne mizoginije, krivica za grijeh pada na pleća žene, razbludne i varave, koju razmetni sin optužuje za svoje zablude i grijeh.”⁶⁵ U stihovima: *Ah, na ovo li bludnos tvoja / dovela me, izdavnice, / ka pod slikom od pokoja / dvorne i blage ljubovnice / na službu me tvu zapisa, / dokli iz mene krv isisa?* (I, 109-114) eksplicitno doznajemo stav prema razbludnoj ženi koja je navela sina na grijeh. Navodi kako žena nema srama od ljudi ni strah od Boga. Insinuiira prijevaru: *Ah, s kijeme se nisi stala? / tko ti bio nije sred krila?* (I, 127-128), izdaju i taštinu. Razlog ženine uspješne prijevare leži u njezinoj lijepoj vanjštini koja je opisana na petrarkistički način sljedećim stihovima: *Bijaše zlatan pram vrh čela / za razbludu raspustila, / svitlos draga i vesela / sjaše iz oči sunca mila, / a capćaše posred lica / združen trator i ružica* (I, 139-144). Ženina koraljna usta, gizdav osmijeh i *slatki i ljuveni* (I, 150) pogled samo su varka za obmanu muškaraca. Tatarin navodi kako su mnoga djela srednjeg vijeka pridavala pažnju uređivanju ženskoga tijela što je bilo

⁶³ Z. K. [Zoran Kravar]. “Uzdasi Mandalijene pokornice”, str. 924.

⁶⁴ Milovan Tatarin, “Uskraćeni užitak”, str. 244.

⁶⁵ D. F. [Dunja Fališevac]. “Suze sina razmetnoga”, u: *Leksikon hrvatske književnosti: Djela*, str. 840.

oštro osuđivano. “Smatralo se da su opsjednute *demonom seksa*, da su sklopile ugovor sa Sotonom.”⁶⁶ Međutim, u stvarnosti ta je žena izrazito ružna i neprivlačna, pa pjesnik svoju spoznaju gradi stihovima antitetičkim prethodnima: *a ona stara i skorjena/ priobrazila sliku biše, / čim oblipi i namasti / blijede kože suhor tmasti* (I, 159-162). Ozbiljno ju optužuje da je kosu odrezala s mrtvacu: *A ostriže s mrca vlase / i crvima ize iz usti, / te ih iz groba stavi na se* (I, 163-165), da joj je lice naborano, a ona sva u cvijeću poput zmije: *na ušiju cvijetje nosi, / na prsijeh cvijetje stoji; / cvijetje u rukah, cvijetje svuda, / i ona u cvijetju zmija huda* (I, 183-186) te čini djela suprotna istini. Tjelesna ljepota žena istaknuta odjećom i nakitom predstavljala je prijetnju bogobojaznu muškarcu, a zbog Evina se grijeha često uspoređivala sa zmijom.⁶⁷ Tatarin u knjizi *Bludnica i svetica* objašnjava kako je ures na tijelu podrazumijevao ženin nizak moral i pokvarenost.⁶⁸ Mandalijenino uređivanje i kićenje žene iz djela *Suze sina razmetnoga* upućuju na njihovu bludnost i opterećenost fizičkim izgledom. “Upravo srednjovjekovna etička koncepcija prepoznala je u lijepoj odjeći i nakitu znak onoga što je Fernando Henriques nazvao *demon seksa*.”⁶⁹

Uz slatke riječi žena ima otrovno srce, uz plamen u očima, ledena prsa, govori da ljubi, a zapravo ga mrzi: *jedno misli, drugo čini: / vara, izdaje, laže i hini* (I, 191-192). Ovim končetoznim stihovima žena je napadnuta i optužena te je, poput demona, krivac za sve loše stvari koje su se dogodile razmetnom sinu. *Nedužan za njom gasnem, blidim, / venem, sahnem i uzdišem;* (I, 213-214) dok ona nemilosrdno od njega odlazi ne pokazujući nikakve osjećaje. Pokušava je kupiti novcem i darovima pa je uvjeren kako žena *o zlatu primljenomu / mjeri ufanje srcu momu* (I, 245-246). Žena je nadalje okarakterizirana kao biće bez srca koje se prodaje za novac i darove, pretvara se kako ju boli njegova muka, a on radi nje čini grijehe ne bi li joj se umilio. U poemi je jasno prikazano kako se ženska želja ne može zasititi jer je žena pohlepno biće koje samo gleda kako uzeti dobra od muškarca. Gundulić stihovima: *Djevojčice prigizdave / cvijet čistoće svoje mile* opominje kako je sva ljepota djevojaka sadržana u čistoći njihova tijela čime slavi kult djevičanstva. Poticanjem čuvanja čistoće i isticanje straha od tijela Crkva je dovela do “nadziranja ženske žudnje, nadziranja muške žudnje, nadziranja bračnoposteljnih navika.”⁷⁰

---

⁶⁶ Milovan Tatarin, *Svetica i Bludnica*, str. 74.

⁶⁷ Milovan Tatarin, “Uskraćeni užitak”, str. 224.

⁶⁸ Milovan Tatarin, *Svetica i bludnica*, str. 107.

⁶⁹ Isto, str. 106.

⁷⁰ Milovan Tatarin, “Uskraćeni užitak”, str. 223.

Na kraju *Sagrješenja* muškarac osvještava tko je bio i tko je sada, doživljava prijelomni trenutak koji je svojevrsna uvertira u *Spoznanje*. Ženina je tjelesna ljepota njezina glavna krivnja i grijeh jer pogubno djeluje na muški moral, pa tako *nevješte mlace vodiš / mrtvijem pramom zavezane, / pogledom ih ti gospodiš / i u srcu stvaraš rane; / ti ih vodiš na zla svaka: / oni hudi, ti si opaka* (II, 55-60). Ženina kosa veže muškarca za se što je motiv preuzet iz petrarkističke lirike, ali u ovome je slučaju ta kosa povezana “s naturalističkim motivom mrtvaca, te izvodi, povezujući nespojivo: ljepotu i mrtvaca – a na temelju sofisticiranog, paralogičkog zaključivanja, baratajući varljivim argumentima – ljubav i smrt u neraskidivo jedinstvo”⁷¹. Razmetni je sin shvatio kako je ženska ljepota zlo koje se širi poput stabla i naposljetku stvara veliku sjenu. Nakon što je uspio otvoriti svoje oči shvatio je da njezina fizička ljepota nestvarna i prolazna.

U nastavku je objašnjeno kako tjelesna smrt nije konačna smrt, duša je ta koja nastavlja svoj vječni život, stoga je ona važan element u čovjekovu životu. Ovdje Gundulić unosi svoja moralno-etička razmišljanja, čime poziva čitatelja na spas duše i odricanje od ovozemaljskih tjelesnih užitaka. Zbog toga u *Spoznanju* sin svoj duhovni pejzaž, koji je oblikovan kao *locus horridus*, mijenja za rajski vrt u kojem svoju *staru odjeću* svlači i mijenja kao zmija kožu pri čemu se oslobađa bludnih želja. Svoje mjesto življenja opisuje kao *pustoš hridna i strma, / puna zvijeri, zmija i zmaja, / kupjena i drača oko grma* (III, 19-20). Riječju *pustoš* asocira na pustinju o kojoj je bilo riječi u poemi *Mandalijena pokornica* te je jasan znak da označava suprotnost lijepom, bujnom i plodnom. “Pustinja je također i mjesto susreta sa Sotonom i demonima, ...”⁷² pa se može reći kako je sinov život u pustinji (vidljivo iz navedenih stihova) mjesto susreta sa zvijerima i zmajem (demonom) utjelovljenom u liku žene. Gundulić pod utjecajem srednjovjekovne mizogine tradicije u poemi kreira demonski lik žene. O takvom tipu ženskoga lika bilo je govora u srednjovjekovnoj pjesmi *Ženska ljubav* koja na sličan način oslikava pohotnu žensku narav. Slavica Stojan navodi kako je pohota u doba srednjeg vijeka, prema Crkvi, bila jedan od najtežih grijeha.⁷³

Poruka, koju je Gundulić pod utjecajem katoličke obnove htio poslati, vezana je uz osvještavanje grijeha koje su ljudi počinili za što su se morali i pokajati. U jednom dijelu poeme razmetni sin apostrofira Boga moleći ga suzama za milost. Suzama je stvorio rijeku u

⁷¹ Dunja Fališevac. “Concetto kao pojam barokne poetike i pjesnički postupak u hrvatskoj književnosti 17. stoljeća”, u: *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada. 2007, str. 216.

⁷² Jacques Le Goff. *Srednjovjekovni imaginarij*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus. 1993, str. 79.

⁷³ Slavica Stojan, nav. dj., str. 13-14.

kojoj su potonuli svi njegovi grijesi. Riječ *suze* su “izvanjski znak kajanja.”⁷⁴ Suze su čest motiv u religioznim djelima jer sugeriraju čin kajanja koji je vrlo važan u kršćanskom svijetu. Razmetni sin napokon spoznaje kako prava ljepota nije izvanjska te ju on pronalazi u ljepoti duše i Višnjemu koji ju je stvorio. Na kraju razmetni sin pronade mir i dobiva oprost jer je iskazao istinsko kajanje, baš kao što je slučaj i s Mandalijenom, pokajanom bludnicom.

Žena je, u ovoj religioznoj poemi, oksimoronski građenim metaforičkim slikama prikazana kao biće iznimne tjelesne ljepote koje nakon nekog vremena iz divnog bića postaje tomu potpuna suprotnost, pa sve ono što se činilo divno, zapravo je varka. “Sve mogućnosti ingeniozne metaforike su pokrenute (...) da bi se pokazala iluzija, lažno, iskrivljeno zrcalo stvari i pojava.”⁷⁵ Njezina fizička ljepota suprotstavljena je unutarljivoj psihičkoj ružnoći koja naginje prijevari, taštini i izdaji. Mizogino poimanje ženske naravi apsolutni je pobjednik nad petrarkističkim opisom fizičke ljepote jer trulost ženske unutrašnjosti briše svu njezinu ljepotu izvana. U poemi je žena izrazito negativno oslikana te je univerzalno predstavljena muškom svijetu kao izvor zla i nesreće, pa bi svaki muškarac morao pripaziti kad se nađe u njezinoj blizini. Gundulić kao da je u jednoj ženi opisao sve druge žene, a u razmetnome sinu utjelovio sve muškarce kojima upućuje znakove upozorenja. Žena je karakterno i fizički propalo biće, demonske naravi, te se paradoksalnim i artificijelnim slikama pokušava upozoriti sve mlade muškarce na njezinu prevrtljivu narav i lažnu vanjštinu. Svrha je djela okrenuti čitatelja Bogu te ga podučiti kako razlikovati duhovno od fizičkoga, pa se time približiti Božjem milosrđu. Ova je poema “odgovor na ideološke koncepcije posttridentskog razdoblja”⁷⁶ i nastavak srednjovjekovnog mizoginog pogleda na žene.

---

⁷⁴ Milovan Tatarin, *Svetica i bludnica*, str. 60.

⁷⁵ Dunja Fališevac. “Zaoštrena dikcija u baroknom pjesništvu”, u: *Smiješno i ozbiljno u staroj hrvatskoj književnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naknada. 1995, str. 159.

⁷⁶ D. F. [Dunja Fališevac]. “Suze sina razmetnoga”, u: *Leksikon hrvatske književnosti: Djela*, str. 841.

3. 2. Epika

Ep je opširno i fabularno razgranato narativno djelo u stihu koje propovijeda o povijesnim, mitskim, biblijskim i legendarnim događajima važnim za čitavu zajednicu. Fabula mu je razgranata, s brojnim epizodnim linijama, retardacijama, analepsama, prolepsama, podijeljena u više pjevanja ili dijelova. Temu epa izlaže pripovjedač s određenom distancom prema predmetu, prisutni su brojni katalozi i opisi likova, stalni epiteti i određene formule. Kompozicije epova u 17. stoljeću kompleksnije su od prethodnih razdoblja, a najvažniji ep u doba baroka je Gundulićev *Osman*. U njegovom slijedu nastao je ep *Dubrovnik ponovljen* u kojem je tematiziran veliki dubrovački potres i događaji koji su uslijedili.⁷⁷ U epovima *Dubrovnik ponovljen* i *Osman* obrađuju se povijesni događaji, vremenski ne baš toliko udaljeni od trenutka svog nastanka, govore o povijesnim i religioznim događanjima, a prisutna je i čitava paleta ženskih likova o kojima će u nastavku biti riječ.

3. 2. 1. *Dubrovnik ponovljen*

Dubrovnik ponovljen Jakete Palmotića Dionorića napisan je u drugoj polovici 17. stoljeća, a temeljna tema ovoga epa je Dubrovnik nakon potresa 1667. godine. Palmotić Dionorić tada nije boravio u Dubrovniku, ali je u potresu ostao bez žene i djece. Ep je zasnovan na istinitim događajima i djelomično je autobiografski te se bavi političkim i društvenim pitanjima onoga doba. U Dubrovniku vlada turska i mletačka opasnost, a njihov je cilj bio iskoristiti nesreću Grada nakon potresa. Palmotić Dionorić u djelu ima veliku ulogu kao diplomat koji uz pomoć drugih ljudi odlazi na put riješiti političke probleme vezane uz opstanak rodnoga grada.⁷⁸ U Dionorićevu se djelu pojavljuju tri zanimljiva ženska lika: Turkinja Fakre, Danojla i Jelinda.

a) **Turkinja Fakre**

U šestom od ukupno 20 pjevanja epa riječ je o mladoj ženi preljubnici čija se priča ne uklapa u priču dubrovačkog potresa. Palmotić Dionorić je priču negdje morao čuti te je do

---

⁷⁷ D. F. [Dunja Fališevac]. "Ep", u: *Hrvatska književna enciklopedija* 1, ur. Velimir Visković. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2010, str. 484-486.

⁷⁸ P. P. [Pavao Pavličić]. "Dubrovnik ponovljen", u: *Leksikon hrvatske književnosti: Djela*, str. 142.

njega došla usmenom predajom.⁷⁹ Pisac ovdje govori o događaju koji je doživio poklisar Kunčić. Poklisar je nakon podizanja šatora, gdje je kanio prenoćiti, začuo viku: *I upazi tu krvnika / Gdje Turkinju na smrt vodi* (VI, 3235-3236). Uplašena Turkinja nije htjela stradati *sred najljepše sve mladosti* (VI, 3240). Kazna koja ju je snašla opisana je sljedećim stihovima: *U putu joj krvnik kleti / Meso reže, prli i gori* (VI, 3245-3246) nakon čega su je odveli na mjesto gdje su užegli velik oganj i svukli je do gola. Kada se vatra razgorjela, zavezali su joj ruke i noge te su je bacili na lomaču. Spaljivanje na lomači, kao smrtna kazna, provodilo se u mnogih starih naroda, a bilo je vrlo aktualno u Europi tijekom srednjega i ranoga novoga vijeka. Smrt na lomači provodila se nad onima koji su najčešće bili optuživani za sodomiju i nad osobama za koje je inkvizicija tvrdila da su vještice, čarobnjaci ili heretici.⁸⁰

Ovaj emocionalno snažni trenutak popraćen je mirnim reakcijama ljudi od kojih se nitko nad Turkinjom nije sažalio. Poklisar se začudio nad kolektivnom emocionalnom hladnoćom, ali mu je Mehemet-aga rasvijetlio čitavu priču pri sljedećem susretu. Mehmet-aga je objasnio kako je mlada žena *veoma opako sakrivila* (VI, 3310) i da ju je pravda pravedno osudila. Njezina je krivnja preljub, a Mehmet-agine riječi ju strogo i osuđivalački opisuju: *Vidjet ćeš dokle umije / Ženska bludnost bezobrazna / I sa 'e gora vele od zmije / Žena koja nije časna* (VI, 3321-3324). Aga ovim riječima univerzalno govori o besramnosti ženskoga bluda kao da su sve žene sklone preljubu ili da preljub kao takav pripada isključivo ženskom biću. Spominje njezino ime i naglašava da se radi o Turkinji koja je petrarkističkim načinom opisana kao žena *rajskog lica, ljepos puna dike* i nigdje se na svijetu više ne može pronaći ista. Kreposna je i ima mnogo udvarača, ali njezin ju je otac dao Audi-begu, vrijedna roda, iz Mostara. Praksa davanja kćeri datira iz srednjega vijeka kada žena iz *patria potestas* prelazi pod mužev nadzor. Zdenka Janeković Römer objašnjava kako je žena iz formalne očeve vlasti jednostavno prešla pod novu muževu vlast. Često su očevi udavali kćeri vođeni vlastitim interesom i nije bila važna volja ili želja kćeri. Žena se nije mogla udati protiv očeve volje, ako je to kanila učiniti, završila bi u samostanu.⁸¹

U Fakrinom životu problemi započinju sa smrću njezina oca. Ostaje sama s Audi-begom te nakon nekog vremena njezina bludna svijest narušava njihov skladni život. Čim je ugledala vjernog roba svoga muža: *Er se u željam razbludnime / U srcu joj ljubav rodi* (VI, 3427-

---

⁷⁹ Slavica Stojan. *Dubrovnik ponovljen Jakete Palmotića Dionorića*. Zagreb, Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti. 2014, str. 86.

⁸⁰ Od 13. do 14. stoljeća spaljivanje se obavljalo na glavnom trgu uz prisutnost gradskih vlasti i mnoštva naroda. "Spaljivanje", u: *Hrvatska enciklopedija*, sv. 10., ur. Slaven Ravlić. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2008, str. 126.

⁸¹ Zdenka Janeković Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, str. 60.

3428). Fakra mu se odlučila povjeriti i priznaje mu ljubav. Zaprijetila je robu Šahinu u slučaju da ju odbije. Šahin nije mogao vjerovati što je čuo te bi radije umro nego postao nevjeran svojem gospodaru. Već nebrojeno mnogo puta djela svjedoče o bludnim ženama naspram pozitivno karakteriziranim muškarcima. Muškarac je dobar, a žena je zla te u slučajevima kad muškarac pogriješi pronalazi način za pozitivan napredak. Žena je prema srednjovjekovnom mizoginom shvaćanju iskvarena u srži svoga bića pa gonjena žudnjom i pohotom teško pronalazi pravi put.

Fatalna je Fakre u epu konstruirala svijet u kojem vlada načelo nemimetičnosti, nelogičnosti i nevjerojatnosti, odnosno fikcionalnost.⁸² Takvi su ženski likovi kreirani i u epu *Osman*, koji je velik uzor epu *Dubrovnik ponovljen*. Turkinja Fakre u ovom je pjevanju opisana kao pohotnica, preljubnica, lažljivica pa i ubojica. Za svaku od navedenih “etiketa” poslužit će primjeri:

1) pohotnica

Fakre je kao i mnoge žene osjetila slabost na Šahinovu pojavu te joj se pri prvome susretu rodila *razbludna želja*, odnosno pohota koja će je u budućnosti nagnati na mnoge zločine. Baš kao i u religioznim poemama, *pohota* je glavni pokretač ženskoga nagona i razlog njihova bludna ponašanja. Na sve je moguće načine Fakre pokušala osvojiti roba svoga muža *er ga u mrežu svijeh razbluda* (VI, 3490) nije uspjela uloviti. Fakre je koristila svaku priliku za napastovanje mladića Šahina, pa čim bega nije bilo kod kuće pokušala je utažiti svoju pohotu: *S mnozijem plačem i uzdasi / Na nj naripi prem bez srama. / Moleći se da je smiri, / da žestoko ne uzdiše* (VI, 3610-3614). Fakre je prikazana kao žena zavodnica koja želi vezati muškarca za sebe što se jasno može povezati sa ženskim likom u baroknoj religioznoj poemi *Suze sina razmetnoga*.

2) preljubnica

Šesto pjevanje uvodi motiv preljuba koji je u hrvatsku književnu tradiciju ušao mnogo prije razdoblja baroka. Pohotna Fakre ne mari za osjećaje svoga muža i većinu vremena nagovara roba Šahina na preljub. Naposljetku u tome i uspijeva te se nakon muževe smrti uda za Šahina. Slavica Stojan u knjizi *Vjerenice i nevjernice* navodi kako je potres 1667. uzrokovao rasulo vrijednosti i nesigurnosti života, pa je samim time išao u prilog opadanju

---

⁸² Dunja Fališevac. “Hrvatska epika u doba baroka”, u: *Kaliopin vrt. Studije o hrvatskoj epici*. Split: Književni krug. 1997, str. 113.

moralne discipline ljudi.⁸³ Čini se kako je nesreća postala opravdanje za raskalašen način života, pa je moguće da se Palmotiću Dionoriću priča o ženi zavodnici učinila aktualnom i poučnom te u tome možda možemo tražiti razlog zašto je uklapa u svoj ep. Mnogi su pisci još u 16. stoljeću pisali o zabranjenim i izvanbračnim vezama koje su bile glavna zanimacija susjedskih ogovaranja, a bojazan od tjelesnosti postepeno nestaje. Pisci su se vrlo često u djelima okomili na nevjerne muževe i žene iako "bračno nevjerstvo u dubrovačkih žena nije bilo tako česta pojava kao u njihovih muževa."⁸⁴ Slavica Stojan navodi nekoliko stvarnih slučajeva o prevarama i ubojstvu muža stoga takav čin nije samo fikcija opisana u književnim djelima, takve su se stvari doista događale. Nevjera nije mogla proći nezamijećeno u manjim mjestima, a zabilježen je jedan slučaj gdje je Pavle, žena Iva Petrova Čelovića, organizirala ubojstvo svoga muža. Navodno su ga ubili ljubavnici njegove žene nakon čega su svi zajedno pobjegli. Kasnije im se gubi svaki trag, stoga se vjeruje kako su umrli izvan Dubrovnika.⁸⁵

3) lažljivica

Fakre je izmislila priču u kojoj ju Šahin siluje te ju je ispričala mužu potičući ga na osvetu. Audi-beg ga je pronašao i bacio u tamnicu, a Fakre ga je besramno nastavila posjećivati. Poštenu Šahin nije odgovarao na njezine posjete, pa je očajna Fakre slagala Šahinu kako ju salijeće Daut, begov neprijatelj, želeći joj ući u postelju. Šahin, misleći da je Daut, zabunom ubija bega, a tu mu je zamku pripremila Fakre. Turkinja napokon uspijeva utažiti pohotu i nakon smrti muža, uz lažan plač, uda se za Šahina, pri čemu je jasno okarakterizirana kao bešćutna, nemoralna i zla žena. U uvodu rada navedeno je kako je za ranonovovjekovnu ženu nakon smrti muža najbolje bilo ostati udovicom, a preudaja se smatrala neprihvatljivim činom. Nakon svega što je učinila, Fakre nije bila sretna ni sa Šahinom te ga je počela mrziti.

4) ubojica

Nakon što je namjestila muževljevo ubojstvo, Fakre ne staje. Sljedeći je njezin zločin ubojstvo mladoga Šahina. Šahin se razbolio, a Fakre mu je umjesto lijeka pribavila zmijskog otrova koji je spravila vilenica Danojla. Vilenici je obećala lijep poklon, ali i to je bila velika laž. Naposljedku, odlučila se riješiti i Šahina i Danojle kako bi nestalo svjedoka njezinih nedjela. Danojla prije svoje i Šahinove smrti ipak uspije ispričati priču Osmanlijama, nakon čega Fakre priznaje svoje zločine.

---

⁸³ Slavica Stojan, *Vjerenice i nevjernice*, str. 208.

⁸⁴ Isto, str. 220.

⁸⁵ Isto, str. 224 .

b) Zla vilenica Danojla

Fakre je prikazana kao izrazito zla i grešna žena koja je život završila spaljivanjem na lomači. No Palmotić Dionorić osim lika grešne žene uvodi i lik vještice koji će se pojaviti i u Gundulićevu *Osmanu*. Vilenice i vještice pojavljuju se u usmenoj hrvatskoj književnosti te su, osim zastrašivanja djece, imale i ulogu u pomaganju narodu ljekovitim biljem. Držić u komediji *Tripče de Utolče* spominje Jeđupku koja je od raznog korijenja i bilja spravljala lijekove. Slavica Stojan navodi kako je prisutnost mađionica (vilenica) zamjetna tijekom 17. i 18. stoljeća. No, one nisu uvijek bile pomagačice ni bezopasne, pa su često proglašavane vješticama.⁸⁶ Sama riječ *vještica* i danas vuče negativne konotacije. Vilenica u obliku vještice prikazana je u epovima *Osman* (Mustafina mati) i *Dubrovnik ponovljen* (Danojla). Lik vilenice Danojle prikazan je vrlo negativno, a njezina je životna priča puna elemenata razbojništva: *Stara bješe to Vlahinja, / Čarovanje svako znaše* (VI, 3973-3974). Magijsko se liječenje i čaranje, s jedne strane, smatralo pozitivnim vilinskim činom, a s druge je strane stvoren teološki obrazac vještice koji je omogućio optuživanje seoskih vračara kao zlih čarobnica. U narodu je bilo uvriježeno vjerovanje kako vještica može pomoći, ali isto tako može načiniti veliku štetu.⁸⁷

Osim što je sklona činiti kriminalne radnje, Danojla je sposobna i ubiti. Ubila je vlastitu kćer Crnicu, rođenu iz odnosa s vukodlakom: *S vukodlakom grdijem ona / Kćer Crnicu njegda rodi* (VI, 3988-3989). Maja Bošković-Stulli donosi priču iz godine 1590. gdje je svjedok pričao o čovjeku o kojem se mislilo da je vještac, a oni su se često opisivali kao vukodlaci. Ovakva su priopćenja, objašnjava Stulli, bila pod dojmom optužbi protiv vještica i čarobnjaka iz inkvizicijskih progona.⁸⁸

Slavica Stojan navodi kako su i muškarci znali čarati, ali čaranje se najčešće dovodilo u vezu sa ženama radi njihova nestabilna temperamenta. Stereotip vještice u Dubrovniku odnosio se uvijek na ženu vjerojatno zato što su brinule o zdravlju i skrbi obitelji, pa je njihov neuspjeh i smrt djeteta padao na njihova pleća. Žene su lako mogle biti proglašene vješticama što je podrazumijevalo njihovo privođenje i suđenje. Često su iz zlobe i ljubomore optuživane nedužne žene, a Slavica Stojan navodi neke istinite priče žena koje su optužene za vještičarenje.⁸⁹ Zoran Čiča također spominje progone koji su zabilježeni u spisima suđenja iz

---

⁸⁶ Isto, str. 191-192.

⁸⁷ Maja Bošković-Stulli. *Pjesme, priče, fantastika*. Zagreb: Matica hrvatska. 1991, str. 130-132.

⁸⁸ Isto, str. 138.

⁸⁹ Slavica Stojan, nav. dj., str. 198-199.

15. i 16. stoljeća. Žene su u Hrvatskoj optuživane za zločine prakticiranja magije, ali u njima se ne spominju sastanci u planinama, vještici let, itd. Tim je ženama suđeno za zlo čarobnjaštvo, baš kao Danojli i Fakri, jer se vjerovalo da uz pomoć bilja i korijenja mogu proizvoditi magiju. No u 17. stoljeću osjeća se prodor odluka Tridentskog koncila zbog kojih se žene doslovno optužuje za let, čarobnjaštvo, sastanke po planinama i pod drvećem.⁹⁰

Sve do 17. stoljeća žene su morale paziti na svaki korak jer su lako prozivane vješticama, ali ta opasnost nije nestala preko noći. Već spomenuta srednjovjekovna mizogina praksa sugerira žensku tendenciju ka zlom ponašanju, stoga ne čudi što vještice u djelima utjelovljuju uglavnom ženski spol.

c) Jakimirova zaručnica Jelinda

U 18. pjevanju epa Palmotić Dionorić progovara o hrabrim poklisarima koji uspješno pregovaraju u korist domovine. U drugom dijelu uvodi lik zaručnice Jelene, odnosno Jelinde, spominjući njezine životne nevolje i patnje. Unatoč njezinoj velikoj tuzi, ona duboko u sebi suosjeća s Jakimirom, odnosno Jaketom Palmotićem: *Ter s nesreće tako prike / Ne mogaše naći mira / Neg lijevaše grozne rike / Cijeć dragoga Jakimira* (XVIII, 14260). Ona je već doživjela i proživjela nepravedni osmanlijski teror te živi u strahu i neznanju što će se dogoditi s njezinim zaručnikom Jakimirom. Ona je brižna žena koja radi njega proživljava vlastiti pakao. Prikazana je plašljivom i plahom: *Cvili, uzdiše, trne od straha, / Nezna kako stupa i hodi, / Ko košuta srne plaha / Oštra strijela kad ju zgodi* (XVIII, 14285). Od straha, plača i neutješnosti izgubila je nekoć svoju krasnu ljepotu. U strahu od zaručnikove smrti samoj sebi priželjkuje smrt: *Na mrve bih izrezala / Svukoliku samu sebe / Samo od težijeh gorkijeh zala / Da slobodim, dušo, tebe* (XVIII, 14340). Jelinda ovim stihovima predestinira vlastitu smrt, a sve u slučaju da ostane bez zaručnika. Njoj nema života bez Jakimirove prisutnosti. Zaručnik Jakimir, unatoč njezinim molbama da ne odlazi u novo poslanstvo, odlučni nastavi raditi u čast domovine. Jelinda je bila spremna postati domovinskim izgnanikom samo kako bi ostala uz Jakimira, a oslikana je i kao žena koja nakon jedne već teško proživljene tragedije ne može doživjeti drugu. Palmotić Dionorić pred kraj 18. pjevanja kreira muškog kazivača, u liku Jelinde, koji se obraća odsutnom zaručniku. Jelindin lik prosvjeduje protiv njihove razdvojenosti te iskreno ispovijeda svoju želju da zamijeni vlastiti život Jakimirovim. Ovaj slučaj podsjeća na situaciju razdvojenosti žene i muškarca u kojoj

---

⁹⁰ Zoran Čiča, *Vilenica i vilenjak*. Zagreb. 2002, str. 100.

žena negoduje, a primjeri proizlaze iz hrvatske ljubavne lirike 15. i 16. stoljeća. Tomislav Bogdan u knjizi *Ljubavi razlike* navodi kako je u većini “ženskih” pjesama ženska zaljubljenica negodovala zbog toga što je muškarac morao otputovati.⁹¹ Kazivač ženskoga roda iz renesansne je lirike preuzet u epiku 17. stoljeća o čemu svjedoči Jelindin lik.

U svojem monologu Jelinda razmišlja o mogućnosti njegove smrti i svjedoči o svom životu koji bez njega nema smisla. Jelinda je toliko oslabljela da se u jednom trenutku onesvijestila, a u pomoć joj priskače sestra. Jelinda ne mari za slavu svoga zaručnika, njoj zlato ne predstavlja utjehu, stalo joj je samo do njegovog povratka i obiteljske sreće. Jelinda je primjer dobre žene. U njoj je utjelovljena vjernost, trud i čestitost. U sedmom pjevanju epa Palmotić Dionorić iznosi mišljenje u kojem je sretan brak moguće ostvariti ako je utemeljen na ljubavi, a na primjeru pohotne Fakre ne treba suditi čitav ženski rod.⁹² Ovom je izjavom jasno naznačena promjena stava o ženama općenito te samo priznanje kako sve žene nisu iste dovodi do pozitivnih društvenih pomaka naspram mizogine tradicije srednjeg vijeka. Nadalje Palmotić Dionorić u sedmom pjevanju govori o svom stavu prema ženama iz kojeg se jasno može okarakterizirati i lik Jelinde. Dobra je žena nositeljica kreposti, čudoredna života, šutljiva i korisna, ona koja obiteljsku sreću stavlja ispred vlastite. Ona je podložna i ponizna, posjeduje duhovnu i tjelesnu ljepotu, mora biti radišna, ali nikako poduzetna. Žena ne djeluje i nije nezavisna, sve što čini, čini u korist muža i djece. Palmotić Dionorić jasno iznosi stavove u kojima ne može zamisliti svijet bez žena jer da nema žene ne bi bilo ni ljudskoga roda. Žene unose sreću i radost te vladaju domom. Zle su pak žene poput paklenih sila, viču, nisu kreposne i ne obaziru se na Boga. Jelindi, odnosno Jeleni, pripisane su osobine dobrih žena, ona je ta koja brine o kući i koja prihvaća muškarca kakav doista jest. Njegov joj je život draži te bi beskompromisno dala svoj za spas njegova. I dok se ponekad čini kako je Jelinda slabog karaktera, pa tako umjesto domovine na prvo mjesto stavlja zaručnikov život, radi njihove udaljenosti pada u nesvijest, ona je zapravo izrazito snažna žena koja u zamjenu za njegov život nudi vlastiti. Možda su upravo njezina patnja i životne nedaće razlog da se žena smatra dobrom.

U epici 17. stoljeća novitet je pripovijedanje o privatnom svijetu likova kao i pojava autobiografskih elemenata. U epu i Jelinda i Jakimir sanjaju svoje poginule supružnike i djecu koju su izgubili u potresu. No, o Jelindinu životu prije potresa saznaje se puno manje. Tatarin navodi kako je Jelinda sporedan lik u priči te njezin odnos s Jakimirom nema nikakav utjecaj

---

⁹¹ Tomislav Bogdan. *Lica ljubavi: status lirskog subjekta u kanconijeru Džore Držića*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog Sveučilišta u Zagrebu. 2003, str. 116.

⁹² Slavica Stojan. *Dubrovnik ponovljen Jakete Palmotića Dionorića*, str. 91.

na daljnju radnju. Jakimir bi bez Jelinde u priči mogao funkcionirati sasvim dobro.⁹³ Međutim, Palmotić Dionorić uvodeći lik Jelinde, donekle staje u obranu ženskoga roda ističući ženske vrline i negiranjem srednjovjekovnog mizoginog mišljenja, opovrgava demonsko porijeklo ženskoga bića. U sedmom pjevanju jasno je izrečeno kako nisu sve žene iste pa unatoč postojanju žena poput Fakre, postoji mogućnost za skladan bračni suživot.

3. 2. 2 *Osman*

Ep Ivana Gundulića zamišljen je u 20 pjevanja, ali nedostaju dva u rukopisima. Tema je sudbina turskog sultana Osmana II. koji je svrgnut u janjičarskoj pobuni i tursko-kršćanski ratni sukobi. U radnju su uključene i tri romantične epizode o Krunoslavi, Sokolici i Sunčanici.⁹⁴ Pojavljuje se i demonski lik žene, Mustafina majka, koja svojim djelovanjem odskače od ostalih ženskih likova ovoga epa.

U povijesni svijet epa upletene su fikcionalne junakinje: Sunčanica i Krunoslava na kršćanskoj strani, Sokolica na turskoj. Spomenute junakinje su u ljubavnim odnosima s muškim povijesnim likovima epa, ali na njihov svijet nemaju utjecaja. Gundulićeve fikcionalne junakinje ne mijenjaju povijesne odluke svojih partnera niti utječu na njihove poraze i pobjede. Unose čar izmišljenog u epu i prvi su dokaz postojanja romaneskne struktura u hrvatskoj epici.⁹⁵ Uloga fiktivnih likova je izazivanje čuđenja u čitatelja. Uvođenje privatnih i intimnih svjetova u epsko djelo 17. stoljeća pokazuje novu sliku i novi doživljaj svijeta. Ulazak privatnih svjetova i sudbina junaka u narativnu strukturu epa 17. stoljeća približava ep fabulama karakterističnim za roman.⁹⁶ U nastavku će biti riječi o intimnim sudbinama glavnih junakinja epa i detaljnoj analizi njihova karaktera.

a) **Sokolica**

U epu se pojavljuju ženski likovi viteških osobina koje krase hrabrost i odlučnost. Sokolica je jedna od njih; fikcionalni nepovijesni ženski lik na strani turske vojske. U epu je

---

⁹³ Milovan Tatarin. "Snovi u *Dubrovniku ponovljenu* Jakova Palmotića Dionorića", u: *Perivoj od slave. Zbornik Dunje Fališevac*, ur. T. Bogdan et al. Zagreb 2012, str. 293.

⁹⁴ Z. K. [Zoran Kravar]. "Osman", u: *Leksikon hrvatske književnosti: Djela*, str. 555-556.

⁹⁵ Dunja Fališevac. "Kompozicija i epski svijet Osmana", u: *Kaliopin vrt. Studije o hrvatskoj epici*. Split: Književni krug. 1997, str. 157-159.

⁹⁶ Dunja Fališevac. "Hrvatska epika u doba baroka", str. 113.

opisana: *Ondje istočna sta bojnica / i u nje licu sunce i zora, / glasovita Sokolica, / velikoga kći Mogora. / U nje družbi dvanaes on / djevojčica bojnijeh ima, / i moguća i smiona / cijele vojske zateć s njima (Osman, IV, 345-355). Sokolica i njezina skupina prikazane su kao žene ratnice koje u svojim rukama nose koplja, a u očima, metaforički, drže strijele. Njihov je opis petrarkistički intoniran: *vezi od zlata njih su kose, / jašu konje jak snijeg bijele (IV, 356-357). One utjelovljuju gorske vile noseći sablje oko pasa, na leđima luk, a njihovom se zaštitinicom smatra božica Dijana. Sokolica je svojom mladošću i velikom hrabrošću zaniжела carevo srce. Ona je neustrašiva, lijepa, njezina joj zlatna kosa služi umjesto štita, a cvijet umjesto viteškog oklopa. Pristigla je u pomoć Turcima boreći se protiv poljske vojske, pa je svojom dražesnom oholosti zavela cara Osmana. Osim njezine fizičke ljepote opisana je i njezina blaga zaljubljiva ženska narav, pa tako ne ostaje hladna pred Osmanom. Unatoč ljubavi koju je osjetila, njezina je sumnja u njega mnogo veća. Ne želi mu postati robinjom, nego vjerenicom pa kako bi se zaštitila od potencijalnog ropstva, bježi od njega jer joj je draže biti samostalna. Osman u nekoliko navrata traži Sokolicu pokazujući joj time svoju naklonost, a ona svojim zauzimanjem i borbenim stavom potvrđuje svoju ljubav prema Osmanu. U trenutku dolaska Krunoslave, hrabre bojnice na strani kršćanske vojske, Sokolica se zauzima za Osmana pa prijeteći viče: *Od moje ruke ćeš umrijeti / tko god ti si od bojnika! (V, 292-293). Sokolica ovim činom pokazuje svoju psihičku i fizičku snagu jer ne znajući da se s druge strane nalazi žena, prihvaća borbu u kojoj je spremna dati svoj život za život Osmana. To je dokaz njezine vjernosti i plemenitosti. Gundulić ovdje prikazuje sukob dvije zaraćene strane, turske i kršćanske, koje predvode dvije hrabre bojnice: Sokolica i Krunoslava. U ovom dijelu epa saznaju se vrline obje bojnice, svaka je hrabra i odvažna na svoj način, a zanimljiv je rodni sukob u kojem Sokolica predstavlja vojsku Turaka, Krunoslava vojsku Poljaka, svih odreda muškaraca koji pasivno gledaju njihov dvoboj. Krunoslava je visoka kao *vita jela*, a krasi ju i zlatno oružje kojim se spretno služi (na štitu joj se nalazi ptica feniks). Sokolica je brza, ponosna i ohola poput sokola, a obje jašu na brzim i lijepim konjima. U dvoboju su prikazane jednake, a u jednom im trenutku *kaciga im s glave odleti / s jasnom tvrđom od obraza (V, 390-391). Do tada muška publika ne zna kako se ispod tih odora nalaze hrabre žene bojnice. Njihovo je ponašanje i ratovanje svojstveno muškom spolu. One su hodale i ratovale poput muškaraca pa se ovdje može uplesti teorija Judith Butler o spolu koji nije samo jedan već postoji dublji problem koji valja istražiti.⁹⁷ Sokolica i Krunoslava pariraju jedna drugoj, jednake su snage i ljepote, svaka na svoj način utjelovljuje ženu bojnicu, ravnopravno****

---

⁹⁷ Vidi Judith Butler, *Nevolje s rodom*.

zastupaju dvije zaraćene strane. One plijene poglede, svojom su ljepotom i snagom priskrbile brojne ljubavnike, pa su ujedno i utjelovljenje muške fantazije o borbi između prekrasnih žena ratnica. Motiv djevojačkog dvoboja koji okupljenu vojsku pobuđuje na ljubav Dunja Fališevac objašnjava kroz tradicionalnu predodžbu ljubavi kao rata (*Venera militans*). Upravo sličnost između stvarnog rata i onog ljubavnog izaziva u recipijenta zadivljenost i estetski užitek.⁹⁸

Sokolica je u devetom pjevanju prikazana kao sposobni vođa koji sa svojom družbom djevojaka otima poljske plemkinje, žene nedorasle Sokolici. Plemkinje koje Sokolica odvodi sa sobom prikazane su kao uplašene i nesposobne za uzvratanje udaraca. Elementi petrarkističkog diskurza vidljivi su u opisima žena ratnica i žena mučenica. Metafore, hiberbole i sintaksa opisa lijepih žena pokazuje da Gundulić u svojem epu slijedi petrarkističku tradiciju.⁹⁹ U osmom je pjevanju Sokolica opisana: *Čisti zlatni pram od kosi / na vjetric je tih rasplela, / a od razlika cvitja nosi / vjenčac vrhu vedra čela. / U pogledu ljuvenomu / razbludna joj sja danica, / a u rajskom licu svomu / capti trtor i ružica* (VIII, 237-244). Sokolica i njezina skupina prikazane su poput žena ratnica, Amazonki, legendarnih ratnica iz grčke mitologije. One su se bavile lovom, ratovale, odgajale kćeri, a mušku djecu ubijale. Prema antičkoj pučkoj mitologiji rezale su desnu dojku kako im ne bi smetala pri korištenju luka i strijele.¹⁰⁰ Legende o Amazonkama upućuju na društva, osobito oko Male Azije, koja su prakticirala matrijarhalni poredak u društvu. Kako Danijel Berković navodi, matrijarhat je pandan patrijarhatu pa uz sebe veže mizandriju kao reakciju na mizoginiju. Mizandrija, suprotno od mizoginije, označava prijezir prema muškarcima. Žene postpatrijarhalnog doba svojim militantnim feminizmom ulaze u borbu protiv patrijarhata šaljući poruku kako ne priznaju muškoga boga, gospodara ni gospodarenje nad ženama.¹⁰¹ Slično tome ponašale su se Sokolica i njezine ratnice. Ratoborno su ustrajale protiv poljske vojske, a Sokolica je u strahu od ropstva i podložnosti caru radije izabrala slobodu.

Sljedeća je slika izrazito važna za cjelokupan ep i doživljavanje ženske tjelesnosti. Nakon bitke i dugog putovanja, Sokolica i njezine prijateljice odmaraju pored vode u kojoj se odluče i okupati. Opis kupanja u bistroj jezerskoj vodi tipičan je primjer petrarkističkog diskurza, a konstatacija o jezeru koje je planulo ognjem radi ljepote golih djevojaka: *bistri*

---

⁹⁸ Dunja Fališevac. "Zaoštrena dikcija u baroknom pjesništvu", str. 163.

⁹⁹ Dunja Fališevac. "Književno opremanje stana: barokni petrarkizam u dubrovačkoj književnosti", str. 162.

¹⁰⁰ "Amazonke", u: *Hrvatska enciklopedija sv. 1.*, ur. Dalibor Brozović. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 1999, str. 186.

¹⁰¹ Danijel Berković, nav. dj., str. 309-310.

jezer ončas sinu, / živim ognjem voda planu; (IX, 363-364). Končetozna se dosjetka izvela petrarkističkom metaforom ognja i vatre u službi prikaza ženske ljepote.¹⁰² Dunja Fališevac objašnjava kako je slika *živim ognjem voda planu* Gundulić petrarkističku misao o ljepoti žena proširio na cjelokupnu prirodu. Motiv kupanja golih djevojaka služi pri stvaranju erotizirane atmosfere pri čemu se ženska tjelesnost (vatra) spaja s jezerskom vodom tvoreći *vatrenu vodu*, jedan novi jedinstveni pojam. Ovime je Gundulić stvorio nešto nepostojeće (vatrena voda / vodena vatra) pri čemu u recipijenta izaziva spoznajni užitak.¹⁰³ Tjelesnost se prema srednjovjekovnom kršćanstvu smatra “vrhuncom odvratnosti”, a očituje se u ženskom tijelu¹⁰⁴ pa je zanimljivo što se seksualnost pridaje *nevjernicama*, dok kršćanske žene u epu na ovaj način nipošto nisu opisane.

Idiličan prizor kupanja prekida Vladislav s vojskom koja na prepad napadne Sokolicu i njezinu družbu. Sokolica, hrabra i neustrašiva, sama ustane protiv čitave vojske pa u jednom kritičnom trenutku u kojem umalo pogiba, Vladislav joj spašava život. *Nije hrabrenom Vladislavu / vik u srcu svom podnijeti / lijepu bojnicu i gizdavu / da nerdeno vidi umrijeti;*, odnosno, poljski vladar nije dopustio da Skolica pogine neviteški, a Gundulić u daljnjoj razradi objašnjava kako Vladislav brani lijepe i hrabre žene. Pripovjedač epa petrarkističkim opisom ljepote mlade djevojke daje naslutiti kako bi se Vladislav mogao u nju zaljubiti, ali se odmah od te misli i ograđuje: *Krepku on miso ima ovu, / da u nijedno viku doba/ vitezu se Jezusovu / željet Turkinj ne podoba;* (IX, 593-596). U ovom segmentu epa “petrarkistički etos poveo je dijalog i bio korigiran ideologijom posttridenstskog doba.”¹⁰⁵ U ovom trenutku Sokoličin lik doživljava unutarnji preokret pa iznenađena reakcijom poljskoga vladara obećaje kako više nikada neće ratovati protiv Poljaka. Njezina je zahvalnost i poštenje veće od ratovanja pa mu obećava kako će *ime svud njegovo u srcu nosit svomu* (IX, 679-680). Ovaj je čin dokaz prisutnosti transformacije lika kojemu većina ženskih likova analiziranih u ovome radu nakon nekog vremena podliježe.

---

¹⁰²Dunja Fališevac. “Književno opremanje stana: barokni petrarkizam u dubrovačkoj književnosti”, str. 163.

¹⁰³ Dunja Fališevac. “Zaoštrena dikcija u baroknom pjesništvu”, str. 162.

¹⁰⁴ Jacques Le Goff, nav. dj., str. 132.

¹⁰⁵ Dunja Fališevac. “Književno opremanje stana: barokni petrarkizam u dubrovačkoj književnosti”, str. 167.

b) Krunoslava

Kršćanska bojnica Krunoslava, zaručnica Korevskog, ekvivalent je turskoj ratnici Sokolici. Ona je lijepa bojnica koja se učila boriti od ranog djetinjstva, a svog zaručnika Korevskog prati u svim bitkama. Nakon što su Turci zarobili njezina zaručnika, *pođe s poljskim kraljevićom / suproć caru vojevati* (V, 243-244). Njezina je ljubav prema Korevskom jača od svega pa se hrabro i odvažno pridružuje poljskoj vojsci ne bi li mu vratila slobodu. Ona je tipičan primjer zaljubljene žene, ali svojom sposobnošću za ratovanjem sama odlučuje što će činiti i beskompromisno poduzima sve što je u njezinoj moći. Hrabra Krunoslava izaziva turskog cara na dvoboj kada se pojavljuje već spomenuta Sokolica. Opis dvoboja dviju djevojaka Gundulić umeće u opis bitke kod Hoćima. Povijesni ratni sukob pripovjedač eksponira dvobojem Sokolice i Krunoslave i time isprepliće bitku za Hoćim s ljubavnom bitkom. Metafora ljubavi kao bitke česta je u ljubavnoj lirici 16. stoljeća, a ovdje ju Gundulić iskorištava za poticanje čuđenja u čitatelja. Ovaj dvoboj, iako ne utječe na daljnji razvoj ratnih događanja, djelomično ga ublažuje pa obogaćuje ep erotsko-estetičkom dimenzijom. Takvim je slikama epu, uz povijesno značenje, dodano značenje viteškog i estetiziranog svijeta.¹⁰⁶

S obzirom na to da je njihova borba prekinuta, Krunoslava ne odustaje od potrage za svojim zaručnikom, pa čini izuzetno hrabar potez i odlazi u protivnički tabor. Zanimljivo je što ju je paša, s kojim je razgovarala o vojvodi Korevskom, odmah prepoznao čime se aludira na njezinu prepoznatljivost i slavu: *Tve je ime proletjelo / i gdje svijetlo sunce gleda, / tve viteško svako djelo / za čud se svud spovijeda* (V, 521-524). Ovo nije jedini primjer njezine slave. U 11. pjevanju Ali-paša nalazi se u posjeti kršćanskoj zemlji gdje pri obilasku dvora pronalazi na zidu sliku Krunoslave s vojvodom. Paša govori o poznanstvu s mladom Krunoslavom i uvelike je upućen u njezino djelovanje.

Nakon saznanja o vojvodinu zatočeništvu, lijepa Krunoslava pokazuje prve znakove ženske slabosti. Iako je snažna ratnica, ne može se oduprijeti boli koja ju zadesi pri saznanju o njegovu sužanjstvu, stoga gorko plače skrivajući se od svih ljudi. Pripovjedač epa čitatelju otkriva njezinu najveću bol i slabost, a to je ljubav. Na samom početku šestog pjevanja Krunoslava opisuje svoju bol ističući kako je bez zaručnika ništa te joj ništa bez njega u životu ne vrijedi. Ovdje Gundulić uvodi novi lik, lik pastira, koji tješeći Krunoslavu, utjelovljuje pastirsko-idilične elemente u epu. Krunoslava samu sebe podiže iz tuge i slabosti

---

¹⁰⁶ Dunja Fališevac. "Stil hrvatske barokne epike", str. 132.

čime pokazuje svoju psihičku snagu. Odlučuje odnijeti zlato Turcima čime planira otkupiti zaručnika iz ropstva. Motivom preoblačenja u muškarca Krunoslava djeluje i pokazuje svoju maštovitost kojom se koristi pri borbi protiv Turaka. Obučena kao muškarac odlazi u Carigrad preuzimajući sudbinu u svoje ruke. Na putu se susreće sa ženom Kalinkom koja se zaljubljuje u nju (ne znajući da je to maskirana žena). Tada Krunoslava iz razgovora saznaje da Korevski u zatvoru ima ljubavnicu Ljubicu, ali svojim ponašanjem i riječima potvrđuje sebe kao prekrasnu i vjernu ženu: *ti nevjeran meni budi, / ja ću tebi biti vjerna* (XII, 495-496). Krunoslava, u muškom liku Ugarčića, odlazi do tamnice gdje je na prijevaru zatočena, a potom sa zaručnikom i pogubljena. Krunoslava je vjeran ženski lik koji u svakoj situaciji ostaje uz svojeg zaručnika pa zajedno s njime odlazi u smrt. Ona je primjer savršene žene, a njezin je lik primjer ondašnjih muških očekivanja i zamisli kakva bi dobra žena trebala biti. Zdenka Janeković Römer opisuje idealnu ženu: ona je lijepa, razborita, ozbiljna, velikodušna, oštroumna i uvijek zaposlena.¹⁰⁷ Jedina je razlika što Krunoslava i Sokolica prividno djeluju, dopušteno im je otvoreno pokazati stav i voditi vlastitu sudbinu, ali u epu ne utječu na odluke muškaraca kao ni na rasplet događaja.

c) Sunčanica

Jedan od carevih podanika, Kazlar-aga, dobiva zadatak pronaći mu ženu visoka roda za vjerenicu. U osmanlijskoj tradiciji postojao je harem u kojem su se nalazile lijepe žene, otimane sa svih područja carstva, na služenje caru. No, njihovo podrijetlo nije bilo od velike važnosti. S obzirom na to da se radilo o budućoj carevoj zaručnici, djevojka je morala biti visokog roda. Jedna od takvih bila je i lijepa Sunčanica, djevojka čija je ljepota bila na slavnom glasu: *i kako se bješe ova / djevojčica svijetla i mila / sred bijeloga Smederova / plemenito porodila* (VII, 393-396). Aga je slušao o mitu o prekrasnoj ženi te ju je odlučio pronaći i odvesti turskom caru. Iz osmog se pjevanja saznaje o njezinu plemenitu rodu i slijepom ocu: *Sunčanica mlada i lijepa, / od ke slovu svud kriposti, / svijetlo ufanje čaćka slijepa / i štapak je u starosti* (VIII, 169-172). Osim što je bila očev oslonac, ona je svoje djevičanstvo zavjetovala Višnjem. U 4. je stoljeću car Konstantin I. Veliki priznao kršćanstvo pa je s time nestala potreba za kršćanskim junacima koji su žrtvujući svoja tijela iskazivali ljubav prema Bogu. U “modu” je ušao drukčiji tip mučenika koji je podrazumijevao prijezir

---

¹⁰⁷ Zdenka Janeković Römer. *Maruša ili suđenje ljubavi*, str. 180.

prema svim ovozemaljskim užicima. Tako pustinjake, djevice i udovice povezuje čin mortificiranja tijela i apstinencije od tjelesnog užitka što se smatra uzorom pobožnosti. “Kristove zaručnice”, odnosno djevice i udovice, odriču se tjelesnih užitaka pa se time smatraju bližima Bogu.¹⁰⁸ Time je Sunčanica dodatno osvojila simpatije čitatelja jer je svojim idealom čistoće prikazana kao nedužna osoba s kojom treba suosjećati, pa onda s ljutnjom doživjeti nevjernike Turke koji silom odvođe slabo žensko biće.

Njezina je ljepota opisana u duhu petrarkističke lirike koja je u službi iskazivanja ljubavi prema Bogu:

Čisti zlatni pram od kosi
na vjetric je tih rasplela,
a od razlika cvitja nosi
vjenčac vrhu vedra čela.

Na ustijeh se od veselja
rumena se rusa smije;
koprenica snijega bjelja
bjelje od snijega prsi krije.

(VIII, 235-249)

Njezina su čistoća i ljepota nadnaravni, a Kazlar-aga ju je u mnoštvu djevojaka istog trenutka prepoznao. Protiv njezine volje odvodi je turska vojska, ona je kao prava žrtva ustrašena, nijema i blijeda, a najviše brine za čistoću svoga tijela. Time je naglašena njezina religiozna karakterna crta kao i čedna narav. Slavica Stojan navodi kako jednom izgubljena čast dovodi do gubljenja ugleda u društvu te se više ni s čim ne bi mogla povratiti. Ženu u ranonovovjekovlju nije mogla spasiti ni činjenica da je silovana jer bi bila optužena za moralne slabosti pa joj je bijeg bio jedina mogućnost za spas.¹⁰⁹

Lik Sunčanice reflektira filozofske ideje utkane u kršćansku spolnu etiku već od 4. stoljeća. Le Goff objašnjava kako je ondašnja spolna etika na teorijskoj razini uključivala tijelo, blud, pohotu, dok se u praksi pojavila kroz ostvarivanje ideala čistoće.¹¹⁰ Sunčaničin način života odaje njezinu želju za čistoćom koja isključuje tjelesno i bludno pa je kroz njezin lik vidljiva ideja o čistoći koja je promovirana od ranokršćanskog doba. Sunčanica je religiozan ženski lik koji često moli Boga za pomoć. Njezin poturčeni brat Vlatko priskače u pomoć i oslobađa ju te uspije pobjeći iz turskoga ropstva. Bijeg joj se činio kao jedini spas, a njezina kršćanska snaga ponovo pobjeđuje kolektivno tursko ugnjetavanje.

---

¹⁰⁸ Milovan Tatarin, “Uskraćeni užitak”, str. 223-224.

¹⁰⁹ Slavica Stojan, *Vjerenice i nevjernice*, str. 15-29.

¹¹⁰ Jacques Le Goff, nav. dj., str. 146.

d) Mustafina mati

Mustafina je majka od samog početka dolaska Osmana na vlast zatrovana ljubomorom. Njezin se sin Mustafa nalazi u zatvoru, a na prijestolju ga je zamijenio Osman. Opisana je kao zla žena koja je vođena slavom i oholosti: *ali mati Mustafina, / žena ohola, ne mili ino / neg uzvisit sebe i sina. / Bratju bi ti bez milosti / podavila i poklala, / neka u tmine iz svjetlosti / i drugi put ne bi upala* (II, 120-135).

Njezin je lik povezan s vještichjom figurom o čemu svjedoče stihovi:

Ona sama usred tmina,
u nj gluše doba od noći,
kad zasjede ke zapina
zovuć pako k svoj pomoći,

s lijevom nogom stane izutom
raspasanoj u haljini,
prspe kose, crnijem prutom
oko sebe krug učini

pak nakazni i sve srde
po imenu zvati klikne
i strašive kletve i tvrde
neposlušnim dusim vikne.

(II, 136-148)

Nadalje ju pripovjedač opisuje kao ženu koja noću jaše *vragoduha* i eksplicitno je naziva vješticom i objašnjava kako je vještichjeg porijekla. Pridaje joj nadanaravne moći kojima može zacrniti nebo, tresti zemlju ili pomutiti more vjetrom. *Priobraža se i pritvara / pticom, zvirim, dubom, stinom* (II, 175-176). Neki od elemenata pripadaju teološkom pojmu vještice, a neki su proizašli iz folklornih vjerovanja: vjetar u kojem se kreću vještice, vještichji noćni let, a u hrvatskoj usmenoj tradiciji postoje slučajevi u kojima se vještica pojavljuje u obliku životinje. Tako se može pojaviti u obliku muhe i uznemiravati ljude.¹¹¹ Svi su navedeni elementi osobine Mustafine majke.

Važan je podatak da je bivša kršćanka koja je postala nevjerna Turkinja te sve što čini je zlo. Ona nije lijepa žena, krasi ju oholost i spletkarenje. U 17. pjevanju Mustafina mati radi na pogubljenju cara Osmana. Ona zajedno sa zetom Dautom kuje plan oslobađanja Mustafe iz zatvora i budućeg preuzimanja vlasti. Jedino što ona želi je povratiti carstvo u svoje ruke, a riječima: *Vladat svijetom mi imamo* (XVII, 700) jasno daje do znanja koliko priželjkuje moć u svojim rukama. Obećaje Dautu vlast te mu objašnjava kako *ti ćeš car bit, a ja carica Osman,*

---

¹¹¹ Maja Bošković Stulli, nav. dj., str. 126-151.

(XVII, 704). Slavica Stojan objašnjava kako su vjerovanja ljudi o podložnosti ženskoga roda zlu kroz povijest utjelovila likove vještica.¹¹²

Mustafina je majka opisana kao vještica zbog svojih nadnaravnih moći. U njezin su opis utkani elementi fantastike koji se često nalaze u bajkama i predajama.¹¹³ Ona je prava suprotnost ideologiji i svjetonazoru koji ep zagovara. Postojanje njezina lika ne smatra se upitnim. Čitatelj vjeruje u postojanje fantastičnih bića koja svojom magijom djeluju na ostale likove, a Dunja Fališevac ih vidi kao utjelovitelje *kompenzacijskog svijeta* koji u epovima nadopunjuju neke praznine.¹¹⁴

3. 3. Tragikomedija

U nastavku rada bit će riječi o tragikomedijama *Pavlimir* i *Armida* koje je napisao Junije Palmotić. Tragikomedija je presudan dramski oblik za Palmotićev scenski i književni odnos. To je ujedno drama koja za podlogu ima snažne literarne teme i uzore u kojoj se nakon zapleta i ozbiljnih proturječja, u skladu s moralom i poštenjem, na kraju sve sretno i dobro završilo. U njima je naglašena uloga glazbe u scenskom prikazivanju.¹¹⁵ Sačuvano je četrnaest Palmotićevih drama: *Došastje Eneje k Ankizu*, *Atalanta*, *Andromeda*, *Pavlimir*, *Armida*, *Elena ugrabljena*, *Akile*, *natjecanje Ajača i Ulisa za oružje Akilovo*, *Danica*, *Alčina*, *Lavinija*, *Captislava*, *Bisernica i Ipsipile*.¹¹⁶ U uvodu je naznačen razlog odabira navedenih dviju tragikomedija te slijedi analiza ženskih likova iz *Pavlimira* i *Armide*.

3. 3. 1. *Pavlimir*

Tragikomedija Junija Palmotića napisana u tri čina dramatizira priču o osnivanju grada Dubrovnika. Zastupljena su tri tematska svijeta: viteško-povijesni (*Pavlimir* i družina), mitološko-fantastični (Tmor, Sniježnica i ostali vilenjaci) i kršćansko-pastoralni (Srđ, Margarita, vile i pastiri). Glavna je ideja drame domoljublje i jačanje slovinstva

---

¹¹² Slavica Stojan, nav. dj., str.193

¹¹³ Dunja Fališevac. "Granice mimesisa, granice fantastike: drukčija bića u književnosti staroga Dubrovnika", u: *Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad*, str. 60.

¹¹⁴ Isto, str. 63.

¹¹⁵ Rafo Bogišić, "Junije Palmotić", u: Junije Palmotić, *Izabrana djela*, prir. Rafo Bogišić, Zagreb 1995, str. 13.

¹¹⁶ Isto, str. 12.

karakteristično za kulturu 17. stoljeća.¹¹⁷ U nastavku će biti riječi o polariziranim ženskim likovima, Sniježnici i Margariti.

a) Vilenica Sniježnica

Uloga Sniježnice je da sa skupinom vilenjaka pokušava onemogućiti Pavlimiru i njegovoj družbi osnutak grada Dubrovnika. Sniježnicu šalje kralj Strmogor zajedno s Tmorom koje Palmotić naziva *nemilosnim vilenicama* (Prolog, str. 57). Oni se, kao paklene sile, odupiru Božjoj volji te na Pavlimira i družinu šalju *vojsku od vjetara*. Hitra Sniježnica, brža od vjetra, Tmorova prijateljica u nesreći, šalje veliku oluju vjetrova na moru u susret Pavlimirovim brodovima. Sniježnica ravnopravno sudjeluje u dogovoru s Tmorom te kaže kako će *učin* *da na njega / građani se svi nabune* (I, 1, str. 59), te podiže bunu među lokalnim stanovništvom Trebinja. U trenutku dolaska Pavlimira, Sniježnica bježi jer *ne mogu ga od nemira / ja u obraz pogledati* (I, 1, str. 66). Okolina u kojoj obitava i živi mnogo govori o naravi vilenice te iz njezinih replika čitatelj saznaje gdje kuje zle planove: *u smrdeću pođoh spilju / u tmastomu koje krilu / sumporana voda teče; / sumporana voda koju / nemilosni dusi pjene / u pakljenom nepokoju / s Flegetonta rijeke ognjene* (II, 6, str. 98). Ona jaše ovna, leti noću po divljim vodama i među stanovnicima Trebinja izaziva pomutnju pa ih poziva na borbu protiv oružanog *gusa nepoznana* (II, 6, str. 99). Maja Bošković-Stulli u svojoj knjizi iznosi podatak o ženama vješticama koje su jahale na ovnovima, a životinjski lik ovna simbolizira vraga. U tome je Crkva odigrala veliku ulogu jer je povezivala vještice s vragom, a to je činio i narod u svojim predajama.¹¹⁸

Sniježnica ne odustaje od svog napasnog plana u kojem planira nožem zaklati i pogubiti Pavlimira. U svojim dijalozima s Nakaznim silama afirmira svoju moć te se predstavlja kao njihova glavna vodilja. Poput nekog obreda opisuje svoj način izvršenja zločina: *Pokli ja sam odlučena / da mu miso s djelim združim, / raspršana, raspletena, / stresam prutom, zemlju kružim, / lijevom nogom bosonoga / u strašivi krug ulazim, / put zapada triš mrkloga, / triš na istok jasni pazim* (II, 7, str. 102). Ne bi li slomila i izazvala veliku tugu Pavlimira, ona laže o pogibelji njegovih prijatelja. Njezin je lik demonski zato što vodi i nadgleda paklene sile, ali je i vještičji što i sama eksplicitno izlaže: *Lažom našijeh taštijeh čari: / mora, uroka,*

¹¹⁷ I. B. [Ivana Brković]. "Pavlimir", u: *Leksikon hrvatske književnosti: Djela*, str. 574.

¹¹⁸ Maja Bošković-Stulli, nav. dj., str. 142.

*vukodlaka; / naše vile od planine, / kijem varamo čeljad ludu, / pustolovice, upirine*¹¹⁹*/ prid njime su sve zaludu* (II, 6, str. 100). U već spomenutoj knjizi Slavice Stojan možemo pronaći podatak kako su vještice u dubrovačkom području bile isključivo ženskoga roda, vjerojatno zato što su žene općenito smatrane emocionalno nestabilnim bićima. Velika promjena dogodit će se i u Sniježničinu načinu razmišljanja.

Skrovito je naznačeno uplitanje Višnjega u tijek događanja radnje. Sniježnica ostane zbunjena u trenutku kad joj se pruži prilika ubiti Pavlimira, ali *nu vrat njegov bjelji od snijega / desnici se moj oprije, / ka se prostrije grlit njega / što ga htijaše zaklat prije*. Sniježnicu pogada strijela ljubavi pa umjesto srdžbe, ona osjeti ljubavni plamen. Palmotić kreira govor Sniježnice po uzoru na hrvatsku renesansnu liriku uz brojne antitetičke slike karakteristične za barokno pjesništvo. Tako Sniježnica umjesto mržnje – voli, umjesto krvi – sanja o medenim poljupcima, umjesto lova Pavlimira – ona biva ulovljena *jakom strijelom od ljubavi* (III, 2, str. 126). Hrvatski ljubavni lirici 15. i 16. stoljeća preferiraju konvenciju ženskoga glasa pa se tada pišu brojne pjesme sa zaljubljenim kazivačem ženskoga roda.¹²⁰ U ovoj je tragikomediji Sniježnica, podsjećajući na renesansne ženske lirske subjekte, otvoreno priznala ljubav prema muškarcu. Ambivalentni osjećaji Sniježnice iznose se u obliku njezina končetoznog monologa pa sve ono što je prije na Pavlimiru mrzila, sada obožava. Oni dijelovi tijela koji su trebali donijeti smrt, donijeli su ljubav: time je spojeno ono što je suprotno i tako je ostvarena *concordia discors* tipična za pjesništvo baroka.¹²¹

Tmor i Sniježnica shvaćaju kako nemaju snage protiv Pavlimira i njegove družine, stoga razmatraju opciju bijega, ali Sniježnica prije svega odluči još nešto učiniti: *Plemenitoj Margariti, / ke Pavlimir ljubi diku, / ja ću zaspat učiniti / i obratit se u nje sliku*. (III, 4, str. 135). Podla Sniježnica odluči prisustvovati posebnom danu za Pavlimirovu družbu kada svaki bira vilu za svoju vjerenicu. Pohota ju je navela da se pretvori u Margaritu nadajući se Pavlimirovoj ljubavi. Već je sada vidljiva pobjeda kršćanstva i Višnjeg nad paklenim silama jer je Sniježnica zbog iskrene ljubavi odlučila napustiti svoj pakostan način života te ga je voljna mijenjati za mir i ljubav. No vile su uspjele razotkriti njezin pakosni plan te joj ništa ne preostaje nego bježati: *sramne ukopaj tve prikore, / tve sramote, ruge tvoje. / Dali tuđu noseć sliku / ja ovako ostah ružna; / lele, lele, veomi tužna / da ne osušim lica viku!* (III, 10, str. 152). Sniježnica se naposljetku pokajala i shvatila da zaslužuje progon: *Proklet budi ko najprije /*

---

¹¹⁹ Čarolije, vraćanje.

¹²⁰ Tomislav Bogdan. *Ljubavi razlike*. Zagreb: Disput. 2012, str. 114.

¹²¹ Dunja Fališevac. "Concetto kao pojam barokne poetike i pjesnički postupak u hrvatskoj književnosti 17. stoljeća", str. 225.

naučio je varat mene, / od nauke kad himbene / pomoći mi nijedne nije (III, 11, str. 152). Sniježnica je lik izrazito negativnog karaktera koji tijekom borbe na strani paklenih sila doživljava velik poraz. Zbog velike i iskrene ljubavi koju je osjetila prema Pavlimiru, ona proklinje onoga tko ju je učio varati jer napokon shvaća kako od zlih djela nema pomoći. Uvidjela je kako joj pakosno čaranje nije donijelo nikakvo dobro pa se njezin lik iz nemoralnog okruženja uzdiže i pronalazi pravi put. Njezina je zaljubljenost ključ koji otvara vrata dobrote, zbog Pavlimira je spremna odreći se svojeg prijašnjeg života, ali bira krivi način jer za drugi očito nije sposobna. Ponovo nekom vrstom prijevare pokušava zavesti svoju ljubav što joj ne polazi za rukom pa svjesna nemoći zlog nauka odlazi daleko od svih. Ovakav čin podsjeća na pokajane grešnice iz religioznih poema koje nakon lošeg načina života biraju samotnjački život.

b) Margarita

Margarita, nećakinja svetog i uglednog pustinjaka Srđa, svojim porijeklom nedvojbeno utjelovljuje pozitivan ženski lik u ovoj tragikomediji. U djelu ju prvi spominje Dubravko: *Ali evo Margarite: / lijepa vila u slobodi / s sobom vile plemenite / U Ilarovu crkvu vodi* (I, 4, str. 80). Margarita i njezine vile, u znaku domoljublja, hvale i slave pustinjaka Ilara koji je borbama protiv zmaja osigurao mir u državi. Zajedno ga slave izvodeći *tanačac*. Kao pandan vještičjem kolu u hrvatskoj pučkoj tradiciji opjevano je vilinsko kolo. To je mjesto gdje vile plešu i često se nalazi u planinama.¹²²

Dobre vile utjelovljuju lijepe žene koje plešu za slobodu i time svjedoče svoju istinsku vjeru. Od svih prisutnih vila jedna se posebno ističe svojom ljepotom pa se u nju zagleda i kralj Pavlimir: *Lijepa vilo Margarita! / Tva me ljepos rajska veže, / tva me krepos glasovita / mami, strijelja, ranja, žeže* (II, 1, str. 83). Iz monologa su vidljiva unutarnja previranja s kojima se Pavlimir suočava kad samom sebi govori kako je ispred ljubavi domovina, no tada opet posustaje: *Ona je srcu mom gospoja, / ona meni zapovijeda / da je slijedi miso moja, / da ju dvori, da je gleda* (II, 1, str. 84). Ovim je stihovima okarakterizirana Pavlimirova naklonost prema Margariti, a da je ona nije ni svjesna. Muškarac je emocionalno potaknut njezinom ljepotom, a takav je tip zaljubljenika, prema Tomislavu Bogdanu, “isključivo stiliziran prema petrarkističkom modelu”.¹²³ Sve su vile opisane u duhu petrarkističke tradicije kojom

---

¹²² Zoran Čiča, nav. dj., str. 98.

¹²³ Tomislav Bogdan, *Lica ljubavi*, str. 60.

muškarci slave njihovu ljepotu i uzvišenost. Margarita je uz sve svoje vrline prikazana kao čedna žena koja *mlađahna se zavjeriti / za nijednoga od njih neće* (II, 2, str. 86). Unatoč mnoštvu udvarača, Margarita tijekom života nije imala doticaj s muškarcem, što je vrlo važno za njezinu ulogu i lik u djelu. U ranonovovjekovlju djevičanstvo se prezentiralo kao neprocjenjivo blago¹²⁴ te je mnogo govorilo o časti i ugledu djevojke. Margaritini se osjećaji u potpunosti mijenjaju pri njezinu susretu s Pavlimirom pa svjedoči kako se *s jednoga sam sad pogleda / živ se u oganj satvorila* (II, 4, str. 93). Nadalje, opravdava se Višnjem, u slučaju da se radi o nečistoj ljubavi, obećavajući kako nikada ne bi učinila nešto što se protivi Božjoj volji. Margarita sve nade polaže u Božje ruke, ona mu se predaje i smatra kako je njezina sudbina određena. Ne djeluje, nego pasivno čeka budućnost za koju je uvjerenjena kako je već determinirana u znaku Božje volje i milosti. Upravo su čast i pobožnost koji grade njezin karakter vrijedni ljubavi kralja Pavlimira pa zasigurno za njega ne postoji žena bolja od nje.

Iz stihova *Bogu davam ja se u ruke / i sniženo njega molju/ da on ispuni me odluke, / da on vlada moju volju* (II, 4, str. 95) vidljiva je njezina religiozna podložna narav. Margarita je svojim monolozima jasno pokazala mišljenje o svojoj nedostojnosti kralju, njezina skromnost umanjuje vlastitu vrijednost, pa u jednom trenutku pomišlja kako ju je Pavlimir napustio. Ona ga moli *za tvoju me primi slugu, / vjerna ću ti sluga biti* (II, 11, str. 115) pa time dokazuje kako u Pavlimiru vidi sve što joj je za života potrebno. Zdenka Janeković Römer navodi kako je u srednjem vijeku prevladavalo mišljenje da je zaljubljena žena previše senzualna i trebalo ju je držati pod kontrolom. Žena može biti dobra i pouzdana ako ju nadziru muškarci iz njezine okoline.¹²⁵ Margarita je još u djetinjstvu izgubila oca, stoga je u Višnjem pronašla svog skrbnika i zaštitnika. Sada uloga skrbnika pripada Pavlimiru kojemu se u potpunosti predaje. Na kraju tragikomedije o tome svjedoče stihovi: *Vedri kralju, pun kreposti, / i moj dragi gospodaru, / ja se srećna zovem dosti / na čestitom tvomu daru;* (III, 14, str. 162). Dobra je žena, kako je vidi Palmotić Dionorić u sedmom pjevanju svojega epa, puna kršćanske kreposti, korisna, ćudoredna, služi obitelji i zajednici. Ona ne djeluje, ali je svrhovita, nije samostalna nego je podložna i ponizna.¹²⁶ Sve navedene osobine mogu se povezati s Margaritinim likom, stoga nju ubrajamo u prekrasne i vjerne ženske likove.

---

¹²⁴ Slavica Stojan, nav. dj., str. 22.

¹²⁵ Zdenka Janeković Römer. *Maruša ili suđenje ljubavi*, str. 178.

¹²⁶ Slavica Stojan, *Dubrovnik ponovljen Jakete Palmotića Dionorića*, str. 91.

3. 3. 2. *Armida*

Ova je tragikomedija podijeljena u tri *činjenja*, a u njoj djeluju tri skupine likova: muški (Ubaldo, Karlo i Rinaldo), ženski Armida i zborovi (vile, sirene, nakazi pakljene). Priča je inspirirana Tassovim epom *Oslobođeni Jeruzalem* i tematizira boravak viteza Rinalda na fantastičnom otoku kamo su ga privukli glasovi prelijepa čarobnice Armide. Njegovi mu prijatelji pristižu u pomoć kako bi razbili fatalni Armidin utjecaj.¹²⁷

U prologu se saznaje tko je Armida i kakvog je porijekla: *lijepa Armida, ke na sviti / čudna je ljepos i hitrina, / nu nje porod glasoviti / sva nadhodi čuda ina. / Plemenita nju Sirena / kon Eufrate rijeke rodi, / koja od kralja bi ljubjena / ki Damaškom jur gospodi.* Poslije smrti kralja Damaska, Armidina oca, aktualni joj kralj Hidrat daje zadatak da kršćanskoj vojsci načini što više štete. Zadatak joj je bio kazniti kršćanskog viteza Rinalda *no osta i ona zanesena* (Prolog, str. 291). Armida otima Rinalda na otok Sreće gdje sagradi dvorac vječne radosti za sebe i svoga dragoga. Čarobnica Armida drži viteza uza se dok se njegovi prijatelji brinu za njegovu budućnost. Armida je poslanica zlobnih paklenih sila, a doživljena je kao zla vila koja čini velike štete kršćanskim junacima. Okarakterizirana je kao čista suprotnost Višnjem, pa je već na samom početku osuđena na propast. Njezina taština i blud vidljivi su u sljedećim stihovima: *Nuti prama rudijeh kosi, / ke ona plete svjetlje od zlata, / snježanoga oko vrata / bludni vjetric njoj raznosi. / Zrcalo joj vitez drži, / gdi ona ogleda svoje lice; / ah, himbene vilenice, / ko ga travi, ko ga prži* (II, 1, str. 304). Palmotić u novom baroknom okviru daje petrarkističku sliku ljepote i ljubavi. Armida je uspješno zavela Rinalda te joj se on sav podaje i u duhu petrarkističke tradicije opisuje njezinu ljepotu i ljubav koju osjeća prema njoj. Armida, demonska žena i žena zavodnica, sreću osjeća jedino zbog Rinalda koji začaran njezinom magijom ne shvaća što je stvarnost, a što fikcija. Čarobnica uživa u njegovu društvu te mu eksplicitno šalje poljupce na koje Rinaldo zaneseno, ekstatički i zaljubljeno reagira. Njezin je utjecaj nadnaravan, izvan ovoga svijeta, magičan i pakosnog podrijetla. Armida utjelovljuje fatalnu ženu koja svjesno i snažno upravlja magijom ljubavi ne bi li sebe učinila sretnom. Vitez Rinaldo, došavši k svijesti, bježi iz Armidina svijeta. U tragikomediji slijedi Armidin monolog koji ju opisuje kao nesretnu tragičnu ženu pa čin napuštanja postaje glavna tema ove tragikomedije. Nesretna zbog njegova bijega zaziva paklene sile: *Razdriješena, raspršana, / zemlju kružim, stresam prutom, / trikrat na istok, trikrat gledam / na zapadne mrkle dvore / strahovitijem ter besjedam / sione izričem sad*

---

¹²⁷ N. B. [Nikola Batušić]. "Armida", u: *Leksikon hrvatske književnosti: Djela*, str. 21.

žamore: / o pakljene strašne sjeni, prijeke sile, lavi vrli, / hude zvijeri, zmaji ognjeni, / ovdje ureda tec'te hrli (II, 3, str. 311). Napuštena Armida ipak uspijeva uloviti Rinalda kojemu prepričava sve što je zbog njega preživjela te mu iskreno obećava ljubav i vjernost: *padam ti evo na koljena, / ne ostavi me, dragi brače* (III, 1, str. 316). Rinaldo, kao pošten i častan vitez, odbija njezinu ljubav, što u Armidi izaziva velik bijes i srdžbu. Na kraju tragikomedije Armida svojim monologom daje do znanja kako je propustila priliku raniti Rinalda kada je za to imala priliku, pa slomljena srca odlazi na kolima koja vuku zmajevi zapovjedivši zboru paklenih nakaza da unište ovaj perivoj do temelja.

Čarobnica Armida utjelovljuje zao ženski lik koji je ujedno bludan i demonski. Svjesna svoje ljepote bludno zavodi viteza Rinalda, a u svemu joj pomažu paklene sile, demonskog porijekla. Živi u čudesnom okružju s bićima nadnaravnih sposobnosti, a i sama je nadnaravnog porijekla koji sugerira na zlo. Armidin lik može se povezati s likom Sniježnice jer, po svemu sudeći, dijele sličnu sudbinu. Zle vile, na strani paklenih sila, čine pakosne stvari kršćanskome svijetu pa za kaznu osjete ljubavni plamen prema ljudima koji moralno odskaču od njihovog karaktera. One ne pripadaju njihovom svijetu i unatoč magiji koju posjeduju ne mogu ostvariti pobjedu unaprijed preodređenu kršćanskoj zajednici. Armida i Sniježnica su prije svega čarobnice, no u suštini svoga bića one su doslovno demonskog porijekla što asocira na već spomenuti srednjovjekovni mizogini pogled na žene. Slavica Stojan navodi kako su, uz društveno mišljenje da su krhke i prevrtljivog temperamenta, žene često bile povezane s vješticearenjem.¹²⁸ I u stvarnom svijetu postoje zapisi o mišljenjima kako se čaranjem mogla povratiti izgubljena ljubav ili prijateljstvo, pa u knjizi *Vjerenice i nevjernice* nalazimo priču o ženi koja je sipala prah u gospodarevu juhu ne bi li povratila njegovu naklonost.¹²⁹ “Demonizaciju ženske snage u vještichju figuru uvjetovalo je vjerovanje o ženskoj podložnosti zlu.”¹³⁰ Važno je osvijestiti kako riječ *vila* ne mora označavati nešto pozitivno jer su magijom sposobne uzrokovati pakosti, oboljenja, osvetoljubive su naravi i hirovite. Vile su ambivalentna bića, a opasnosti koje su se pripisale vilama “lako se prenose na učenu projekciju vještice (pored činjenice da svjedočanstva o vilama, pa i ona pozitivna, sama po sebi iz kršćanske perspektive imaju negativnu interpretaciju).”¹³¹

---

¹²⁸ Slavica Stojan, nav. dj., str. 198.

¹²⁹ Isto, str. 197.

¹³⁰ Isto, str. 193.

¹³¹ Zoran Čiča, nav. dj., str. 99.

3. 4. Dobra žena, zla žena ili nešto između?

Žena je još iz starokršćanske književnosti razapeta između dvije krajnosti, između dva ženska lika: Eve i Marije. Anto Mišić u članku *Žena u spisima ranokršćanskih pisaca* objašnjava kako Eva predstavlja ženu u slabosti i krivnji, a Marija je cilj i ideal kojemu svaka žena mora težiti. Smatra se kako se Eva nalazi u svakoj ženi od njezina rođenja, a žena tijekom života mora težiti napretku u kojem iz Eve postaje Marija. Upravo je taj put utjecao na stvaranje različitih tipova žena i u stvarnom životu pa su tako u ranom kršćanstvu postojale djevice, majke i udovice.¹³² U hrvatskoj književnosti srednjeg vijeka nailazimo na spominjanu mizoginu praksu koju će smijeniti renesansno doba pa će prevladavati koncepcija neoplatonizma u kojoj se ljepota ženskoga bića poistovjećuje s božanskom ljepotom. Moglo bi se reći kako su žene srednjeg vijeka većinom utjelovljenje Evina lika, dok renesansa pruža drugačiji pogled na žensko biće poistovjećujući ga s božanskim što, metaforički rečeno, podsjeća na Marijin lik. Hrvatska književnost 17. stoljeća sadrži ženske likove nalik na Evu i Mariju, ali uz to donosi sasvim atipične ženske likove, dotad neviđene ili rijetko opisivane. Analiza navedenih religioznih poema, epskih djela i tragikomedija pokazala je postojanje tri glavne vrste ženskih likova sa svojim podtipovima. U glavnu vrstu ubraja se demonska žena, žena ratnica i dobra žena.

Demonska se žena dijeli na ženu zavodnicu i ženu vješticu/čarobnicu koja može biti pokajana ili nepokajana, dobra žena na vjernu ženu i ženu djevicu, a ženu ratnicu utjelovljuju odani ženski likovi, stoga se ona smatra vjernom. Ovakva podjela može djelovati grubo i zatvoreno, no njezin su temelj karakterne osobine svakog pojedinačno analizirana ženskog lika. U pojedinim slučajevima otvara se mogućnost prelaska lika iz jedne skupine u drugu, te su granice ove podjele na nekim mjestima fluidne.

3. 4. 1. Demonske žene: žene zavodnice i žene vještice/čarobnice

Demonska je žena odraz zla, poveznica s vragom, utjelovljenje pakosti i grijeha, ona je proračunata i lukava te je demonskog podrijetla. U demonske žene, iz analiziranih djela u ovome radu, svrstavaju se žena iz *Suza sina razmetnoga*, Turkinja Fakre, Mustafina mati, Danojla, Armida i Sniježnica. Na prvi pogled Mandalijenin bi lik također valjalo svrstati pod

---

¹³² Anto Mišić, nav. dj., str. 509.

ovaj tip žene, ali zbog kompleksnosti lika, analizi se mora pristupati s oprezom i treba imati na umu naknadna tumačenja njezina lika. Demonske sam žene podijelila na dva podtipa, to su žene zavodnice i vještice/čarobnice. Podtip žena zavodnica može se podijeliti na one koje su pokajane radi grijeha i na one koje to nisu. Upravo zbog lika Mandalijene, dolazi do ove detaljne podjele pa će njezin lik predstavljati pokajanu zavodnicu, a žena iz *Suza* i Turkinja Fakre nepokajane zavodnice. Žene zavodnice svjesne su svoje privlačnosti, tjelesnosti i ljepote. One se moraju dopasti muškarcima, za njih se uređuju, od njih koriste razna bogatstva i uživaju u ovozemaljskim užicima. Zajednička im je hedonistička crta koja prožima njihov karakter, ali glavna je razlika u tome koliko su svjesne svojih grijeha. Mandalijena, tzv. pokajana bludnica, u jednom trenutku života mijenja svoj put okrećući se Bogu. Ona napušta svoj raskošni život pa u poemi I. Đurđevića odlazi u spilju živjeti samotnjačkim životom ne bi li se očistila od grijeha koje je počinila za života. Kao pokajanoj grešnici otvara joj se put u sjedinjenju s Bogom, postaje Isusova učenica i moralna vertikala drugim ženama grešnicama. Njezin je lik, uz likove drugih iskreno pokajanih bludnica u ranonovovjekovnoj književnosti, zaslužio spas. To nije slučaj sa ženom iz *Suza* i Turkinjom Fakre.

Milovan Tatarin navodi kako je primarni grijeh žena tijelo samo po sebi, a pohota, odjeća, kozmetička pomagala i mirisi sekundarni grijesi. Uz to objašnjava kako je muškarac prikazan kao žrtva ženskog lukavstva te ga na grijeh navodi žena.¹³³ Upravo je lukavstvo osobina žene iz Gundulićevih *Suza* i Turkinje Fakre. Obje svojim proračunatim razmišljanjem zavode muškarce, smještajući im razne klopke kako bi se dočepale svojega cilja. One su bezosjećajne, neustrašive, vođene pohotom i koristoljubljem. Zdenka Janeković Römer u knjizi *Maruša ili suđenje ljubavi* navodi kako je srednjovjekovno opće mišljenje bilo da je zaljubljena žena previše senzualna, zapaljena libida, nadvladana tjelesnom žudnjom te ne može postići samokontrolu. Jedino ju je muškarac mogao obuzdati.¹³⁴ Vjerojatno je takvo razmišljanje onoga doba utjecalo na stvaranje bludnih i pohotnih ženskih likova u književnosti. Ipak, navedeni likovi nepokajanih zavodnica ne zaslužuju spas duše, pa tako Fakre umire spaljivanjem na lomači, a žena iz poeme *Suza sina razmetnoga* doživljava tjelesno i duhovno propadanje do krajnjeg izobličenja i neprepoznatljivosti.

Ženski likovi vještica i čarobnica također pripadaju demonskom tipu žene. Njih utjelovljuju Mustafina mati, Danojla, Armida i Snježnica. One su žene koje imaju sposobnost

---

¹³³ Milovan Tatarin, "Uskraćeni užitak", str. 223-224.

¹³⁴ Zdenka Janeković Römer. *Maruša ili suđenje ljubavi*, str. 178.

čaranja, povezane su s paklenim silama i Sotonom, posjeduju nadnaravne moći koje upotrebljavaju u ostvarenju vlastitih ciljeva. Zanimljivo je što su Mustafina mati, Armida i Sniježnica likovi koji djeluju protiv kršćana, a Danojla je podrijetlom Vlahinja koja svojim biljem djeluje protiv dobra općenito. Nijedan ženski lik u djelima koji je podrijetlom katolik ne može biti vještica ili čarobnica. Vještice utjelovljuju zle i pakosne žene poput Mustafine mati i Danojle. Armida i Sniježnica smatraju se zlim vilama, odnosno čarobnicama, koje posjeduju moć čaranja. Žene vještice i čarobnice su nesretne, teže onome što nemaju, u jednom trenutku uspiju, ali vrlo brzo propadnu.

Ovdje je važno spomenuti kako granica između žena zavodnica te vještica i čarobnica popušta upravo u slučaju Armidina lika. Ona je u djelu prikazana kao fatalna žena koja uspijeva zavesti Rinalda svojom pojavom i ljepotom, ali uvrstila sam je u skupinu žena čarobnica jer su njezina primarna snaga veze s paklenim silama i čarobnjaštvo.

Sniježnica je kompleksan lik i teže ju je jasno svrstati zbog toga što se ne može poistovjetiti isključivo sa zlim čarobnicama. Iako je tijekom života grešno živjela, ona se u jednom trenutku odlučno pokajala i prihvatila progonstvo kao kaznu za svoje pakosne namjere. Time djelomično podsjeća na Mandalijenu koja je kao grešnica odlučila živjeti osamljena, stoga Sniježnica pripada skupini žena koje su griješile, ali su se i pokajale.

3. 4. 2. Žene ratnice

Žene ratnice nalaze se u Gundulićevu epu *Osman*, a predstavljaju ih snažna Sokolica i hrabra Krunoslava. U već spomenutom dvoboju Sokolica predstavlja vojsku Turaka, a Krunoslava vojsku Poljaka, boreći se svaka za svoju stranu i uvjerenje. Svaka ratnica ima svoje odlike, pa je Krunoslava visoka kao *vita jela*, a krasi ju i zlatno oružje kojim se spretno služi. Sokolica je brza, ponosna i ohola poput sokola, a obje ratnice jašu na brzim i lijepim konjima. U dvoboju su prikazane jednake. Svaka na svoj način utjelovljuje ženu bojnicu, a ravnopravno zastupaju dvije zaraćene strane. One plijene poglede pa ljepotom i snagom osvajaju muška srca poput fatalnih žena. Sokolica i njezina skupina prikazane su poput žena ratnica, Amazonki. Njezin je život poštedio Vladislav i u tom slučaju pokazuje svoju dobru stranu odlučivši kako više neće ratovati protiv Poljaka. Vođena je kodeksom časti, no unatoč tom preokretu, ona i dalje voli i poštuje svoju ljubav Osmana. Krunoslavina je motivacija zaručnik Korevski koja određuje njezino ponašanje i djelovanje u epu. Ona je tipičan primjer

zaljubljene žene, ali svojom sposobnošću za ratovanjem sama odlučuje što će činiti i beskompromisno poduzima sve što je u njezinoj moći. Njezina je najveća slabost ljubav prema zatočenom zaručniku s kojim na kraju odlazi u smrt.

Dunja Fališevac navodi kako kasnosrednjovjekovna viteška djela uvode brojne likove hrabrih ratnica, a utjecaj započinje Boiardovim epom *Zaljubljeni Orlando*, u kojem su oblikovani likovi Bradamante i Marfise. One su prototipovi ratnica podložne ljubavi s jedne i ratnice neprijateljice muškarcu s druge strane, likovi koji utječu na književnost renesanse i baroka. Ove tipove preuzimaju i Aristo, Tasso pa i Gundulić u svojem epu *Osman*. Kasnije i Armolušić piše o mitu žena ratnica kako bi dokazao žensku hrabrost i junaštvo.¹³⁵

Glavne karakteristike likova Sokolice i Krunoslave su borbenost, domišljatost, snaga i junaštvo. Poput muškaraca stupaju zajedno s vojskom i međusobno ratuju mačem i kopljem u rukama. Zbog toga su svrstane u skupinu žena ratnica. No, njihovo maskulino ponašanje ipak ne može zasjeniti žensku senzualnu vanjštinu kao ni emotivnost koju pokazuju pri susretu sa svojim odabranicima. Uz svu grubost, one su nježne, a uz junačko ponašanje, one su osjetljive na ljubav pa time, uz hrabre žene ratnice, utjelovljuju i vjerne žene koje su u svojoj suštini jako dobre. I ovdje valja dopustiti prohodnost likova iz “kalupa” žena ratnica u “kalup” dobrih vjernih ženskih likova koje ujedno posjeduju fatalnost poput čarobnice Armide. Razlika je u tome što u djelu nije navedeno jesu li Sokolica i Krunoslava svjesne svoje fatalnosti, dok ju Armida namjerno koristi u zavođenju Rinalda. Zato ih ne možemo nazvati ženama zavodnicama.

3. 4. 3. Dobre žene

Dobre su žene podijeljene u dva podtipa: vjerne žene i žene djevice. Dobrim se ženama smatraju Jelinda iz epa *Dubrovnik ponovljeni*, Sunčanica iz epa *Osman* te Margarita iz tragikomedije *Pavlimir*. Te su tri žene karakterno dobre jer ne čine zlo ni pakosti, one ne djeluju, nad njima se vrši zlo ili ga zbog nesretna života same podnose.

Jelinda je plaha žena koja je zbog nesretna života izgubila svoju mladenačku ljepotu. Ona je vjerna žena svome zaručniku te je spremna postati domovinskim izgnanikom samo kako bi ostala uz njega. Oslkana je i kao žena koja nakon jedne već teško proživljene tragedije ne

---

¹³⁵ Dunja Fališevac. “Muško pismo Šibenčanina Jakova Armolušića: *Slava ženska*”, str. 97-98.

može proživjeti drugu. U njoj je utjelovljena vjernost, trud i čestitost zato se ubraja u vjerni podtip žene.

Slična joj je Margarita koja svojom čednošću i ljubavi dokazuje svoju vjernost i dobrotu. Margarita tijekom života nije imala doticaj s muškarcem, što je vrlo važno za njezinu ulogu i lik u djelu. Sve što se događa polaže u Božje ruke i smatra kako je njezina sudbina određena. Pasivno čeka budućnost za koju je uvjerenjena kako je već determinirana u znaku Božje volje. Upravo su čast i pobožnost koji grade njezin karakter vrijedni ljubavi kralja Pavlimira pa zasigurno za njega ne postoji žena bolja od nje. Puna je kršćanske kreposti i baš poput Jelinde služi obitelji. Margarita se također ubraja u dobar vjerni ženski lik koji je ujedno i djevičanski stoga prolazi kroz granice ova dva podtipa dobrih žena.

Preostao je lik Sunčanice, djevojke čija je ljepota bila na slavnom glasu. Svoje je djevičanstvo zavjetovala Višnjem. Njezina su čistoća i ljepota nadnaravni, a Kazlar-aga ju je u mnoštvu djevojaka istog trenutka prepoznao. Otima je turska vojska, a ona je kao prava žrtva ustrašena, nijema i blijeda te najviše brine za čistoćom svoga tijela. Time je naglašena njezina religiozna karakterna crta kao i čedna narav. Sunčanica se ubraja u dobre i čiste ženske likove, odnosno podtip djevice.

Na prvu se pomisao lik žene zavodnice i grešne žene ne može povezati s likovima dobrih žena, ali u slučaju Mandalijene (Marije Magdalene) moguć je ovakav ishod. Mandalijena nakon pokajanja prelazi težak put ne bi li postala dostojna Kristove ljubavi. Ona poput Jelinde, Margarite i Sunčanice nosi vlastiti križ te zbog svoje ustrajnosti pronalazi sreću. Jelinda je proživjela tešku tragediju zbog potresa u Dubrovniku pri čemu je izgubila muža i djecu, Margarita je kao djevojčica ostala bez oca, Sunčanica je oteta u turski harem, a Mandalijena je živjela grešnim životom zbog čega je požalila. Svi su navedeni likovi tijekom života doživjeli nesreću, ali vlastitim djelovanjem uspjele su stvoriti sretan život. Mandalijena je svjesno odustala od grešnog života i izabrala mučeništvo kao jedini put do svetosti. Takvi likovi nisu veličani zbog onoga što su činili, već zbog toga što su mnogo za života patili. Mučeništvo i patnja poveznica su dobrih likova s likom Mandalijene.

3. 4. 4. Shematski prikaz ženskih likova

Analizirani ženski likovi iz djela hrvatske književnosti 17. stoljeća uvršteni su u tabelu i podijeljeni na glavne tipove i njihove podtipove. Shematski prikaz donosi grubu podjelu ženskih likova koji su uvršteni po “kućicama” na temelju njihovih najjačih i glavnih karakternih osobina. Kao što je već spomenuto i obrađeno, dozvoljeno je premještanje lika iz jedne vrste u drugu jer su granice između njih fluidne.

Ž E N E U KNJIŽEVNOSTI 17. STOLJEĆA

		PASIVNE			
		DEMONSKA ŽENA		ŽENA RATNICA	DOBRA ŽENA
		POKAJANA	NEPOKAJANA		
ZAVODNICA	Mandalijena		Turkinja Fakre, žena iz <i>Suza</i> Armida		
VJEŠTICA			Mustafina mati Danojla		
ČAROBNICA	Sniježnica		Armida		
VJERNA ŽENA				Sokolica Krunoslava	Jelinda Margarita Mandalijena
ČISTA ŽENA, DJEVICA					Sunčanica Margarita

Iz sheme je jasno vidljiva podjela na tri glavna tipa žena proizašla analizom primarnih tekstova iz ovoga rada. Može se zaključiti kako ženski likovi religioznih poema utjelovljuju

demonški tip žene iako im se ostavlja prostor za naknadno pokajanje i odabir ispravnog načina života.

Epski ženski likovi zastupljeni su u sva tri glavna tipa stoga epika poznaje demonske žene poput Mustafine majke, dobre i čiste žene poput Sunčanice, ali ujedno tip žena ratnica pripada isključivo epovima zbog utjecaja koji su pristizali iz Europe. Radi se o romantičnoj viteškoj epici koju su pisali Tasso i Ariosto.

Ženske likove iz tragikomedija utjelovljuju dobre žene poput Margarite, ali i demonske žene nadnaravnih moći poput Sniježnice i Armide.

Iz shematskog je prikaza vidljiva podjela na žene koje su dobre i na one koje su zle uz mogućnost prelaska iz jednog podtipa u drugi što je već naznačeno. Takva je ambivalentna slika žena najviše uočljiva u djelima hrvatske književnosti 17. stoljeća kada srednjovjekovni mizogini stav utječe na kreiranje demonških žena, a renesansni neoplatonistički koncept utječe na oblikovanje lijepih i dobrih žena, ujedno i žena ratnica koje nalazimo u romantičarsko-viteškim epovima. Ono što je ovim likovima zajedničko jest njihova nemogućnost na utjecanje raspleta radnje, one ne mijenjaju tijekom događaja i ne određuju pobjednike naspram gubitnika. One aktivno djeluju na svoju sudbinu, no kada je o sudbinama muških likova riječ, nemaju mnogo utjecaja. Žene iz religioznih poema ovise o Bogu, ratnice Sokolica i Krunoslava ne utječu na povijesni tijek radnje kao ni na odluke svojih muškaraca, a Sniježnica, Armida, fatalna Fakre i Margarita djeluju ovisno o svojim odabranicima. Mustafina mati i Danojla imaju moć, ali ne čine ništa izravno relevantno za daljnji tijek radnje. Analizirani ženski likovi na prvi pogled djeluju pasivno jer je pažnja uglavnom posvećena njihovoj tjelesnosti (religiozne poeme, Armida, Fakre, Sokolica, Krunoslava) ili prirodi kojoj su sklone (Mustafina mati, Danojla) što objašnjava Butler u svojoj knjizi *Nevolje s rodom* pa navodi kako se žene povezuje s tjelesnosti, a muškarce s djelovanjem i razumom što objedinjuje pod pojmom mizoginistička dijalektika. Ipak, iz analize je vidljivo da likovi poput Sunčanice i Krunoslave možda ne utječu na povijesni tijek događanja, ali utječu na vlastitu sudbinu. Vojska Poljaka i Turaka pored njih djeluje pasivno jer predstavljaju skupinu muških promatrača za vrijeme bitke koju predvode žene. Sniježnica, Armida, Fakre, Mustafina mati također aktivno utječu na vlastitu sudbinu i svaka je od njih djelatna u onome što ju zanima. Ženske likove u spomenutim djelima uvelike određuje uspjeh odnosno neuspjeh njihova djelovanja. Sve su odvažne u trenucima kada odlučuju o vlastitim potezima, prepoznaju ono

što je za njih korisno, doživljavaju psihološke transformacije (npr. Sniježnica, Krunoslava, Sokolica, Mandalijena) i utječu na događaje koji su za njih od velike važnosti. Svi su ženski likovi uspješni u trenucima djelovanja i u onome što ih zanima, a uspješna je i Marija Magdalena koja se iz grešnice transformirala u pokajnicu te osigurala spas vlastite duše. Konačnu pobjedu i uspjeh doživjeli su religiozni ženski likovi dok je neuspjeh karakteristika onih nereligioznih. Može se zaključiti kako je naposljetku njihovo djelovanje više ili manje izraženo, ovisno o kojem je ženskom liku riječ, ali nijedna od njih nije apsolutno pasivna. Svi likovi djeluju, neki s više, a drugi s manje uspjeha, što je na neki način predodređeno i ovisno o njihovom religioznom statusu.

4. U obranu žena

Iz prethodnog je poglavlja vidljiv ambivalentan stav prema ženama koji se u 17. stoljeću u potpunosti zaoštio. Važno je spomenuti dvojicu autora koji su na specifičan način iznijeli svoje stavove o ženama onoga doba. Njihova djela možda nisu uobičajena za korpus djela koja pripadaju nacionalnoj književnosti, ali svjedoče o kulturnoj svijesti i razmišljanjima ljudi 17. stoljeća.

Riječ je o dvojici pisaca, Ivanu Ivaniševiću i Jakovu Armolušiću, muškarcima podijeljenih stavova koji u svojim djelima opisuju i komentiraju ženski rod. Ivan Ivanišević, brački pjesnik, piše pjesmu *Od privare i zle naravi ženske* koja se nalazi u zborniku *Kita cvitja razlikova*, a on se sastoji od devet pjevanja ili *cvitova*. Tematika zbornika je raznovrsna, a najveći je odjek imao šesti *cvit*.¹³⁶ Ivaniševićev mizogini *cvit šesti* napad je na žene, pisan ženomrzački, a žene su opisane kao demonska bića i upropastiteljice muškaraca. Temu demonske žene i žene zavodnice koja svojim erotskim moćima veže muškarca u savezu s paklenim silama nalazimo i u starobabilonskom epu *Gilgameš*, a uspješno se proširila i do Europe te opstala dugi niz stoljeća. U Bibliji je Eva rodozačetnica demonskih žena koja zajedno s vragom nudi muškarcu i čitavom ljudskom rodu. Iz Svetog su pisma demonsku ćud pokazale Dalila, Judita, Putifarka i Saloma, a iz antike Pandora, lijepa Helena, čarobnica Kirka. Neki su rimski satiričari žene prikazivali kao kurtizane i zavodnice što je opstalo i u komedijama mlađeg porijekla. I u ranom kršćanstvu, kako je spomenuto, žena je prikazana kao oličenje zla, vještije ćudi, a u srednjem je vijeku na snazi mizogina praksa koja je ukorijenjena u svijesti

---

¹³⁶ A. K. [Amir Kapetanović]. "Kita cvitja razlikova", u: *Leksikon hrvatske književnosti: Djela*, str. 326.

čovjeka.¹³⁷ Lik srednjovjekovne demonske žene, koju renesansa u takvim razmjerima ne poznaje, ponovo oživljava u doba baroka. O demonskim je ženama pisao i spomenuti Ivan Gundulić u svojoj religioznoj poemi, a na tu se tradiciju pozvao i Ivan Ivanišević u mizoginoj pjesmi *Od privare i zle naravi ženske*. U pjesmi su opisane opake žene koje su upropastile velike mudrace Svetoga pisma: Eva, Putifarka, Judita, Dalila, Betsabeja i Herodijada, pa i one koje su se s pametnim muškarcima našalile. Nakon izravne prozivke žena, Ivanišević upozorava na pogibelj kojoj je uzrok ženski rod. Parafrazira stihove crkvenih autoriteta, koji podsjećaju na stihove iz djela *Suze sina razmetnoga*, te ih osuđuje na sljedeći način: *Zla je žena gora od zmije / i zlo veće zla svakoga* (Kita, cvit šesti, XVII).

Ivanišević ne štedi u napadu na ženski karakter pa ju naziva licemjernom i dobrom jedino ako joj što treba.¹³⁸ U sljedećim ju stihovima optužuje za sva zla svijeta što podsjeća na Gundulićeve *Suze*, ali i na srednjovjekovnu pjesmu iz Tkonskoga zbornika u kojem je žena opisana kao upropastiteljica gradova, sela i muškaraca. Ivanišević optužuje na sljedeći način:

Tobom kuće, sela i gradi
i kraljevstva (joh) padaju.
Tobom smetnje i neskladi
u paklu se veličaju;
da je uzmnožno još po tebi
bio bi nesklad i na nebi.

Ti nesharna, ti laživa,
bludna, ohola, ponosita;
ti zloćudna, ti karljiva,
ti podjamna, ti sardita;
i u svem hitra, grih skroviti
licimerstvom hoć pokriti.
(cvit šesti, XVIII-XXIX)

Osim navedenih mana Ivanišević najviše zamjera na ženskoj jezičavosti donoseći oštroumne, u duhu baroknog pisanja, zaključke o ženskom jeziku i nestalnosti zbog koje svaki dan mijenja odluke pa ni sama ne zna što hoće, a što neće. Ivanišević upozorava muškarce koji su se ipak odlučili uzeti ženu da pripaze kakvu će primiti, ali najbolje bi za svakog muškarca bilo da ne padne pod žensku vlast.¹³⁹

---

¹³⁷ Dunja Fališevac. "Muško pismo Šibenčanina Jakova Armolušića: *Slava ženska*", str. 80-82.

¹³⁸ Isto, str. 85.

¹³⁹ Isto, str. 86-87.

Josip Mihojević u članku *Tajna Ivaniševićeva cvita šestog* iznosi čvrste razloge kako se ipak ne radi o ženomrzačkom djelu. I dok Ivaniševića neki odobravaju, drugi ga smatraju uvredljivim.

Cvit šesti ne smije se shvatiti kao satira, još manje kao bezrazložni napad na žene, nego kao odušak koji je pjesniku omogućio mirniji predah u životu. Taština muškoga roda nalazila je u pjesmi i ono što Ivanišević nije namjeravao istaknuti. Treba priznati da se ni iz jednoga stiha ne naslućuju taštinske pobude u samoga pjesnika. On nije iz tih razloga stvorio pjesmu.¹⁴⁰

Mihojević smatra kako je pjesma poslužila za ironiju i predstavlja izazov te ponavlja ono što su neki drugi prije rekli. Također navodi Ivaniševićeve posvete u kojima cijeni žene te ga je ženomrscem proglasio napadač Jakov Armolušić. Mihojević kao primjer navodi Ivaniševićeve pjesme koje je poklonio udovici Juliji Cerinića, zatim još jednoj udovici, majci koja je izgubila sina.¹⁴¹ Iako Ivanišević žene opisuje kao jezičave, gore od zmija otrovnica i najveće zlo svijeta, Josip Mihojević smatra kako osuđuje određenu skupinu žena te da njegovo djelo u cijelosti nije mizogino. Ivaniševića isključivo muči jezičava narav žene, a Mihojević navodi kako Ivanišević slavi dobre žene te nije imao namjeru podcjenjivati ženski rod.¹⁴² Valja uzeti u obzir argumente koje Josip Mihojević u svome članku iznosi, ali također se ne smije zanemariti Ivaniševićeva osuđivalačka poruka u kojoj je jasno naznačeno kako žena nije sposobna ni za što na svijetu.¹⁴³

Zato žena ni učiti,
ni bit svidok (ča je i gore),
niti viru učiniti,
niti sudit koga more.
A nu kako može stati,
da 'e podano njoj vladati.

(cvit šesti, LXXXVI)

Ovaj Ivaniševićev napad na žene bio je razlog nastanka djela *Slava ženska* Jakova Armolušića koji je stao u obranu žena. *Slavom ženskom* Armolušić se suprotstavlja argumentima o ženskoj zloći, opakim ženama i demonskom podrijetlu ženskoga bića. Dunja Fališevac objašnjava kako na mjestima gdje Ivanišević vidi ženske nedostatke, Armolušić vidi

---

¹⁴⁰ Josip Mihojević. *Bračke književne slike*. Supetar: Brački zbornik. 1995, str. 116.

¹⁴¹ Isto, str. 122-123.

¹⁴² Isto, str. 127-128.

¹⁴³ Dunja Fališevac. "Muško pismo Šibenčanina Jakova Armolušića: *Slava ženska*", str. 87.

vrlina i krepost te njegovi stavovi proizlaze iz humanističkih i renesansnih nazora, a ne iz religijskih dogmi. Armolušić ženu smatra ljudskim bićem i razumije njezinu psihologiju.¹⁴⁴

Vrlo su vjerojatno neoplatonističke koncepcije o uzvišenosti ženskog bića, kult žene i ženska čitalačka publika u dubrovačko-dalmatinskoj regiji 17. stoljeća ponukale Armolušića na pisanje ovakvoga djela.¹⁴⁵ U prvom dijelu zbirke nalazi se posveta i pohvala Šibenčanki Jeri Tihčić, ženi s mnogo vrlina, i njezinoj obitelji. Mogu se pronaći i četiri pjesme na talijanskom jeziku, a nakon tog slijedi sedam pjesama u kojima se opisuju odvažne, kreposne, pametne i snažne žene iz Biblije, antike i slično. Ove su pjesme odgovor šestom *cvitu* Ivana Ivaniševića. Armolušića je, kako navodi u djelu, na pisanje potaknula vila nezadovoljna Ivaniševićevim napadom na žene.

Zatim slijedi pjesma po kojoj i cijelo djelo nosi naslov: Slava ženska i protivni odgovor Jakova Armolušića Š. cvitu šestom. Ta je pjesma oblikovana kao pravi intertekst: Armolušić svoje stihove oblikuje kao sustavnu polemiku s Ivaniševićevim stihovima tako da niže primjer na primjer, protuargument na argument, protudokaz na dokaz u cvitu šestom.¹⁴⁶

Armolušić brani prvu ženu, Evu, objašnjavajući kako je ponudila jabuku Adamu jer joj je bio drag te ju nije htjela pojesti sama. Judita je čista i vjerna, Davidova žena odana, objašnjava ljubavnu vezu muškarca i žene kao igru, a nabraja i sve žene mučenice koje su osudili muškarci. Nadalje, Armolušić hvali antičke vidjelice Sibile, Muze s Parnasa kao simbol ženske slave i duha te Amazonke kojima posvećuje pjesmu. Šibenski je pjesnik ovaj mit o Amazonkama iskoristio kao dokaz ženske hrabrosti i junaštva. Armolušić tim trima tipovima žena (vizionarske žene Sibile, umjetnice i znanstvenice Muze te hrabre Amazonke) dodjeljuje najviše attribute koje ljudi mogu imati.

U najdužoj pjesmi u zbirci *Razlici i čudnovati nauci ženski* Armolušić pripovijeda o ženskim vrlinama i kreposti, onima koje su sačuvale svoj moral i hrabro se borile spašavajući narode i obitelji. Po Armolušiću zlo proizlazi od zlih muškaraca, a žene nažalost svoje mišljenje ne mogu izreći jer su u podređenom položaju. Pisac svoje mišljenje o muškarcima također ne iznosi, vjerojatno jer je i sam muškarac, stoga ih ne želi koriti.¹⁴⁷

---

¹⁴⁴ Dunja Fališevac. "Žena-autorica i lik žene u hrvatskoj novovjekovnoj književnoj kulturi", u: *Zbornik zagrebačke slavističke škole 2002*, Zagreb 2003, str. 124.

¹⁴⁵ Dunja Fališevac. "Muško pismo Šibenčanina Jakova Armolušića: *Slava ženska*", str. 92-93.

¹⁴⁶ Isto, str. 94.

¹⁴⁷ Isto, str. 99-100.

Na kraju Armolušić odvrća muškarce od lošeg mišljenja o ženama te ih tješi kako jedno loše iskustvo sa ženom ne treba generalizirati. Sljedećim stihovima iznosi izrazito liberalne misli i ima razumijevanja za ono ljudsko u čovjeku:

Ako žena kad puteno
zgriši s kime u ljubavi,
sfi znademo to općeno
da ishodi od naravi.

Jer stvorenje ni ni jedno
na sem svitu, ko se pravi,
da ljubavi ni ćutilo,
van kameno da je bilo.

(*Slava ženska*, Razlici i čudnovati nauci ženski)

Ćitiranim je stihovima Armolušić pokazao kako razumije čovjeka i njegovu prirodu, razumije čovjekovu slabost i potrebe, a takvo razmišljanje je najdemokratskije što ranonovovjekovna hrvatska kultura ima zabilježeno.

Završna pjesma zbirke *Ljubeznivo posvišćenje i nauci* niz je pjesnikovih razmišljanja o životu i čovjeku u kojima je jasna Armolušićeva ljudskost i umjerenost te njegovo shvaćanje sretna života. Armolušić se zalaže za ravnopravnost muškarca i žene te za njihovu uzajamnu ljubav.¹⁴⁸

Iako Armolušić piše po uzoru na Barakovića, dvostrukorimovanim dvanaestercem te Marulićevim i dubrovačkim tipom rime što su odlike renesansnog doba, njegova tematika, stav i veličanje žene te opisivanje ljubavi kao tjelesne i duhovne veze označuju novi moderni duh 17. stoljeća. Ćitavo je djelo nastalo kao reakcija na jedno književno djelo s ćijim se stavovima Armolušić nipošto nije mogao složiti.

To djelo zauzima u starijoj hrvatskoj književnosti kao i povijest ideja posebno mjesto: to posebno mjesto osigurava djelu i sama tema i način pristupa temi, odnosno stavovi koje pjesnik o temi izriče, a i kontekst u kojem je djelo nastalo. Iskreno razumijevanje i ljubav prema ženama, uvid u žensko biće, iznošenje i otkrivanje subjektivnih stavova, opjevavanje dotada tabuiranih tema, zdravorazumsko, prirodno i liberalno shvaćanje tijela i tjelesnosti, kritičnost u procjeni uloge muškarca u stvaranju i oblikovanju povijesti - oni su elementi koji

---

¹⁴⁸ Dunja Fališevac. "Muško pismo Šibenčanina Jakova Armolušića: *Slava ženska*", str. 101.

svjedoče o tome da je hrvatska kultura u 17. stoljeću bila otvorena svim modernim, demokratskim shvaćanjima zapadne Europe.¹⁴⁹

Ovo je polemičko djelo dokaz pluralizma ideja te se, prema Dunji Fališevac, može nazvati i prvim muškim pismom u hrvatskoj književnosti.¹⁵⁰

Armolušić nije jedini koji je odgovorio na *cvit šesti*. Valja spomenuti Marka Arnerića koji je nakon sto šezdeset godina napisao *Opravdanje dobrih žena* u kojemu predbacuje Ivaniševiću te nabraja pozitivne ženske osobine. Arnerić spominje Evu i Dalilu kao i Ivanišević, no krivnju ovoga puta prenosi na muškarce. U djelu iznosi da je žena najuzvišenije biće koje je Bog stvorio.¹⁵¹

---

¹⁴⁹ Dunja Fališevac. "Žena-autorica i lik žene u hrvatskoj novovjekovnoj književnoj kulturi", str. 126- 127.

¹⁵⁰ Dunja Fališevac. "Muško pismo Šibenčanina Jakova Armolušića: *Slava ženska*", str. 104.

¹⁵¹ Milovan Tatarin, "Uskraćeni užitak", str. 247-248.

5. Zaključak

Čitajući i analizirajući djela hrvatske književnosti 17. stoljeća, upoznavajući se s povijesnim i socijalnim prilikama ondašnjeg čovjeka, stekla sam vrlo dinamičnu sliku o položaju žena i koncepcijama ženskih likova u književnosti.

Od trenutka kad je prva žena, Eva, počinila težak grijeh, tzv. istočni grijeh, mnoga su vrata u budućnosti ženama ostala zapečaćena. Mogli bismo reći kako od pamtivijeka žena na sebe preuzima ulogu grešnice, demona i pakosnog bića koje muškarac mora ukrotiti i staviti pod svoju vlast. Proučavatelji medijevalne kulture navode kako je istočni grijeh, grijeh intelektualne taštine, u srednjem vijeku zamijenjen seksualnim, pa se spolnost poistovjećuje s požudom, a seksualni nagon s onim što je moralno zlo. Svako je uživanje osuđivano, a čovjek koji teži vječnom životu mora zapostaviti svaku ugodu. Stoga se u srednjovjekovnim tekstovima stvara koncepcija tijela kao izvora grijeha, pa tijelo treba mučiti i kažnjavati, a ideal postaje djevičanstvo. Posljedica poimanja tijela kao grijeha vidljiva je u razvitku koncepcije u kojoj se žensko tijelo povezuje s bludom i pohotom, pa je i u književnim djelima, najčešće religioznim poemama, opisano kao đavolje, pohotno i grešno. Raznolike tjelesne anomalije i bolesti također se dovode u vezu s grijehom, a vanjština postaje slika unutrašnjosti, odnosno duhovnosti.¹⁵² Takve su koncepcije i razmišljanja utjecale na predodžbu, žena pa su one posebice bile pozivane na čuvanje svoje čistoće i morala. pisci religioznih poema hrvatske književnosti 17. stoljeća preuzimaju ulogu moralizatora, pa stvaraju likove žena zavodnica i bludnica, žena koje svojim tijelom mame muškarca i upropaštavaju mu duhovnost. Dmonske žene i žene vještice javljaju se i u epovima kao i tragikomedijama utjelovljujući zlo. Sve su one produkt srednjovjekovne mizogine prakse koja je pod utjecajem religije ženu predočila poput vražjeg poslanika koji ometa ispravno muško djelovanje. U tom je svjetlu posebice zanimljivo uočiti prekodiranje lika Marije Magdalene, koja nije činila ni blud ni prijevaru, a redovito je prikazivana kao pokajana bludnica, žena koja mora platiti za svoje grijehe. Jedini pozitivno ocrtani ženski lik bila je Bogorodica.

Sekularizacija umjetnosti u 15. stoljeću donosi sasvim drugačiju sliku žene u književnosti. O ženama se piše kao o bićima božanskog podrijetla, slavi se njihova tjelesna ljepota koja je

---

¹⁵² Detaljnije o tome vidi Dolores Grmača. *Nevolje s tijelom: Alegorija putovanja od Bunića do Barakovića*. Zagreb: Matica Hrvatska. 2015, str. 15-18.

ujedno ljepota duše. Tako su pod utjecajem renesansne ljubavne lirike i renesansnog pogleda na žene proizašli likovi Margarite, Jelinde, Sunčanice, Sokolice i Krunoslave, sve su one prelijepo žene koje svojom duhovnom snagom potvrđuju svoju izvanjsku ljepotu. Utjecaj renesanse i neoplatonističke koncepcije ženu postavlja na pijedestal te joj daje unutarnju snagu koju su najbolje pokazale stvarne žene grada Dubrovnika. Cvijeta Zuzorić, Mara Gučetić, Julija i Nada Bunić, primjerice, napuštaju isključivo ulogu kućanice, supruge, majke i njegovateljice pa uzimaju papir u ruke i jasno progovaraju o problemima i odnosima moći između muškaraca i žena. Neke su od njih pisale pjesme čime su htjele potvrditi intelektualnu ravnopravnost s muškarcima. One predstavljaju prve glasove žena u kulturi i književnosti. Djelomično sudjelovanje žena u književnosti, nastanak prvog ženskog mita oko Cvijete Zuzorić te zauzimanje kulturnog položaja, svjedoči o tome da žene napreduju u svom ostvarenju slobode. Iako renesansno doba donosi mnoge promjene, ipak ne smijemo zaboraviti da većina žena u stvarnom životu nema slobodu pri odlučivanju o vlastitoj sudbini.

Ambivalentan stav prema ženama iz renesansnog se doba proširio na 17. stoljeće kada se i zaoštrio do krajnjih granica. U doba barokne književnosti s jedne se strane ženski likovi veličaju do božanskih razmjera, pod utjecajem neoplatonističke koncepcije, a s druge se strane ženski lik prikazuje kao demonski i bludan po uzoru na srednjovjekovnu mizoginu praksu. Neoplatonizam je stvorio hrabre ljepotice Sokolicu i Krunoslavu, vjernu i pažljivu Jelindu, odane i čiste Margaritu i Sunčanicu. One su primjeri dobrih žena i žena ratnica koje su ujedno i lijepe jer je njihova unutarnja ljepota odražena na vanjski izgled. S druge strane, pod utjecajem spomenute mizogine prakse srednjeg vijeka, prvenstveno u religioznim poemama, nastaju demonski likovi žena, žene zavodnice. One supostoje s već navedenim dobrim ženama kao njihova suprotnost. One unesrećuju muškarca, čine pakosne stvari i nisu odraz najljepšeg ljubavnog užitka kao što su to dobre žene. Iako je i u religioznim poemama prisutan petrarkistički diskurz, on ovdje nije u funkciji prikaza žene kao božanskoga bića, već je u funkciji prikaza ljubavi između Krista i konkretno lika Marije Magdalene. Likove demonskih žena, osim u religioznim poemama, nalazimo i u epovima, Mustafina majka i erotska Fakra, ali i u Palmotićevevim tragikomedijama (Sniježnica i Armida). Žena i njezina bludna priroda tematizirana je u svim žanrovima, a tome je pogodovalo posttridentsko doba. Tridentskim koncilom jačaju bitne ideje poput slavenofilstva, suverenih država te ponovo raste utjecaj religije, a literatura se nerijetko bavi grijehom ili velikim temama bitnim za zajednicu.

Nije nevjerojatno što su ambivalentni stavovi prema ženama zabilježeni i u polemikama ondašnjih pisaca. Radi se o polemici koju predvode Ivanišević i Armolušić. Zbog Ivaniševićevog jakog napada na ženski rod Armolušić vraća istom mjerom napisavši *Slavu žensku* u kojoj staje u obranu žena. U argumentiranoj raspravi Armolušić svakom negativnom komentaru koji je Ivanišević uputio ženama suprotstavlja svoj argument kojim se za njih zalaže. S obzirom na to da je žena u *Slavi ženskoj* prikazana kao ravnopravna, kao cjelovito biće, može se reći kako je 17. stoljeće u Hrvatskoj bilo moderno ili barem otvoreno za prihvaćanje stavova zapadne Europe. Dunja Fališevac navodi kako se u 17. stoljeću stvara ženska čitalačka publika i kako je Armolušićevo djelo računalo upravo na takvu publiku.¹⁵³

Detaljna analiza ženskih likova u ovome radu pokazala je da ženski likovi djeluju kada je riječ o njihovim vlastitim sudbinama. One su djelatne kada je riječ o onome što pripada njihovoj zoni interesa i tada se snažno bore. U religioznim su poemama prepuštene Bogu, ali same odlučuju o vlastitoj sudbini te im se nudi mogućnost odabira vječnog ili grešnog načina života. Epske junakinje poput Sokolice i Krunoslave ne utječu na svoje povijesne partnere i ne mijenjaju njihove povijesno važne odluke, ali same odlučuju na čijoj će se strani boriti i kome će biti odane. Fiktivne čarobnice Armida i Sniježnica naposljetku nemaju utjecaj nad ostalim likovima, no uspješno djeluju kada je riječ o zamkama i spletkama ne bi li ostvarile vlastite ciljeve. Njihova je kompleksnost, kao i lukavost, dokaz samostalnog odlučivanja, pa same utiru put kojim će hodati. Slična se analiza može primijeniti na likove Mustafine matere i Danojle koje čaranjem stvari okreću u vlastitu korist. Dobra Margarita koja je svoj život predala u Božje ruke, a potom u ruke odabranika Pavlimira, utjelovljenje je ideala te joj je dan nešto uži prostor djelovanja od prethodno spomenutih likova. Ipak sama odlučuje u kojoj će mjeri predati sebe Bogu i sama bira svoj životni put, u ovome slučaju izabrala je put ka vječnom spasenju duše. Jelinda i Sunčanica slične su liku Margarite jer biraju živjeti s Bogom, ne utječu na radnju, ali jasno daju do znanja što žele i na koji bi način voljele živjeti. Ženski likovi ne utječe na pobjedu i poraz drugih likova, ali to ne znači da su općenito pasivne. Nekima je dan veći prostor djelovanja, a nekima manji, no iz njihovih su postupaka vidljivi težnje i ciljevi koje pokušavaju ostvariti.

Osamnaesto stoljeće donosi promjene pa tako žene počinju intenzivnije sudjelovati u književnom životu. Pojavljuju se Marija Dimitrović Bettera, Lukrecija Bogašinović, Anica Bošković, Benedikta Gradić i Katarina Patačić. One su uglavnom pisale i prevodile

---

¹⁵³ Dunja Fališevac. "Žena-autorica i lik žene u hrvatskoj novovjekovnoj književnoj kulturi", str. 127.

religiozno-moralistička djela, ali valja imati na umu da su se ponovo bavile tematikom koja je žene podučavala kako biti pokorna, čista i moralna, stoga se otvara pitanje koliko su, zapravo, imale izbora i slobodu djelovanja.

6. Literatura

“Amazonke”, u: *Hrvatska enciklopedija sv. 1.*, ur. Dalibor Brozović. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 1999, str. 186.

Batušić, Nikola, “Armida”, u: *Leksikon hrvatske književnosti: Djela*, ur. D. Detoni-Dujmić et al. Zagreb: Školska knjiga. 2008, str. 21.

Berković, Danijel, “Od mizoginije do kulta: Etiološko čitanje Postanka 3”, u: *Kairos: Evanđeoski teološki časopis*, sv. 3, br. 2, 2009, str. 305-320.
(http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=66252, posjet 10. 5. 2015)

Bogdan, Tomislav, “Pluralnost hrvatske ljubavne lirike 15. i 16. stoljeća”, u: *Čovjek, prostor, vrijeme: Književnoantropološke studije iz hrvatske književnosti*, ur. Živa Benčić i Dunja Fališevac. Zagreb: Disput. 2006, str. 57-80.

Bogdan, Tomislav, *Lica ljubavi: Status lirskog subjekta u kanconijeru Džore Držića*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog Sveučilišta u Zagrebu. 2003.

Bogdan, Tomislav, *Ljubavi razlike: Tekstualni subjekt u hrvatskoj ljubavnoj lirici 15. i 16. stoljeća*. Zagreb: Disput. 2012.

Bogišić, Rafo, “Junije Palmotić”, u: Junije Palmotić, *Izabrana djela*, prir. Rafo Bogišić, Zagreb 1995.

Bogutovac, Dubravka, “Katalog u zrcalu: srednjovjekovna mizogina pjesma *Ženska ljubav* i *Anka satira* Marka Marulića”, u: *Colloquia Maruliana*, sv. 18, br. 18, 2009, str. 214.
(http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=55931, posjet 10. 5. 2015)

Bošković-Stulli, Maja, *Pjesme, priče, fantastika*. Zagreb: Matica hrvatska. 1991.

Brković, Ivana, “Pavlimir”, u: *Leksikon hrvatske književnosti: Djela*, ur. D. Detoni-Dujmić et al. Zagreb: Školska knjiga. 2008, str. 574.

Butler, Judith, *Nevolje s rodom: feminizam i subverzija identiteta*. Zagreb: Ženska infoteka. 2000.

Butler, Judith, *Your Behaviour Creates Your Gender*,
(<https://www.youtube.com/watch?v=Bo7o2LYATDc>, posjet: 9. 5. 2015)

Čiča, Zoran, *Vilenica i vilenjak: Sudbina jednog pretkršćanskog kulta u doba progona vještica*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku. 2002.

Dubrovnik ponovljen Jakete Palmotića Dionorića, prir. Slavica Stojan, Zagreb, Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti. 2014.

Duby, Georges, *A History of Women in the West. 1: From Ancient Goddesses to Christian Saints*. London: The Belknap Press of Harvard University Press. 1992.

Fališevac, Dunja, "Muško pismo Šibenčanina Jakova Armolušića: *Slava ženska*", "Zaoštrena dikcija u baroknom pjesništvu", u: *Smiješno i ozbiljno u staroj hrvatskoj književnosti*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada. 1995, str. 77-104; 147-164.

Fališevac, Dunja, "Concetto kao pojam barokne poetike i pjesnički postupak u hrvatskoj književnosti 17. stoljeća"; u: *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber. 2007, str. 201-228.

Fališevac, Dunja, *Hrvatska srednjovjekovna proza*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber. 1980.

Fališevac, Dunja, "Epika", u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost. Sv. 3: Barok i prosvjetiteljstvo (XVII-XVIII. stoljeće)*, ur. Ivan Golub. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, AGM, Školska knjiga. 2003.

Fališevac, Dunja, "Dživo Bunić Vučić", u: Dživo Bunić Vučić, *Djela*, prir. Dunja Fališevac, Zagreb 1995, str. 9-29.

Fališevac, Dunja, "Granice mimesisa, granice fantastike: drukčija bića u književnosti staroga Dubrovnika"; "Književno opremanje stana: barokni petrarkizam u dubrovačkoj književnosti", u: *Dubrovnik – otvoreni i zatvoreni grad: Studije o dubrovačkoj književnoj kulturi*. Zagreb: Naklada Ljevak. 2007, str. 41-76; 157-187.

Fališevac, Dunja, "Suze sina razmetnoga", u: *Leksikon hrvatske književnosti: Djela*, ur. D. Detoni-Dujmić et al. Zagreb: Školska knjiga. 2008, str. 840-841.

Fališevac, Dunja, "Ep", u: *Hrvatska književna enciklopedija 1*, ur. Velimir Visković. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2010, str. 484-486.

Fališevac, Dunja, "Hrvatska epika u doba baroka"; "Kompozicija i epski svijet *Osmana* (iz vizure naratologije)", u: *Kaliopin vrt: Studije o hrvatskoj epici*. Split: Književni krug. 1997, str. 91-126; 139-160.

Fališevac, Dunja, "Žena-autorica i lik žene u hrvatskoj novovjekovnoj književnoj kulturi (od XVI. do XVIII. stoljeća)", u: *Zbornik Zagrebačke slavističke škole 2002*, Zagreb 2003, str. 118-137.

Fališevac, Dunja, "Mandalijena pokornica", u: *Leksikon hrvatske književnosti: Djela*, ur. D. Detoni-Dujmić et al. Zagreb: Školska knjiga. 2008, str. 440.

Grmača, Dolores, *Nevolje s tijelom: Alegorija putovanja od Bunića do Barakovića*. Zagreb: Matica hrvatska. 2015.

Grünfelder, Anna-Maria, "Feministička teologija ili 'smrt patrijarhalnoga Boga'," *Bogoslovska smotra*, sv. 58, br. 1, 1988, str. 29-60.

(http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=53765, posjet 10. 5. 2015)

Hrvatsko srednjovjekovno pjesništvo: pjesme, plačevi i prikazanja na starohrvatskom jeziku, priur. Amir Kapetanović, Dragica Malić, Kristina Štrkalj Despot. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 2010.

Janeković Römer, Zdenka, "Nasilje zakona: Gradska vlast i privatni život u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom Dubrovniku", u: *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 41, 2003, str. 9-44.

Janeković Römer, Zdenka, *Maruša ili suđenje ljubavi*. Zagreb: Algoritam. 2007.

Kapetanović, Amir, "Kita cvitja razlikova", u: *Leksikon hrvatske književnosti: Djela*, str. 326.

Kravar, Zoran, "Osman" u: *Leksikon hrvatske književnosti: Djela*, str. 555-556.

Kravar, Zoran, "Svjetonazori i ideje", u: *Hrvatska i Europa: kultura, znanost i umjetnost. Sv. 3: Barok i prosvjetiteljstvo (XVII-XVIII. stoljeće)*, ur. Ivan Golub. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, AGM, Školska knjiga. 2003.

Kravar, Zoran, "Uzdasi Mandalijene pokornice", u: *Leksikon hrvatske književnosti: Djela*, ur. D. Detoni-Dujmić et al. Zagreb: Školska knjiga, 2008, str. 923-924.

Le Goff, Jacques, *Srednjovjekovni imaginarij*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus. 1993.

Marković, Zdenka, *Pjesnikinje starog Dubrovnika: od sredine XVI do svršetka XVIII stoljeća u kulturnoj sredini svoga vremena*. Zagreb: JAZU, Odjel za suvremenu književnost. 1970.

Miholjević, Josip, *Bračke književne slike*. Supetar: Brački zbornik. 1995.

Mišić, Anto, "Žena u spisima ranokršćanskih pisaca", u: *Obnovljeni život*, sv. 45, br. 6, 1990, str. 495-510. (http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=84168, posjet 10. 5. 2015)

Pavličić, Pavao, "Melodrama", u: *Hrvatska književna enciklopedija 3*, ur. Velimir Visković. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2011, str. 60-61.

Pavličić, Pavao, "Poema", u: *Hrvatska književna enciklopedija 3*, str. 392-393.

Pavličić, Pavao, "Dubrovnik ponovljen", u: *Leksikon hrvatske književnosti: Djela*, str. 142.

Plejić Poje, Lahorka, "Mizoginija, mizandrija, satira: bilješke uz tri pjesme iz starije hrvatske književnosti", *Nova Croatica*, sv. 2, br. 2, 2008, str. 27-42. (http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=99868, posjet 10. 5. 2015)

Prosperov Novak, Slobodan, *Povijest hrvatske književnosti, sv. 3*. Split: Marjan tisak. 2004.

"Spaljivanje", u: *Hrvatska enciklopedija sv. 10.*, ur. Slaven Ravlić. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. 2008, str. 126.

Stojan, Slavica, *Vjerenice i nevjernice: Žene u svakodnevicu Dubrovnika (1600–1815)*, Zagreb-Dubrovnik: Prometej. 2003.

Švelec, Franjo, Posveta Ignjata Đurđevića, u: *Pet stoljeća hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska. 1971, str. 257.

Tatarin, Milovan, *Bludnica i svetica: Starohrvatska legenda o Mariji Egipćanki*. Zagreb: Naklada Ljevak. 2003.

Tatarin, Milovan, "Uskraćeni užitak: o spolnim zabranama u hrvatskoj srednjovjekovnoj i ranonovovjekovnoj književnoj kulturi", u: *Povijest hrvatskoga jezika. Književne prakse sedamdesetih. Zbornik radova 38. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: Filozofski fakultet, 2010, str. 223-255.

Tatarin, Milovan, "Snovi u *Dubrovniku ponovljenu* Jakova Palmotića Dionorića", u: *Perivoj od slave. Zbornik Dunje Fališevac*, ur. T. Bogdan et al. Zagreb, 2012, str. 287-304.

Zagorac, Ivana, "Nikola Vitov Gučetić: o ljepoti, ljubavi i ženama", u: *Filozofska istraživanja*, sv. 27, br. 3, 2007, str. 613-627.

(http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=28573, posjet 10. 5. 2015)